

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БОРОДІЙ ІРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.119

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І.В. Бородій**

Науковий керівник: **Топчій Василь Васильович,**

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист
України

Ірпінь – 2023

АНОТАЦІЯ

Бородій І.В. Забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України, Ірпінь, 2023.

У дисертації здійснено комплексне спеціальне наукове дослідження, присвячене інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України, а також розроблено на цій основі пропозиції щодо вдосконалення законодавства та імплементації в нього міжнародно-правових стандартів з досліджуваного питання. Викладено доктринальні погляди на сучасний стан, розвиток та перспективи інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України в контексті національного та міжнародного законодавства. Виносяться на розгляд нові положення, які можуть слугувати для подальшого розвитку та вдосконалення науки кримінального процесу.

Сформовано збалансоване з кримінальної процесуальної точки зору поняття ризиків та встановлення їх змісту. Констатовано, що проблема ризику в юриспруденції стала активно досліджуватися, починаючи з другої половини ХХ століття. Ризик розглядається представниками різних галузей права у частині тих завдань, які визначені у правовому регулюванні перед тією чи іншою галуззю права. Найбільш детально ризик досліджено представниками приватних галузей права, в основному представниками цивілістики. Разом із тим, ризик вивчається й у кримінальному, адміністративному праві, переважно як обставина, що виключає відповідальність.

Встановлено, що термін «забезпечення безпеки» передбачає створення тих комфортних умов для учасників кримінального провадження, які стимулювали б їх для більш активної участі в процесі забезпечення права та усунення небезпек в умовах виконання процесуальних обов'язків учасника провадження. На підставі вище викладеного запропоновано розуміти термін «забезпечення безпеки» як діяльність державних органів, посадових осіб на

підставі та відповідно до закону, спрямована на: профілактику протиправних впливів на учасників кримінального процесу та осіб, пов'язаних із ними родинними зв'язками; забезпечення особистої безпеки учасників кримінального процесу та пов'язаних з ними осіб у зв'язку з погрозами або посяганнями на цих осіб або безпосередньо посяганням на їхню особисту безпеку; захист їх майнових та пов'язаних із ними немайнових прав та інтересів.

Виокремлено перспективні такі напрямки удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження та захист їх майнових прав (приведення її у відповідність до КПК України 2012); розробка прикладних методик забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за допомогою методичних рекомендацій щодо застосування законодавства та тактичних прийомів, що застосовуються на стадії досудового розслідування; з урахуванням позитивного досвіду інших держав проведення наукових досліджень правової регламентації та тактичного забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та захисту їх майнових прав.

Запропоновано алгоритм застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який включатиме в себе наступні стадії:

- а) виявлення факту можливих загроз з боку носія такої загрози щодо конкретного учасника кримінального провадження; б) визначення характеру та оцінки ступеню небезпеки загроз цінностям, що охороняються законом;
- в) вибір співрозмірного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження існуючій загрозі з визначенням конкретних способів та засобів її реалізації; г) дотримання процесуального порядку застосування обраного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження з винесенням відповідної постанови та з урахуванням ситуативних обставин, що сформувалися, доведенням його змісту до особи, що підлягає захисту з укладанням з нею конфіденційної угоди (договору) про дотримання визначених у такому акті умов та відповідальності за їх порушення; д) доведення змісту постанови (ухвали) про обрання заходу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження до відповідних органів забезпечення безпеки таких

осіб; е) здійснення прокурорського нагляду за виконанням та дотриманням законності застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; ж) мінімізація можливої шкоди при забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження з урахуванням обстановки, що склалася, характеру та ступеня небезпеки загроз.

Висловлено переконання щодо можливості розширення використання відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні, що обумовлено декількома факторами: 1) веденням на території України активних бойових дій, що унеможлиблює здійснення повноцінного досудового розслідування та судового розгляду справи; 2) необхідністю дотримання норм міжнародного права щодо необхідності розроблення ефективного механізму захисту свідків; 3) дотримання засад розумних строків та оперативності кримінального провадження.

Визначено, що ефективне збереження в таємниці персональних даних свідка, який приймає участь у слідчих (розшукових) діях під псевдонімом, може бути забезпечене за допомогою таких тактико-криміналістичних рекомендацій: 1) для запобігання витoku інформації доцільно не підшивати опечатаний конверт із постановою про використання псевдоніму до матеріалів кримінального провадження, а зберігати його у вигляді окремого додатку; 2) виключити при присвоєнні псевдоніма будь-які збіги зі справжніми даними про особу що захищається, ідентифікацію його за рівнем подібності з конкретними особами; 3) використовувати з метою збереження в таємниці даних про особу, що захищається, формулювання середнього роду, зокрема «захищена особа», «допитана як свідка особа» тощо; 4) обирати час та місце проведення слідчих (розшукових) дій таким чином, щоб не допустити контактів особи з іншими учасниками провадження (особливо з боку захисту) та їх вплив на неї; 5) попередити особу, що захищається про нерозголошення результатів слідчих (розшукових) дій; 6) проінформувати особу, взяту під захист про заходи, які можуть бути застосовані для її захисту у разі розшифрування дійсних даних про особу допитуваного (або появи підозри про те, що вона виступає під псевдонімом); 7) слідчі (розшукові) дії за участю особи, що

захищається, доцільно проводити з використанням фактора раптовості з метою дезінформації осіб, які протидіють розслідуванню.

Наголошено, що, в першу чергу, у кримінальному процесуальному законодавстві (в окремій главі) доцільно передбачити право підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого чи іншої особи на те, щоб щодо них були застосовані заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Таке право повинно бути реалізоване залежно від згоди особи сприяти у розслідуванні кримінальних правопорушень, надавати необхідну для слідства і суду інформацію чи іншим чином співпрацювати з органами досудового розслідування та суду. Такі положення значною мірою підвищать ефективність розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

Виокремлено особливості забезпечення безпеки свідків за законодавством зарубіжних країн: широке розповсюдження та використання програм захисту свідків (США, Ізраїль, Словаччина, ФРН); програми захисту свідків, в першу чергу, зорієнтовані на захист людини, а не на визначення рівня загрози (США, Ізраїль); поділ програм захисту свідків на довгострокові та короткострокові, що дозволяє ефективніше застосовувати інститут забезпечення безпеки свідків та залучати більшу кількість осіб, які володіють цінною інформацією для кримінального провадження (Словаччина); створення спеціально уповноважених органів з питань забезпечення безпеки свідків (Кенія); повна анонімність свідка, яка полягає у можливості приховати від органів досудового розслідування і суду всієї інформації про особу (Франція); забезпечення безпеки осіб під час кримінального провадження поширюється не лише на учасників процесу, а й на інших осіб, які такими учасниками не являються (Ізраїль).

Доведено необхідність реформувати кримінальне процесуальне законодавство щодо підвищення якості свідчень та удосконалення процедури їх отримання. На переконання автора, у випадку застосування заходів безпеки до свідків потрібно проводити їх допит лише в режимі відеоконференції. Якщо це неповнолітня особа, потрібно намагатись отримати необхідну інформацію під час першого допиту, аби в подальшому не травмувати її. У зв'язку з цим,

доцільно передбачити у КПК України не можливість, а необхідність проведення допиту свідків в режимі відеоконференції, якщо до них застосовані заходи безпеки.

Сформульовано пропозиції до чинного законодавства на основі позитивного зарубіжного досвіду: визначити в окремій главі КПК України «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», право осіб на захист, визначити види та процесуальний порядок застосування таких заходів; розширити перелік заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, включивши заходи соціального захисту; визначити можливість запровадження програм захисту свідків (довгострокових та короткострокових) в окремому спільному наказі органів досудового розслідування та Державної судової адміністрації; передбачити не право, а обов'язок проводити процесуальні дії у режимі відеоконференції у разі застосування заходів забезпечення безпеки.

Також автором визначено перспективи подальших наукових досліджень щодо вдосконалення законодавства та розвитку інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України.

Ключові слова: .забезпечення безпеки, свідок, кримінальне провадження, ризик, конфіденційність, особа, яка сприяє розслідуванню, відео конференція, дистанційне провадження, гарантії, програма захисту свідків, міжнародний досвід.

SUMMARY

Borodiy I.V. Ensuring the safety of witnesses in the criminal process of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation for obtaining the degree Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine, Irpin, 2023.

In the dissertation, a complex special scientific study was carried out, dedicated to the institution of ensuring the safety of witnesses in the criminal process of Ukraine, and on this basis, proposals were developed for the improvement of the legislation and the implementation of international legal standards in it on the subject under investigation. Doctrinal views on the current state, development and prospects of the institute for ensuring the safety of witnesses in the criminal process of Ukraine in the context of national and international legislation are outlined. New provisions that can serve for further development and improvement of the science of the criminal process are being considered.

A balanced concept of risks from a criminal procedural point of view and establishment of their content has been developed. It was established that the problem of risk in jurisprudence began to be actively investigated starting from the second half of the 20th century. The risk is considered by representatives of various branches of law in terms of the tasks defined in the legal regulation for this or that branch of law. The risk was studied in the most detail by representatives of private branches of law, mainly by representatives of civil sciences. At the same time, risk is also studied in criminal and administrative law, mainly as a circumstance that excludes responsibility.

It has been established that the term "security" provides for the creation of those comfortable conditions for participants in criminal proceedings, which would stimulate them to more actively participate in the process of ensuring the right and eliminating dangers in the conditions of the performance of the procedural duties of a participant in the proceedings. On the basis of the above, the term "security" is defined as the activity of state bodies, officials based on and in accordance with the law, aimed at: prevention of illegal influences on participants in the criminal process and persons related to them by family ties; ensuring the personal safety of

participants in the criminal process and persons related to them in connection with threats or assaults on these persons or direct assaults on their personal safety; protection of their property and related non-property rights and interests.

The following directions have been singled out as promising: improvement of the regulatory legal framework, which regulates ensuring the safety of subjects of criminal proceedings and the protection of their property rights (bringing it into line with the Criminal Code of Ukraine 2012); development of applied methods for ensuring the safety of participants in criminal proceedings with the help of methodological recommendations on the application of legislation and tactical techniques used at the stage of pre-trial investigation; taking into account the positive experience of other states in conducting scientific research on legal regulations and tactically ensuring the safety of participants in criminal proceedings and the protection of their property rights.

An algorithm for applying measures to ensure the safety of participants in criminal proceedings is proposed, which will include the following stages: a) detection of the fact of possible threats from the bearer of such a threat to a specific participant in criminal proceedings; b) determination of the nature and assessment of the degree of danger of threats to values protected by law; c) the selection of a commensurate measure to ensure the safety of a participant in criminal proceedings against the existing threat with the determination of specific methods and means of its implementation; d) compliance with the procedural procedure for the application of the selected measure to ensure the safety of the participant in the criminal proceedings with the issuance of the relevant resolution and, taking into account the situational circumstances that have arisen, the delivery of its content to the person subject to protection and the conclusion of a confidential agreement (contract) with him on compliance with the provisions specified in such an act conditions and responsibility for their violation; e) submitting the content of the resolution (decision) on the selection of a measure to ensure the safety of participants in criminal proceedings to the relevant authorities for ensuring the safety of such persons; f) implementation of prosecutorial supervision over the implementation and compliance with the legality of measures to ensure the safety of participants in criminal

proceedings; g) minimization of possible harm while ensuring the safety of participants in criminal proceedings, taking into account the prevailing situation, the nature and degree of danger of threats.

Convictions were expressed regarding the possibility of expanding the use of video conferencing in criminal proceedings, which is due to several factors: 1) the conduct of active hostilities on the territory of Ukraine, which makes it impossible to carry out a full-fledged pre-trial investigation and trial of the case; 2) the need to comply with the norms of international law regarding the need to develop an effective witness protection mechanism; 3) compliance with the principle of reasonable terms and efficiency of criminal proceedings.

It was determined that the effective preservation of the personal data of a witness who takes part in investigative (search) actions under a pseudonym can be ensured with the help of the following tactical and forensic recommendations: 1) to prevent information leakage, it is advisable not to hem the sealed envelope with the resolution on the use of a pseudonym to the materials of the criminal proceedings, and keep it in the form of a separate attachment; 2) when assigning a pseudonym, exclude any coincidences with real data about the protected person, his identification by the level of similarity with specific persons; 3) to use, in order to keep confidential the data about the protected person, the wording of the neuter gender, in particular "the protected person", "the person questioned as a witness", etc.; 4) choose the time and place of investigative (search) actions in such a way as to prevent contact of the person with other participants in the proceedings (especially from the side of the defense) and their influence on him; 5) warn the defending person about non-disclosure of the results of investigative (search) actions; 6) to inform the person taken under protection about the measures that can be applied for his protection in case of decryption of valid data about the identity of the interrogated person (or suspicion that he is speaking under a pseudonym); 7) investigative (search) actions involving the person being defended should be carried out using the factor of suddenness in order to misinform persons opposing the investigation.

It was emphasized that, first of all, in the criminal procedural legislation (in a separate chapter), it is advisable to provide for the right of a suspect, accused,

witness, victim or other person to use measures to ensure the safety of persons participating in criminal proceedings. Such a right should be exercised depending on the person's consent to contribute to the disclosure of criminal offenses, to provide information necessary for the investigation and the court, or to otherwise cooperate with pre-trial investigation bodies and judicial bodies. Such provisions will significantly increase the effectiveness of the investigation of criminal offenses in Ukraine.

The characteristic features of guaranteeing the safety of witnesses based on the legislative acts of a number of foreign countries are described, namely: mass distribution and application of concepts regarding the safety of witnesses (United States of America, Israel, Germany); directing the concepts of ensuring the security of witnesses to the guarantee of human rights, and not to establishing the degree of danger (United States of America, Israel); dividing the concepts of ensuring the safety of witnesses into long-term and short-term concepts, which makes it possible to use witness protection programs as effectively as possible and to involve the maximum number of subjects who have information important for the investigation (Slovakia); creation of specific bodies with powers to protect witnesses (Kenya); absolute confidentiality of witness data, which means guaranteeing the anonymity of personal information from judicial and law enforcement authorities (France); guaranteeing the safety of subjects in the criminal process is carried out not only in relation to those who take part in the criminal process, but also in relation to those who are not among such persons (Israel).

The need to reform the criminal procedural legislation in order to improve the quality of evidence and improve the procedure for obtaining it has been proven. In the opinion of the author, in the case of applying security measures to witnesses, their questioning should be conducted only in the mode of a video conference. If it is a minor, you should try to get the necessary information during the first interrogation, so as not to injure her in the future. In this regard, it is advisable to provide in the CPC of Ukraine not the possibility, but the necessity of conducting the interrogation of witnesses in the mode of video conference, if security measures are applied to them.

Proposals to the current legislation have been formulated based on positive foreign experience: to define in a separate chapter of the Criminal Procedure Code of Ukraine "Ensuring the safety of persons participating in criminal proceedings", the right of persons to protection, to determine the types and procedural order of application of such measures; expand the list of measures to ensure the safety of persons participating in criminal proceedings, including measures of social protection; to determine the possibility of introducing witness protection programs (long-term and short-term) in a separate joint order of pre-trial investigation bodies and the State Judicial Administration; provide not the right, but the obligation to conduct procedural actions in the video conference mode in the event of the application of security measures.

The author also identified the prospects for further scientific research on the improvement of legislation and the development of the institute for ensuring the safety of witnesses in the criminal process of Ukraine.

Key words: security, witness, criminal proceedings, risk, confidentiality, person who contributes to the investigation, video conference, remote proceedings, guarantees, witness protection program, international experience.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Бородій І.В. Процесуальний аспект участі осіб щодо яких застосовуються заходи безпеки на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 106-109. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/26.pdf>
2. Бородій І.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 188-195. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer>
3. Бородій І.В., Топчій В.В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(8). С. 200-206. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/aaaa>
4. Бородій І.В. Свідок та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 1(10). С. 195-202. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer-irpinskogo-yuridichnogo-chasopisu>

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

5. Бородій І. Проблеми забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. *Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.)*. Кропивницький: Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2021. С. 30-31.
6. Бородій І. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки неповнолітніх свідків. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в*

країнах Європи та Азії: матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.). Переяслав, 2021. С. 79-80.

7. Бородій І. Забезпечення безпеки свідків у вимірі міжнародного законодавства. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.).* Одеса, ОДУСВ, 2022. С. 47-48.

8. Бородій І. Безпека свідків як пріоритетний напрям міжнародного кримінального законодавства. *Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.).* Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. С. 742-747.

9. Бородій І.В. Застосування заходів безпеки щодо окремої категорії осіб на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 12 травня 2022 р.).* Харків. Право, 2022. С. 220-222.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	12
1.1 Поняття та види ризиків у кримінальній процесуальній науці.....	12
1.2 Поняття та порядок застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.....	30
1.3 Свідок та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.....	46
Висновки до Розділу 1.....	62
РОЗДІЛ 2 СПОСОБИ І ЗАСОБИ ЗАХИСТУ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ ПРО ОСОБУ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	63
2.1 Захист особистих даних свідка як об'єкт правового захисту та гарантія безпеки свідка.....	63
2.2 Проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції як спосіб захисту свідка у кримінальному провадженні	77
2.3 Тактичні завдання та способи їх вирішення при забезпеченні конфіденційності даних про особу свідка на стадії досудового розслідування.....	96
Висновки до Розділу 2.....	113
РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	114
3.1 Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідків як учасників кримінальних процесуальних відносин.....	114
3.2 Регламентація забезпечення безпеки свідків в нормативно-правових актах.....	133
3.3 Формування оновленої моделі забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні	151
Висновки до Розділу 3.....	171
ВИСНОВКИ.....	172

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	195

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні в Україні інститут забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні не є новим. Його механізм передбачений в нормативно-правових актах, які регулюють окремі аспекти застосування заходів забезпечення безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. До того ж в Україні як правовій демократичній державі пріоритетним принципом організації правового розвитку має бути принцип відповідальності держави перед особою і особи перед державою.

Кримінальна процесуальна політика України впливає на умови участі осіб, які залучаються до кримінального провадження, що мають значення для встановлення всіх обставин та досягнення мети кримінального провадження. Безпека учасників кримінального провадження є однією з таких умов і дозволяє впевнено реалізувати процесуальні інтереси, забезпечуючи охорону прав та свобод людини та громадянина. Саме кримінальні процесуальні норми, що закріплюють права та законні інтереси учасників кримінального провадження, є засобами гарантій захисту їх прав та забезпечення безпеки.

Проблема забезпечення безпеки у кримінальному процесі залишається актуальною, оскільки зі зміною суспільних відносин змінюються засоби та способи неправомірного впливу не тільки на свідків, а й на інших учасників кримінального провадження. Законодавчі новели у поєднанні зі статистичними даними та результатами правозастосовної практики свідчать про актуальність проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Також варто відзначити той факт, що закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» прийнятий ще у 1993 році і прослідковується певна невідповідність окремих норм і положень Кримінальному процесуальному кодексу України. Крім того, проведений аналіз заходів безпеки учасників кримінального провадження на основі рішень Європейського суду з прав людини, зокрема, свідків, ще раз підкреслює

необхідність внесення змін до національного законодавства враховуючи міжнародну практику та реалії сьогодення.

Все вище викладене свідчить про актуальність даної наукової проблеми і необхідності її всебічного дослідження і подальшої розробки.

Теоретичні та практичні питання інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні досліджувалися у працях таких вітчизняних вчених: М.Ю. Азарова, В.П. Бахіна, В.І. Боярова, Л.В. Брусніцина, І.В. Грицюк, О.Ю. Єпіхіна, О.О. Зайцева, Н.С. Карпова, Є.Є. Кондратьєв, О.П. Кучинська, А.О. Ляш, В.Т. Маляренка, М.А. Орлеана, М.А. Погорецького, К.О. Ромодановського, С.М. Стахівського, В.М. Тertiшника, В.В. Топчія, Л.Д. Удалової, О.В. Усенко, Л.М. Шестопалова, С.П. Щерби, А.А. Юнусова, С.О. Яніна та ін.

Окремі питання забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні висвітлені у дисертаційних дослідженнях українських науковців. Зокрема, Б.М. Качмар у 2017 р. захистив дисертацію на тему: «Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; М.В. Тимчаль у 2019 р. захистив дисертацію на тему «Кримінально-правова охорона в Україні осіб, взятих під захист»; А.В. Свінцицький відобразив окремі аспекти цього питання у своєму дослідженні «Процесуальні засади забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» у 2020 р.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується зі Стратегією забезпечення державної безпеки, затвердженою Указом Президента України від 30 грудня 2021 року № 56/2022, ґрунтується на положеннях Указу Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 р., Указу Президента України від 08.04.2008 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня

2021 року № 119/2021. Тема дисертації пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету «Удосконалення кримінального провадження в Україні (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний номер 0115U002808).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 7 від 24 червня 2021 року).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексний аналіз питання забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України, розроблення на його основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення правової регламентації та практики впровадження інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі в Україні.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі *завдання*:

- дослідити поняття та види ризиків у кримінальній процесуальній науці;
- визначити порядок застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження;
- охарактеризувати процесуальний статус свідка та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні;
- проаналізувати стан захисту особистих даних свідка як об'єкта правового захисту та гарантію безпеки свідка;
- розкрити зміст порядку проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції як способу захисту свідка у кримінальному провадженні;
- виокремити тактичні завдання та способи їх вирішення при забезпеченні конфіденційності даних про особу свідка на стадії досудового розслідування;
- здійснити ґрунтовний аналіз зарубіжного досвіду забезпечення безпеки свідків як учасників кримінальних процесуальних відносин;
- провести дослідження регламентації забезпечення безпеки свідків в нормативно-правових актах;

- висвітлити питання щодо формування оновленої моделі забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням безпеки свідків у кримінальному процесі України.

Предметом дослідження є забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України.

Методи дослідження обрані з урахування заявленої мети та завдань, його об'єкта і предмета. Методологічною основою роботи слугували загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: *діалектичний метод* надав можливість розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (розділи 1, 2, 3); *методи системного аналізу та системно-структурний* використовувалися під час аналізу нормативно-правового регулювання питання забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України (підрозділи 1.3, 2.1, 3.2); *статистичний метод* сприяв опрацюванню емпіричної бази як джерела надходження відомостей про предмет дослідження (розділи 1, 2, 3); *формально-логічний метод* сприяв дослідженню повноважень компетентних органів щодо забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України (розділ 2); *метод порівняльного правознавства* надав можливість провести аналіз чинного українського законодавства та законодавства інших країн світу щодо практики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження (розділ 3); *метод прогнозування* застосовувався під час визначення напрямів впровадження інституту забезпечення безпеки свідків у кримінальне процесуальне законодавство України з метою його вдосконалення (розділи 2, 3); *формально-юридичний метод* дозволив розкрити питання особливостей забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України, обґрунтувати висновки та пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства (розділи 1, 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, Верховного Суду, інших судів загальної юрисдикції, Європейського Суду з прав людини та узагальнені дані

анкетування 125 слідчих органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України (м. Київ, Житомирська, Київська, Тернопільська, Черкаська, Хмельницька області).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є однією із перших комплексних монографічних досліджень забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають особистий внесок в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки та пропозиції:

вперше:

- запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України главою «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», до якої слід включити поняття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, поняття державного захисту та органу, що здійснює державний захист, а також вказівки на види заходів забезпечення безпеки суддів, посадових осіб правоохоронних органів та контролюючих органів, потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу;

- визнано за доцільне ст. 22 «Порядок прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки» Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити ч. 6, в якій передбачити, що заходи захисту можуть бути вжиті ще до початку кримінального провадження з огляду на фактор впливу на потенційних учасників кримінального процесу з боку захисту, зокрема свідків;

- запропоновано алгоритм застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який включатиме в себе конкретні стадії;

- обґрунтовано необхідність створення спеціальної служби, що буде займатися виконанням та реалізацією всіх завдань програми захисту свідків;

- на основі позитивного зарубіжного досвіду запропоновано створити в Україні розгалужену систему захисту свідків, яка складається з державних та

місцевих програм, кримінально-правових та процесуальних механізмів забезпечення охорони інформації про осіб, які взяті під захист;

удосконалено:

- поняття «забезпечення безпеки» як діяльність державних органів, посадових осіб на підставі та відповідно до закону, спрямована на: профілактику протиправних впливів на учасників кримінального процесу та осіб, пов'язаних із ними родинними зв'язками; забезпечення особистої безпеки учасників кримінального процесу та пов'язаних із ними осіб у зв'язку з погрозами або посяганнями на цих осіб або безпосередньо посяганням на їхню особисту безпеку; захист їх майнових та пов'язаних із ними немайнових прав та інтересів;

- прикладні методики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за допомогою методичних рекомендацій щодо застосування законодавства та тактичних прийомів, що застосовуються на стадії досудового розслідування;

- твердження щодо того, що можливість використання відео-конференцзв'язку у кримінальному провадженні повинна бути розширена, що обумовлено декількома факторами, зокрема введенням на території України воєнного стану, що унеможливило здійснення повноцінного досудового розслідування та судового розгляду справи;

- позицію щодо необхідності у спільному наказі органів досудового розслідування і Державної судової адміністрації визначити основоположні засади запровадження програм захисту свідків та розробити типову форму таких програм;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиція щодо удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження та захист їх майнових прав (привести її у відповідність до КПК України 2012 р.);

- положення щодо необхідності доповнення ч. 9 ст. 224 КПК України нормою такого змісту: «Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб не може проводитися у разі, якщо це може вплинути на безпеку учасників

процесу, щодо яких ухвалено рішення про застосування заходів безпеки»;

- твердження щодо обов'язку держави приймати на себе зобов'язання захисту свідка з моменту початку кримінального провадження;
- ідея запозичення міжнародного досвіду щодо запровадження короткострокових програм, які характеризуються спрощеною формою прийняття рішення про застосування заходів безпеки до свідків, розширення кола таких заходів тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки впроваджені та використовуються у:

- *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності адвокатів, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації (акт впровадження);
- *науково-дослідній сфері* – для подальших науково-дослідних розробок (акт впровадження Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету від 5 вересня 2022 р.);
- *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Кримінальний процес», «Методика і тактика захисту особи у кримінальному процесі», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», «Процесуальна діяльність прокурора» (акт впровадження Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету від 7 вересня 2022 р.);

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження», опублікованій спільно з В.В. Топчієм, авторкою особисто проаналізовано правову природу та зміст конституційного права на

забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінальної юстиції Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 5 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.); Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.); Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.); Фінанси, економіка, право vs війна (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.); Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки (м. Харків, 12 травня 2022 р.)

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 9 наукових публікаціях, серед яких чотири статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, та п'ять тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з них основний текст – 176 сторінок, список використаних джерел – 18 сторінок (169 найменування) та 4 додатків на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Поняття та види ризиків у кримінальній процесуальній науці

Проблема ризику в юриспруденції стала активно досліджуватися, починаючи з другої половини XX століття. Ризик розглядається представниками різних галузей права у частині тих завдань, які визначені у правовому регулюванні перед тією чи іншою галуззю права. Найбільш детально ризик досліджено представниками приватних галузей права, в основному представниками цивілістики. Поряд з тим, ризик вивчається й у кримінальному, адміністративному праві, переважно як обставина, що виключає відповідальність.

Якщо досліджень галузевого характеру щодо ризику досить багато, то єдиного загальнотеоретичного вчення про ризик у праві як такого не сформувалося, хоча, починаючи з 50-х років минулого століття, здійснювалися спроби сформулювати певні загальні підстави юридичної ризикології.

Так, у контексті розвитку цивільно-правової теорії цивілістам вдалося сформулювати три концепції ризику, що мають і загальнотеоретичне значення: об'єктивну, суб'єктивну та дуалістичну [45, с. 91]. З теоретико-правових досліджень останніх років привертає увагу дослідження Р.А. Крючкова, присвячене вченню про ризик у праві загалом, у якому автору вдалося узагальнити та виявити ряд важливих закономірностей та аспектів розуміння ризику у праві [92].

Слід зазначити, що у розумінні ризику у правовому регулюванні велике значення має методологічний підхід, загальна пізнавальна установка, в межах якої науковець підходить до пізнання ризику. Характерно, що галузеве дослідження ризику завжди виходить із певних базових засад галузі права, а також провідних галузевих юридичних конструкцій, які не можуть бути порушені у зв'язку з включенням у галузеве регулювання ризику і виступають

щодо нього провідними критеріями. Тому нерідко ризик як правове явище під впливом засобів галузевого регулювання піддається модифікації. З одного боку, це логічно, оскільки справді специфіка предмета та методу правового регулювання у галузі права, а також тих завдань, для вирішення яких категорія ризику включається до неї, має визначати параметри галузевого функціонування категорії ризику. З іншого боку, нерідко це тягне і обмежене розуміння ризику, помилки, не характерні для нього особливості, наприклад, у разі перенесення методів і підходів однієї галузі права до іншої (наприклад, цивільного права у кримінальне). У зв'язку з цим, формування загальнотеоретичного уявлення про ризик якраз і спрямоване на пізнання цього феномену як такого і дозволяє розуміти ті особливості, що виникають у разі галузевої модифікації юридичного ризику.

Існує і ще одне концептуальне питання, пов'язане з вивченням ризику в праві: це питання про зв'язок поняття ризику з правовими концепціями, школами, у яких ризик вивчається як правове явище. На відміну від радянської юриспруденції, в якій, як відомо, панував юридичний позитивізм (етатизм), і ризик, таким чином, розглядався суто в юридичній площині, сьогодні існує безліч інших підходів до розуміння ризику. Як правильно зазначає Р.А. Крючков, у розвитку юриспруденції до епохи Нового часу ризик розглядався у парадигмі детермінізму і однозначно ототожнювався з небезпекою у правовому регулюванні, тоді як починаючи з XIX століття ризик сприймається лише як ймовірність небезпеки та поступово включається у законодавство як конструктивний юридичний засіб [92].

У сучасній юриспруденції немає єдиної правильної концепції права та праворозуміння, тому у правій доктрині, як і у правовому регулюванні, застосовуються юридичні засоби різних правових концепцій – і догматичної юриспруденції, і юридичного позитивізму, і комунікативної теорії, і антропології права тощо. Більш того, сучасні тенденції правового регулювання вказують на розширення поля для включення ризикології у право, оскільки ефективність права сьогодні незмінно пов'язується з розширенням альтернативних, більш гнучких процедур вирішення правових взаємодій – це і

медіативні процедури, і технології оцінки регуляторного впливу, і «м'яке право», і стратегії soft law, та технічне опосередкування правового регулювання тощо. Безумовно, всі ці інструменти дуже тісно пов'язані з ризиком.

Однією з тенденцій розвитку гуманітаристики, у тому числі, юридичної науки у XX-XXI столітті, виступає тема людини, у зв'язку з чим у сучасній юриспруденції дедалі активніше розвивається антропологія права. Антропологія права виступає не просто однією з юридичних дисциплін, а є правовою концепцією та епістемологічною основою пізнання права. Далі в нашому дослідженні ми будемо розглядати ризик із використанням методів і підходів, розроблених у межах антропологічної концепції права.

1. Онтологічне поняття ризику. Перше наближення до розуміння ризику одразу ставить питання про природу чи сутність ризику як: ризик представляє явище об'єктивної дійсності чи явище свідомості, чи ризик являє собою щось третє, наприклад, комплексну освіту? Крім того, виникає питання і про те, чи є саме явище ризику спочатку юридичним, що еволюціонувало з давньоримської юриспруденції як сакральної жрецької діяльності давньоримських понтифіків і авгурів, чи ризик є для юриспруденції явищем привнесеним?

Відповідаючи на останнє запитання, немає сумнівів у тому, що ризик не є суто специфічною юридичною категорією. Давньоримські юристи, звичайно, мали загальне уявлення про ризик, але розглядали його як об'єктивну супутню умову будь-якої людської діяльності. Сам спеціальний термін «ризик» - «*risicum*» почали використовувати лише середньовічні юристи-схоласти. Римськими юристами ж ризик в основному розглядався як одна з супутніх умов цивільного обігу, наприклад, ризик випадкової загибелі займаних речей. Так, юрист Гай формулює умови, за яких користувач речі звільняється від відповідальності у разі її втрати (тобто при ризику втрати) – при пожежі, обвалі, аварії корабля, проте він визначає і можливість відповідальності (тобто умови неправомірності ризику) – це наявність вини, в тому числі і «грубої недбалості» [52, с. 531].

Активно юридична ризикологія починає використовуватися в правовому регулюванні лише в епоху Нового часу, що було пов'язано із зародженням

буржуазних форм господарювання. Практично немає сумнівів у тому, що у спеціальному юридичному розумінні поняття ризику вперше стало використовуватися у приватних галузях права, пов'язаних із раціональним регулюванням економічних відносин. У зв'язку з цим, слід зробити висновок, що феномен ризику належить не до специфічно юридичної, а загальної онтології людського існування як такого. Етимологія самого слова «ризик» вказує нам на його давньогрецькі витоки (др.-грец. «скеля», др.-грец. «підніжжя гори»), пов'язані із загальним розумінням можливої небезпеки в процесі існування людини та її діяльності.

На підставі цього можна вказати загальні онтологічні ознаки ризику як фактора, що іманентно притаманний людській діяльності:

1. Невизначеність – ризик можливий через варіабельність розвитку подій. Оскільки людина має свободу волі, а самій реальності властиві постійна динаміка та зміна через наявність часу, існування завжди невизначено в тій чи іншій мірі.

2. Збитки – ризик існує, коли результат може призвести до незапланованого наслідку, зазвичай негативного характеру. Оскільки людська діяльність доцільна та вибір мети, як правило, раціональний, завжди є ймовірність недосягнення мети.

3. Оцінка – ризик передбачає його оцінку суб'єктом, тобто ризик є ситуація якісного та кількісного оцінювання негативної події майбутнього. У праві ризик використовується виключно як нормативна оцінка.

4. Віднесеність у часі – ризик завжди є ймовірністю, тобто в тимчасовому стані можливості настання негативних наслідків.

5. Значимість - ризик завжди передбачає практичне значення та пов'язаність з інтересами хоча б одного суб'єкта.

Отже, ризик як онтологічний фактор іманентний людському існуванню, а особливо людській діяльності, насамперед тій, що пов'язана з активними діями з досягнення певної мети. Однак це ще не говорить про те, що саме в такій формі ризик використовується в юриспруденції. Це було б нераціонально, оскільки за такого підходу будь-яку правомірну поведінку можна було б

асоціювати з ризиком її переходу в протиправну. На підставі цього некоректним є перенесення такого онтологічного розуміння ризику у процес правового регулювання. Очевидно, тому, що ризик у праві використовується в деякому специфічному, вузькому значенні, тобто у ризику у праві є своя юридична онтологія і структура.

Перше питання, яке було нами поставлене щодо способу існування ризику як явища, складніше. Тут, як ми вже зазначили вище, в юриспруденції, тобто в межах юридичної онтології ризику правознавцями-цивілістами було сформовано три підходи. Згідно з першим – об’єктивна концепція ризику (Н.С. Малєїн, А.А. Собчак, О.А. Кабишев та ін.) – ризик не залежний від волі і свідомості людини, тобто ризик є фактом як явище об’єктивної дійсності. Другий підхід – суб’єктивна концепція (В.А. Ойгензіхт, С.М. Братусь, О.А. Красавчиков та ін.) – заснований на розумінні ризику як психічного ставлення особи до наслідків своїх діянь. Іншими словами, ризик тут сприймається суто як явище свідомості. Третя концепція – дуалістична (А.П. Альгін, М.Ф. Орзих, Е.О. Харитонов та ін.) – заснована на розумінні ризику як об’єктивно-суб’єктивного феномену, пов’язаного як з моментом усвідомлення особою негативних наслідків, так і з моментом фактичної, незалежної від усвідомлення особи, наявності невизначеності, загрози благам.

На відміну від досліджень ризику у приватних галузях права, у публічних галузях права правова природа ризику не досліджувалася, науковцями на ньому не робився акцент. Насамперед тому, що ризик розглядався як обставина, яка виключає відповідальність. Водночас для конструювання правових норм про ризик в охоронному праві також важливо розуміти цей феномен у його цілісності.

2. Антрополого-правовий аналіз ризику у праві. Як ми вже зазначили вище, пізнання ризику в праві залежить від загальних концептуальних підстав, які визначають бачення ризику. Антропологічна концепція права, яку ми використовуємо для аналізу ризику, на відміну традиційного юридико-догматичного методу, при пізнанні будь-якого явища у праві орієнтована не лише на нормативну правову реальність, а й на людину в праві, процес її

правового існування, з яким ця нормативна реальність пов'язана. Тому ключовим гносеологічним принципом антропології права виступає принцип людиномірності права, що передбачає уявлення права та правової реальності тільки у зв'язку з існуючою та діючою в ній людиною [111, с. 36]. Метод юридико-антропологічного аналізу, розроблений у межах антропології права, полягає в аналітичному виділенні всіх елементів правової реальності та їх акценті на фактичному правовому існуванні людини у праві [111, с. 55]. Тобто, при пізнанні певного елемента правової реальності робиться акцент на методологічному виділенні її рівнів, зокрема рівня антрополого-правового, пов'язаного з людиною в праві, та рівня нормативного, пов'язаного з масивом законодавства та системою права в цілому. Ця ж логіка буде використана і при аналізі ризику в праві. Важливо зрозуміти, що підстави ризику у праві лежать лише на рівні антрополого-правової, чи рівні нормативно-правової реальності, чи, можливо, ризик є щось третє?

З аналізу загальних онтологічних ознак ризику ми можемо стверджувати, що ризик має двоскладову, комплексну природу і включає об'єктивний і суб'єктивний моменти одночасно. Але у праві суттєвим є те, що об'єктивним моментом ризику виступає як фактичні, так і нормативно-правові підстави ризику. Фактична, або, об'єктивна основа ризику, стає юридично значимою у разі її юридичної формалізації, тобто якщо сам факт стає нормативним фактом. Тому можна сказати, що ризик у праві є комплексним антрополого-нормативним феноменом.

Очевидність такої двоскладової природи юридичного ризику виявляється тоді, коли у законодавстві передбачаються спеціальні правові норми, що регламентують ризик та ризиковану правомірну діяльність.

Таким чином, ризик у праві як дворівневе, антрополого-нормативне утворення включає:

- а) нормативну основу (спеціальні правові норми про ризик);
- б) антропологічну основу – конкретні антропологічні прояви людини у праві, волю та свідомість ризикуючої особи-суб'єкта права.

Водночас це твердження стосується лише нормативно регламентованого ризику – нормативно нерегламентований ризик у праві існує лише на антропологічному рівні, як правило, на рівні правової свідомості. Наприклад, М.С. Грінберг вказує на близькість поняття ризику в праві та злочинної (ред. кримінально протиправної) недбалості: «якщо суб'єкт недбалості виявляє самовпевненість, недооцінюючи ймовірність і розмір шкоди від своїх дій, то при правомірному ризику такої «недооцінки» – непередуманості та легкості розв'язання – немає» [47, с. 96]. Безумовно, правомірне діяння «на межі» необережного правопорушення у певному значенні можна назвати правомірним ризиком. Однак у такому разі спеціальний характер ризику в охоронному праві втрачає своє вузьке юридичне значення. Тут, як правове використовується загальне онтологічне поняття ризику і фактично ми маємо справу з мотивом правомірної поведінки. Такий правомірний ризик не фіксується і не становить інтересу для правового регулювання, оскільки як тип правової свідомості він присутній завжди. Нерідко у наукових дослідженнях через це з'являється невизначеність у юридичних поняттях ризику, оскільки вчені намагаються категоризувати онтологічне поняття ризику як юридичного. Тож у точному значенні слова ризиком у праві виступає лише ризик як дворівневе, антрополого-нормативне правове утворення.

3. Особливості будови конструкції ризику у праві (на прикладі кримінально-правових наук) та види ризику. Антрополого-нормативна природа ризику у праві потребує більш детального аналізу як антропологічної складової ризику, і його нормативного відображення. За основу візьмемо кримінально-правове поняття ризику, насамперед як обставини, що виключає злочинність діяння.

У Кримінальному кодексі України 2001 року (далі – КК України) поняття ризику регламентовано статтею 42 «Діяння, пов'язане з ризиком» [88]. Частина 1 визначає, що «Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети» [88]. У ч. 2 ст. 42 КК України законодавець визначає

такі умови визнання ризику виправданим: «Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам» [88]. Крім того, із частини 1 статті 42 КК України можна зробити висновок, що крім умов виправданості правомірний ризик повинен бути також спрямований на досягнення суспільно корисної мети.

Ризик не визнається обґрунтованим, якщо він «завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій» (ч. 3 ст. 42 КК України) [88].

Нормативна складова кримінально-правового ризику згідно статті 42 КК України включає суб'єктивне право на ризик (обґрунтований ризик) і відповідальність за ризик (необґрунтований ризик).

Кримінально-правова підстава суб'єктивного права на ризик згідно статті 42 КК України не є самодостатньою, а зумовлена нормативним закріпленням ризикованих дій у правах та обов'язках у галузевому законодавстві, що передбачає інститути професійного ризику.

Варто відзначити, що професійний ризик як нормативна конструкція формулюється законодавцем не з орієнтації на об'єкт кримінально-правової охорони, а з чіткого обсягу суб'єктивних прав у межах ризику для досягнення професійної мети у тій чи іншій сфері діяльності. Крім того, крім кримінально-правового ризику у професійній діяльності можуть виникати й інші види ризиків (адміністративно-правовий тощо).

Водночас у юридико-технічному, нормативному аспекті, якщо законодавець приймає рішення включити до охоронного права абстрактну конструкцію ризику як обставини, що виключає злочинність діяння і деталізувати у ній її елементи (умови правомірності тощо), він повинен забезпечити її відповідність галузевим конструкціям ризиків або посилити вимоги до умов їх правомірності шляхом обґрунтування більшої значущості об'єктів кримінально-правової охорони.

Процедурно це можна зробити або шляхом закріплення обов'язку розробника проєкту нормативного правового акта, що регламентує інститут професійного ризику, співвіднести його положення з кримінально-правовим поняттям ризику, закріпленим в КК, або з цього предмета направити проєкт на наукову експертизу.

У зв'язку з цим, очевидно, що кримінально-правове поняття ризику за статтею 42 КК України також має корелювати професійним інститутам ризику. У процесі кваліфікаційної діяльності слідчого щодо встановлення правомірності чи неправомірності ризикованого суспільно небезпечного діяння ці два інститути ризику – галузевий професійний та кримінально-правовий – розглядаються та оцінюються у своїй сукупності та взаємозв'язку. Можливо, саме з цим і пов'язана та обставина, що у багатьох правових системах спеціальних охоронно-правових конструкцій ризиків у кримінальному та адміністративному законодавстві не передбачається зовсім, оскільки умови правомірності й так визначено лише на рівні регламентації професійних ризиків.

Слід також пам'ятати, що ст. 42 КК України, незважаючи на її кореляцію з галузевими інститутами професійних ризиків, за своєю структурою та юридичним змістом все ж таки не є бланкетною, незважаючи на широко поширену позицію серед спеціалістів у галузі кримінального права, оскільки сама визначає змістовні умови обґрунтованості ризику. Принаймні конструкція статті не дає до цього однозначних підстав.

У літературі висловлюється позиція, згідно з якою право на кримінально-правовий ризик має не лише особа, яка має нормативну закріплену основу професійної ризикової діяльності, але взагалі будь-який суб'єкт права. Так, Н.Ф. Кузнєцова, І.М. Тяжкова, аналізуючи поняття виправданого ризику зазначають, що право на ризик має будь-який громадянин, незалежно від його професійної діяльності [93]. З одного боку, така позиція вчених цілком виправдано, оскільки редакція ст. 42 КК України не має посилення на необхідність відповідності діяння сучасним науково-технічним знанням і досвіду. З іншого боку, очевидно, що тільки особа, яка професійно займається

певним видом професійної діяльності, може забезпечити відповідність здійснюваного ризикованого діяння сучасним науково-технічним знанням та досвіду. Іншими словами, виходячи з існуючої на сьогоднішній день редакції статті 42 КК України суб'єктом ризику може бути особа, яка має спеціальні знання.

З позиції конструктивних особливостей ризиків у праві, які сьогодні обґрунтовують науковці, крім двох видів ризику у праві (ризик як онтологічне поняття та професійний ризик), можна виділити ще й третій різновид юридичного ризику - вимушений (неминучий), або, краще сказати – спеціальний професійний ризик. Це ще вужче за змістом поняття, ніж професійний ризик. Відмінною особливістю спеціального професійного ризику є та обставина, що ризиковані дії, включені до повноважень особи, є у не його правом, а обов'язком, чи, мовою М.М. Алексєєва, правообов'язком. Якщо онтологічний ризик у праві є лише формою правового мислення без його спеціального нормативного закріплення, а професійний ризик виступає як антропологічним, так і нормативним елементом, що закріплює можливість ризикувати за допомогою надання особі суб'єктивного права на ризик, що передбачає можливість як використовувати, так і не використовувати це право у професійній діяльності, то у разі спеціального ризику ризикова діяльність власне, і становить виключно зміст професії. До даної сфери професійної діяльності належать дослідно-конструкторська сфера, експериментальна та випробувальна діяльність у цивільній та військовій промисловості, клінічні випробування лікарських засобів, зразків медичної техніки та виробів медичного призначення, робототехнічна сфера тощо. М.С. Грінберг даний вид ризику поділяє ще на підвиди - технічний, екстраординарний, новаторський [47, с. 97]. Особливістю цього виду ризику є, як правило, зв'язок професійної діяльності з використанням нових зразків техніки.

Оскільки спеціальний професійний ризик охоплюється конструкцією кримінально-правового ризику за статтею 42 КК України, оскільки щодо нього також особливе значення має процес нормативної правової регламентації спеціального ризику та її відповідність правовому захисту об'єктів

кримінально-правової охорони. У практиці правового регулювання є випадки регламентації спеціального професійного ризику лише на рівні кримінального закону. Наприклад, стаття 35 КК Литви визначає поняття «Науковий експеримент», де як спеціальний професійний ризик використовується термін «законний науковий експеримент» [87]. Якщо щодо галузевого інституту професійного ризику актуальна чітка регламентація обсягу правочинів ризикуючої особи, то щодо спеціального професійного ризику ця вимога є актуальною вдвічі більше. При загальному та спеціальному професійних ризиках дуже важливо здійснити правову регламентацію регулятивного типу у галузевому законодавстві, надати права та визначити обов'язки ризикуючої особи. При цьому у разі спеціального ризику, наприклад, під час проведення наукових експериментів, наявність статті КК про ризик доцільно лише як суто бланкетної норми, що вказує тільки на підстави звільнення з кримінальної відповідальності. Формулювання ж у КК України самостійних підстав спеціального професійного ризику недоцільно. Якщо ж кримінально-правова норма про ризик за обсягом виявиться ширшою за правові норми, що регламентують спеціальний професійний ризик, це означатиме явний дефект законодавства.

Більш складна ситуація виникає у тому випадку, коли у тій чи іншій сфері діяльності, пов'язаної з можливістю посягання на об'єкти, які потенційно є об'єктами рівня кримінально-правового регулювання, відсутня правова регламентація у формі кримінально-правової заборони (так звана прогалина у кримінальному праві). Наприклад, нині як такі приклади можна розглядати відсутність кримінально-правових заборон у сфері клонування, генетичних маніпуляцій, розвитку робототехніки та інші спеціальні склади, пов'язані зі швидким розвитком технологій та невизначеністю законодавця у частині виду та ступеня юридичної відповідальності. У той же час ця сфера діяльності незмінно пов'язана із професійним ризиком, оскільки спрямована на випробування нових, експериментальних зразків [141, с. 77].

Чи ефективно в цьому випадку поширювати загальне кримінально-правове поняття ризику на дії в цих нових галузях розвитку технологій, якщо

щодо них законодавчо не встановлено спеціальні кримінально-правові заборони, а кваліфікація здійснюється на підставі загальних складів (за умови, якщо така взагалі виявляється можливою)? Звісно ж, відсутність спеціальної кримінально-правової заборони у таких випадках, хоч і не виключає можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за іншими (загальними) складами, проте, проблематизує як застосування до таких випадків статті 42 КК України, так і загалом не сприяє ефективному правовому захисту об'єктів кримінально-правової охорони.

Слід зазначити, що за відсутності кримінально-правового регулювання щодо таких випадків суб'єкт-розробник нормативно-правового акта в інноваційній сфері діяльності не встановлює і галузеві норми про професійний ризик, адже заборона у галузевому законодавстві не супроводжується чіткою кримінально-правовою забороною. По-перше, це сприяє розвитку такої діяльності поза чіткими межами правового регулювання, внаслідок чого нерідко відбувається зазіхання на потенційний об'єкт кримінально-правової охорони, адже спеціально регламентоване поле професійної діяльності відсутнє. По-друге, самі особи, які займаються такою професійною діяльністю, опиняються у полі правової невизначеності в умовах відсутності правових гарантій правомірності їхньої діяльності, у тому числі включаючи право на професійний ризик. Спеціалісти опиняються з правової точки зору незахищеними, постійно ризикуючи поза чіткими межами правового регулювання. У такому разі багато залежить від практики діяльності органів кримінального переслідування та судів та їхнього ставлення до таких випадків.

Отже, очевидно, що кримінально-правове поняття ризику конструктивно пов'язані з галузевими нормами ризику у сфері діяльності. Однією з умов ефективного як галузевого професійного, і кримінально-правового регулювання, є взаємна відповідність.

4. Оціночні поняття у кримінально-правовому ризику та відповідальність за необґрунтований ризик. Окрему проблему при регламентації кримінально-правового ризику становлять оціночні поняття, на що неодноразово вказувалося у вітчизняній літературі. Як ми вже зазначили вище, за своєю

природою у зв'язку з обумовленістю кримінально-правової конструкції ризику професійним ризиком, у ст. 42 КК України з об'єктивних причин неможливо детально та точно викласти умови правомірності ризику. Вони забезпечуються дотриманням суб'єктивних прав та точним виконанням обов'язків у межах тих правочинів, які надані особі професійним законодавством, а також спеціальними галузевими конструкціями ризиків. У кваліфікаційній діяльності в межах кримінального процесу органу кримінального переслідування необхідно довести, що особа вийшла за межі конкретного права, або виконала конкретний обов'язок, що і призвело до необґрунтованого, неправомірного ризику та його наслідків.

Включення ж оціночних понять до кримінально-правового поняття ризику ускладнює юридичну практику. Так, у разі наявності у кримінально-правових нормах оціночних понять щодо ознак обґрунтованості ризику, які за своїм обсягом ширші та абстрактні ніж норми професійного ризику, регламентовані галузевим законодавством, можлива ситуація притягнення особи до відповідальності та визнання ризику необґрунтованим навіть за умови виконання суб'єктом галузевих норм професійного ризику. Це, звичайно, неприпустима для правової системи ситуація і вона повинна розглядатись як серйозний законодавчий дефект. Тут, як ми вже зазначали вище, найдоцільніше чітко визначати бланкетну конструкцію кримінально-правової норми про ризик та узгодити її з нормою, що регламентує професійний ризик.

Підсумовуючи дослідження поняття ризику у праві слід зазначити, що ризик у правовому регулюванні може розглядатися в онтологічній та специфічно юридичній площині. Антрополого-правовий аналіз ризику у праві виявив його дворівневу будову – антропологічну та нормативну. Стосовно способу юридичної онтології ризик у праві поділяється на загальний (на рівні свідомості), професійний та спеціальний професійний.

Отож, ми з'ясували, що ризик є невід'ємною ознакою практично у будь-якій сфері життєдіяльності, у тому числі і у сфері кримінальних процесуальних відносин. Проблема оцінки та обліку ризиків у сучасних умовах вже набула самостійного значення, оскільки більшість рішень у процесі діяльності

приймається саме за умов ризику. Висловлювання про те, що «будь-яка діяльність, навіть чітко пов'язана із встановленими стандартами, так чи інакше, обчислюється у поняттях ризику, тобто піддається загальній оцінці ступеню її ризикованості з погляду можливих результатів» [100, с. 50-51], повною мірою відноситься і до кримінальної процесуальної діяльності. Насправді, незважаючи на те, що вказана діяльність на всіх стадіях кримінального процесу жорстко формалізована, це не виключає виникнення ризиків, пов'язаних із її здійсненням.

На жаль, в юридичній літературі відсутнє універсальне визначення ризику [58, с. 100]. Водночас концепція та теорія економічних, фінансових та управлінських ризиків у сучасній науці досить добре розроблені. Проблема ж правових ризиків та кримінальних процесуальних, зокрема, як справедливо зазначається у різних джерелах, незаслужено залишена без належної уваги у кримінально-правовій доктрині [164, с. 128-136].

Поряд з тим, безперечно, що сама специфіка кримінальної процесуальної діяльності, її складність і непередбачуваність передбачають виникнення ризиків, особливо в умовах протидії розслідуванню, що не є рідкістю у правозастосовчій практиці. Кримінальний процесуальний ризик є закономірним компонентом розслідування.

Кримінального процесуального значення ризик набуває тоді, коли ризикована поведінка завдала шкоди тим, що охороняються кримінальним законом, суспільним відносинам [58, с. 100-101]. При цьому ризиковані дії (бездіяльність) мають властивість суспільної корисності, адже їх мета – встановлення об'єктивної істини у провадженні [4, с. 121].

Саме цією ознакою ризик у діяльності слідчого відрізняється від слідчої помилки. У ризику завжди є соціально корисна мета (розкриття та розслідування кримінального правопорушення, викриття винних у його вчиненні), досягнення якої часом неможливо іншими засобами, без ризику. У слідчій помилці соціально корисної мети за визначенням бути не може [73, с. 30-33].

З іншого боку, не можна виключати, що слідча помилка може впливати з ризику, що допускається слідчим у процесі розслідування кримінальних правопорушень, а також бути самостійним атрибутом у його професійній діяльності та виражатися у корупційному ризику.

Таким чином, кримінальний процесуальний ризик може бути обґрунтованим, що має суспільну корисність і об'єктивно детермінований. Прагнення повністю уникнути ризику, виключити його під час процесуальної діяльності неможливо. Завдання правозастосовника полягає лише в тому, щоб обрати у своїй поведінці стратегію найменшого ризику, вміти передбачати можливі негативні наслідки свого рішення і заздалегідь продумати заходи ліквідації або ослаблення цих негативних наслідків, тобто мінімізувати ризик. Незважаючи на часте вживання в цивільному законодавстві терміна «ризик», у кримінальному процесуальному праві вивченню зазначеної категорії приділяється незаслужено мало уваги. Тому одним із напрямів дослідження в цій площині може бути комплексне використання накопиченого матеріалу з метою з'ясування сутності ризику, його відмінних ознак та адаптації до кримінальної процесуальної діяльності.

Так, у літературі під юридичним ризиком розуміється «можливий негативний наслідок для суб'єктів правовідносин внаслідок впливу на них подій чи дій різного характеру, які можуть виникнути внаслідок діяльності самого суб'єкта чи об'єктивно залежить від волі суб'єкта права» [164, с. 128-136].

Як видно з наведеного визначення, поняття ризику асоціюється з небезпекою, з ймовірністю несприятливого результату події. Ю.С. Маслянок визначає ризик як дію, хоч і спрямовану на привабливу мету, але досягнення цієї мети пов'язане з елементом небезпеки, загрозою втрати чи неуспіху. Таким чином, поняття ризику знову співвідноситься з більшою ймовірністю настання несприятливих наслідків, що необґрунтовано звужує зміст поняття [117, с. 211-213].

Зовсім інше визначення ризику наводить В.М. Гранатур [33, с. 61], співвідносячи ризик з діяльністю, зумовленою вирішенням питання щодо

незрозумілого стану речей у випадку невідворотного обрання, у процесі якого є змога максимально детально дати оцінку вірогідності досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від мети. З одного боку, у цьому понятті ризик неважко ототожнюється з діяльністю, оскільки діяльність сама породжує ризик, з другого – міститься вказівка на такі необхідні ознаки ризику, як ситуація невизначеності, свободи чи, навпаки, неминучості вибору.

Вказівка на ризик як на дію міститься і в Великому сучасному словнику української мови [37]. Однак ризик визначається ширше: як можлива небезпека і як дія «всліпу», сподіваючись на позитивний результат. Ця інтерпретація відображає подвійну суть цієї категорії і тому є найбільш прийнятною.

Стає очевидним, що у більшості зазначених дефініцій основна увага акцентується на негативних проявах ризиків, тоді як їх позитивні аспекти ігноруються. Ризик оцінюється головним чином як можлива шкода чи небезпека несприятливого результату [100, с. 50-51].

Водночас ризик – це не лише можливість настання негативних наслідків під час реалізації рішень, можливість втрати чи недосягнення наміченого результату, а й ймовірність виграшу, досягнення і навіть перевищення запланованого результату. Отже, за певних обставин ризик може оцінюватись позитивно. Значення ризику полягає у поєднанні можливості як бажаних, так і небажаних відхилень від запланованих результатів, що має враховуватися особою, яка приймає рішення.

Безперечно, що ймовірність виникнення кримінальних процесуальних ризиків ще більше зростає за умов вибору. І такий вибір визначається вже самим кримінальним процесуальним законодавством, що містить норми, що потенційно укладають у собі ризик при прийнятті тих чи інших рішень. Так, останнім часом у кримінальне процесуальне законодавство все ширше впроваджуються примирливі процедури (угода про визнання винуватості, угода про примирення, особливий порядок судового розгляду, спрощене провадження тощо), що передбачають альтернативу прийняття рішення. Альтернативність є невід’ємною атрибутивною ознакою ризику, що характеризує вибір та результат реалізації рішення.

Щодо кримінального процесуального ризику можна з упевненістю сказати, що він завжди зумовлений інформаційною невизначеністю, як було зазначено вище. Інформаційна невизначеність проявляється у діяльності кожного учасника кримінальних процесуальних відносин протягом розслідування кримінального правопорушення. Вона ускладнює перебіг діяльності окремого суб'єкта в межах досудових та судових стадій, але за умови наявності професійних знань та досвіду не є критичною для нього. Окрім цього кримінальний процесуальний ризик, незважаючи на супутню йому інформаційну невизначеність, можна моделювати, тобто припускати, як він виявлятиметься у різних учасників кримінального провадження.

Ситуацію інформаційної невизначеності у літературі розцінюють як чинник, що зумовлює виникнення криміналістичного ризику [40, с. 2-6]. Таким чином, ми маємо справу з таким поняттям, як криміналістичний ризик. Вважаємо, що він охоплюється поняттям кримінального процесуального ризику та характеризує його окремі сторони, переважно суб'єктивного характеру. Криміналістичний ризик обумовлений свободою вибору тактичних та психологічних прийомів розслідування, при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, прийняття різних процесуальних рішень. Свобода вибору тактичних прийомів передбачена кримінальним процесуальним законодавством, що дозволяє говорити про співвідносність та частковий збіг понять кримінального процесуального та криміналістичних ризиків.

На думку С.С. Захарової, необхідність прийняття найбільш вірного рішення в умовах недостатності інформації створює обстановку, яку можна і правомірно розглядати як ситуацію професійного ризику [67, з. 40].

Здається, що професійний ризик у діяльності слідчого за своїм змістом також охоплюється поняттям кримінального процесуального ризику та частково збігається з криміналістичним ризиком. При накладенні професійної деформації на криміналістичний ризик можливе виникнення професійного ризику, одним із негативних проявів якого є доцільним виділити корупційний ризик.

Серйозна небезпека морально «дефектної» поведінки співробітників правоохоронних органів криється у зневазі до норм права. Використання службового становища в особистих цілях, корупція згодом стають шаблоном поведінки та сприймаються надалі автоматично, навіть у ситуації, яка загрожує збиткам самому суб'єкту [117, с. 211-213]. Зрозуміло, що ці фактори сприяють виникненню корупційних ризиків, негативно проявляючись на ефективності розслідування.

Таким чином, кримінальний процесуальний ризик може мати об'єктивний та суб'єктивний характер залежно від факторів, що його зумовлюють. Так, до об'єктивних причин виникнення кримінальних процесуальних ризиків слід віднести:

1. Диспозитивність законодавства, у зв'язку з цим, не завжди обраний суб'єктами правовідносини спосіб правового регулювання може гарантувати повну реалізацію їх прав і задоволення інтересів від участі у ньому. Особливо це стає актуальним у зв'язку із розширенням диспозитивних начал у кримінальному судочинстві та впровадженням примирливих процедур.

2. Недосконалість правової системи (нестабільність кримінального процесуального законодавства; його суперечливість; відсутність правових норм, що регулюють окремі питання).

3. Зміна правозастосовної практики.

4. Необізнаність суб'єктами правовідносин про відомості щодо наявності тих чи інших факторів, які можуть спричинити істотний вплив на їх права та законні інтереси.

5. Дефіцит часу, що особливо відчувається на стадії початку досудового розслідування, при затриманні злочинця на місці кримінального правопорушення, при розслідуванні «за гарячими слідами» та загалом на початковому етапі розслідування.

6. Процесуальна необхідність вчинення дій у певних часових межах і незалежно від слідчої ситуації, наприклад, проведення одночасного допиту декількох осіб для передбаченого законом усунення протиріч у показаннях допитаних осіб.

До суб'єктивних передумов належать:

1. Недостатнє знання чи недотримання законодавства, через що в особи можуть виникнути проблеми, виражені у появі небажаних правових наслідків.
2. Помилкове тлумачення законодавства [164, с. 128-136].
3. Впевненість слідчого у своїй перевазі у частині рефлексії над протилежною стороною, інтуїтивне передбачення успішності своїх дій, незважаючи на їхню ризикованість.

Проблема кримінальних процесуальних ризиків є досить перспективним і поки що маловивченим напрямком у сучасних правових дослідженнях. Спроба дати поняття та розкрити зміст, а також обґрунтувати об'єктивну обумовленість та найчастіше обґрунтованість кримінально-правових ризиків надасть можливість надалі вибудувати чітку систему поглядів на питання про сутність та класифікацію кримінальних процесуальних ризиків, шляхи їх мінімізації.

1.2. Поняття та порядок застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження

Безумовно, що кримінальна процесуальна політика України впливає на умови участі осіб, які залучаються до кримінального провадження, що мають значення для встановлення всіх обставин та досягнення мети кримінального процесу. Безпека учасників кримінального провадження є однією з таких умов і дозволяє впевнено реалізувати процесуальні інтереси, забезпечуючи охорону прав та свобод людини та громадянина. Саме кримінальні процесуальні норми, що закріплюють права та законні інтереси учасників кримінального провадження, є засобами гарантій захисту їх прав та забезпечення безпеки.

Проблема забезпечення безпеки у кримінальному процесі залишається актуальною, оскільки зі зміною суспільних відносин змінюються засоби та способи неправомірного впливу не тільки на потерпілих та свідків, а й на інших учасників кримінального провадження. Законодавчі новели у поєднанні зі статистичними даними та результатами правозастосовчої практики свідчать про

актуальність проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

В умовах сучасності докорінних змін зазнає політична, економічна, соціальна сфери і однією із нагальних проблем є безпека особистості. Необхідність проведення досліджень теоретико-прикладних проблем феномену безпеки зумовила появу теорії безпеки як науки про передбачення режимів функціонування системи, що загрожують її існуванню, та заходи щодо їх запобігання. На даний час в результаті активізації наукових зусиль у різних галузях знань склалися концепції про всілякі види (підсистеми) безпеки: державної, міжнародної, національної, економічної, політичної, військової, екологічної, інформаційної, фінансової, бюджетної, юридичної, регіональної тощо. На підставі цього виникає ряд відповідних понять: національна безпека, громадська безпека, безпека особистості (особиста безпека) тощо.

Концепції безпеки особистості є одним із пріоритетних напрямів теорії безпеки. Відповідно до цієї концепції державна та громадська безпека є прямим продовженням безпеки особи, яка передбачає захист громадянського суспільства (громадського порядку та спокою, матеріальних та духовних цінностей, прав і свобод громадських об'єднань, їх нормальної діяльності). У правовій літературі висловлено точку зору, згідно якої безпека особистості - вихідний початок та відносна кінцева мета суспільної та державної безпеки [70], з чим слід погодитись. Відповідно до аналізованої концепції безпека особи - природне та невід'ємне право людини, забезпечення якого визнається одним із найважливіших обов'язків держави. Отримуючи своє втілення через якість конституційно-правового закріплення основних прав і свобод особи, безпека набуває характеру «соціальної функції» та замінює відносини «благодійності» між державою та особою [17, с. 119]. Безпека особи - правовий інститут, що включає норми, що належать до різних галузей права, зокрема кримінального процесуального. Термін «безпека» використовується у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі за текстом - КПК України) [90] у термінологічному словосполученні «заходи безпеки», яке можна трактувати тільки в одному значенні - як засіб захисту від наявної небезпеки у вигляді

загроз вбивством, застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна чи іншими небезпечними протиправними діями щодо осіб, залучених до кримінальних процесуальних правовідносин.

Незважаючи на те, що в дослідженнях, присвячених категорії «безпека особи», не склалося єдиної позиції щодо її визначення, у сфері кримінального процесу, дана категорія не була предметом будь-яких дискусій, забезпечення безпеки особистості до недавнього часу ототожнювалося із застосуванням заходів безпеки.

Однак у деяких наукових працях термін «безпека особи» став використовуватись і в іншому значенні – як тотожний терміну «особиста недоторканність», поряд із терміном «право на свободу та особисту недоторканність» з'явився термін «право на свободу та безпеку» [163, с. 111].

Зміст загальновживаного терміну «безпека», утвореного від прикметника «безпечний», тлумачиться словниками через динамічну антиномію та інтерпретується як відсутність небезпеки або стан безпеки: Стан, при якому не загрожує загроза, є захист від небезпеки [37]. У свою чергу, терміну «небезпека» словники встановлюють досить невизначені межі: «1) Можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.; 2) Стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує» [37]. Небезпека маніфестує себе як образ - це образ ситуацій, які можуть поставити під загрозу, дестабілізувати життєдіяльність людини, змушують її бути уважною, обережною, обачною щодо всього життєво важливого. Джерелом загрози тут з усією очевидністю є щось безсуб'єктне, непідвладне волі людини: природа, доля, воля. Тобто небезпека з семантичної точки зору - це високий ризик втрати, що усвідомлюється і переживається, звичного, нормального стану речей, передбачуваності, стабільності існування; ймовірність настання будь-якої ситуації, що представляє загрозу для життєдіяльності людини (лиха, катастрофи, нещастя тощо); настання чогось, що неможливо контролювати, чим неможливо керувати і що може призвести до незворотної шкоди та/або загибелі. Безпека, навпаки, є станом високого ступеня впевненості у сталості навколишнього матеріального та соціального світу, відчуття стабільності

онтологічних меж повсякденності як норми, відсутності ризиків, пов'язаних із втратою передбачуваності буття. Невипадково дані словників показують, що визначення, що передають ознаки терміну «безпека», достатньо нечисленні, позбавлені експресії, і такі словосполучення мають стійкий характер, фіксуючи, головним чином, високий рівень безпеки: абсолютна безпека, повна безпека. Не можна сказати: «Я почуваюся в неповній безпеці». У той час як слово «небезпека», навпаки, має широку сполучуваність, і визначення здебільшого градуально передають ступінь небезпеки: великий, найбільший, величезна, велика, найбільша, крайня, надзвичайна, реальна. Два прикметники - страшна небезпека, жахлива небезпека - відбивають швидше інтроспективні переживання суб'єкта через небезпеку.

Філософське осмислення безпеки ґрунтується на трактуванні безпеки як властивості (чи атрибута) системи. В основі такого розуміння закладено припущення про природну захищеність будь-якої системи від руйнівного впливу будь-яких сил. Так, Н.М. Рибалкін зазначає: «У своїй загальності природу феномену безпеки складає природа речей, що зумовлює цілісність речі та збереження її якісної визначеності. В об'єктивному відношенні безпечно тотожне збереженню природної визначеності буття, а всяке заперечення у речах природи їм небезпечно... За своєю сутністю феномен безпеки є рефлексивним визначенням існування, опосередковане відсутністю небезпеки. У межах теорії систем у ряді випадків безпеку розуміють як стан досліджуваної системи, а в інших - як одну з її властивостей [82, с. 70]. Безпека розуміється також як специфічна діяльність.

Поняття безпеки згадується в багатьох національних законодавчих актах, проте чіткого законодавчого визначення даного терміну ми не маємо.

Аналіз численних трактувань міждисциплінарного терміну «безпека» дає можливість визначити його як захищеність чи стан захищеності; як відсутність небезпеки; як ознака (атрибут) системи; як стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до виживання та розвитку. У визначенні феномена безпеки застосовується принцип понятійного дуалізму («небезпека – безпека»). Так, з одного боку, безпечним є явище або стан будь-якого носія небезпеки, який не

містить загрози, можливої шкоди для оточення. З іншого боку, ознака безпеки приписується об'єкту, надійно захищеному від небезпечних йому впливів. Завдяки філософським концепціям нового часу поняття «безпека» набуло широкого поширення в західноєвропейському науковому та політичному мисленні. Для більш повного поняття безпеки вважаємо за необхідне звернутися до всебічного аналізу цього феномену, що сформувався у західноєвропейській культурі.

В англійській мові поняттю «безпека» відповідає термін «security». Security - це стан, що виключає насамперед небезпеку - danger, або страх і сильне хвилювання, і, крім того, можливість залишитися без засобів для існування і явно на звичайному рівні пов'язане з емоціями та чуттєвими образами. Причому danger тлумачиться як загроза заподіяння шкоди фізичному, психічному здоров'ю людини, її майну, благополуччю, особливо навмисно. Тобто the right to security в англійській інтерпретації означає право на свободу від будь-якого навмисного посягання. Зміст англосаксонського правового поняття security, яке не має точної відповідності в українській мові, відображає процес його онтологізації у європейську правосвідомість. Це поняття неодноразово змінювало свій зміст разом із тими змінами, яких зазнавало західне суспільство. Витоки осмислення досліджуваного поняття можна виявити ще в традиційних культурах. Спочатку проблему особистої безпеки людина вирішувала в сакральному просторі. Так, родосці шанували Посейдона Асфалія, «що дарує безпеку», що рятує від землетрусів і повеней. У дослідженнях античних філософів Стародавньої Греції (Сократ, Платон, Аристотель) безпека розглядалася в контексті форми соціальної стійкості (у вигляді державної безпеки). Правове суспільство існувало в сакральному просторі поліса як місці, що знаходилося під заступництвом богів, і тому особисту безпеку гарантувало прагнення до правильного життя, закони якого продиктовані вищими силами [169, с. 67].

Поняття securitas – «безпека» було міцно закріплене і в римському менталітеті. Воно концентрувало у собі душевний спокій, забезпеченість та власне безпеку. Постійна та непорушна безпека (*solida et inconcussa securitas*)

для римського громадянина була рівносильна звільненню від страху втратити свого життя та майна, що було можливим при встановленні громадського порядку (*securitas publica*) та підтримки військової потужності рах *Romana* на належному рівні. Так, у Стародавньому Римі ідеї безпеки держави були трансформовані в ідею забезпечення особистої безпеки [76, с. 51]. Безпека як найвища цінність прозвучала у Декларації незалежності США (04.07.1776) [15], французькій Декларації прав людини та громадянина (26.08.1789) [51]. У цих важливих документах, що багато в чому визначили вектор суспільно-правового розвитку країн західної цивілізації, безпека представлена як частина природного та невід'ємного права людини.

У даний час у міжнародно-правовій лексиці термін «безпека» став базовою категорією. Відповідно до сучасного трактування безпеки особистості вона визначається як «філософія, що містить заклик до глобальної спільноти нести відповідальність за дотримання насамперед інтересів індивідів, а не національних держав чи транснаціональних корпорацій» [98]. У такій інтерпретації відбувається зміщення основного акценту з безпеки держави на безпеку людини, як в індивідуальному, так і в колективному розумінні; саме безпека людини ставиться у центр світової політики. При цьому термін «безпека» використовується у різних категоріях. Так, на основі Амстердамського договору 1997 (Лісабонський договір) [18], розробленого Європейським Союзом, виникло поняття «простір свободи, безпеки та правосуддя». Воно розглядається як «перш за все, комплекс заходів та форм співробітництва правоохоронних органів держав - членів Європейського союзу, а також інститутів та спеціалізованих органів та організацій ЄС, спрямованих на боротьбу з транснаціональною злочинністю» [57, с. 155]. У цьому випадку безпека є здійснюваним державою захистом особи від небезпеки, зокрема від кримінальних правопорушень та інших протиправних посягань.

Таким чином, феномен безпеки людини набув у сучасному світі значення фундаментальної цінності. Безпека – одна з основних умов існування людини, її природне право, засноване на докорінній потребі відчувати себе і бути в безпеці. Тільки відчуючи себе у безпеці, людина може нормально існувати,

жити, розвиватись. Безпека особи, будучи природним та невід'ємним правом, як і будь-яке інше природне право, потребує забезпечення (охорони та гарантування) державою. Тим часом, як уже зазначалося, у теорії кримінального процесуального права існує й інший підхід до застосування терміна «безпека особи» - він використовується в контексті права на свободу та особисту недоторканність. У дослідженнях, присвячених ст. 5 Європейської конвенції [79], «the right to security» всупереч офіційному перекладу тексту Конвенції автори перекладають як «право на свободу та безпеку особи». Останнє, безумовно, стало калькою для появи в вітчизняних публікаціях відповідної категорії.

На наш погляд, немає потреби в такому запозиченні. Термін «особиста недоторканність», як і «безпека», має складний, широкий та диференційований зміст. У вітчизняній процесуальній науці він отримав широке теоретичне обґрунтування. Особиста недоторканність сприймається як невтручання в особисті права та свободи особистості та їх захищеність - забезпечення (гарантування) державою. Поняття «безпека» також включає захищеність, але, як було висвітлено вище, зовсім інакше: захист від небезпеки.

Вочевидь, що в правовій реальності нині формується категорія «безпека особи», що має самостійне значення, відмінне, зокрема, від значення терміна «недоторканність особи». Безпека особи – фундаментальна цінність цивілізованого суспільства, яку ми розуміємо як природне, невід'ємне право. Будучи системоутворюючим правовим інститутом, у сфері кримінального процесу безпека особи проявляється у забезпеченні заходів безпеки від наявної небезпеки у вигляді погроз вбивством, застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна чи іншими небезпечними протиправними діями щодо учасників процесу.

Стаття 3 Конституції України вказує, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека визначені як найвищі соціальні цінності в державі [81]. Відповідно, забезпечення фундаментальних прав і свобод людини – це одне з найважливіших державних завдань.

Фундаментальними правами людини, згідно з Основним Законом України, є право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30); право власності (ст. 41).

Відповідно до ст. 22 Конституції України, ці права та свободи невідчужувані; вони становлять основу правового статусу особи, діють безпосередньо, визначають зміст та застосування законів, діяльність органів законодавчої та виконавчої влади та забезпечуються судом. У свою чергу, ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України вказує, що завданням кримінального провадження «є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [90].

Перераховані конституційні норми визначають перелік принципових положень, які стосуються сфери запобігання злочинності загалом, і зокрема забезпечення безпеки в кримінальному провадженні.

По-перше, невідчужуваність права і свободи особи передбачає, що хоч би як будувалися відносини тієї чи іншої особи з державою, вони мають конституційний статус. Виходячи з цього, слід визнати, що вище перелічені фундаментальні (конституційні) права та свободи людини є обов'язковим елементом кримінального процесуального статусу індивідуума у сфері запобігання злочинності. У процесі кримінального провадження цей аспект стосується підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта, перекладача та інших учасників; при виявленні кримінального правопорушення – осіб, які беруть участь у оперативно-розшуковій діяльності через можливість

залучення їх до кримінального провадження та використання інформації як джерела доказів.

По-друге, встановлена Конституцією України пряма дія її норм, що безпосередньо діючий характер фундаментальних прав і свобод людини, що визначає їх сутність (стосовно як законотворчої діяльності, так і правозастосування), зумовлюють зміст правовідносин громадянина і держави. У свою чергу, це визначає спрямованість розвитку сучасного кримінального процесуального та іншого галузевого законодавства у сфері запобігання злочинності та унеможлиблює розробку правового механізму, що забезпечує як ті чи інші галузеві, так і безпосередньо конституційні права людини та громадянина.

По-третє, гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина поширюється на сферу державної діяльності. Найбільш тяжкі – заборонені кримінальним законом – посягання на права осіб (учасників кримінального провадження) пов'язані з небезпекою кримінального впливу. Співвідношення конституційного і галузевого статусів визначає співвідношення також їх елементів, тобто наявність конституційної гарантії забезпечення фундаментальних прав, свобод людини та громадянина, а також їх входження у галузевий статус передбачають необхідність створення відповідних юридичних галузевих гарантій цих прав і свобод, а саме – системи заходів безпеки осіб, що працюють на користь правосуддя.

Реформа кримінальної юстиції в Україні впливає на сприйняття окремих понять, що застосовуються у науці та законодавстві. Термін «захист» у науці кримінального процесу зазвичай використовувався для позначення однієї з головних процесуальних функцій, тобто, сфери діяльності суб'єктів кримінального провадження, яка обумовлена їх роллю та призначенням у процесі, і, як правило, асоціювався з окремими учасниками процесу, забезпечувався принципами законності, змагальності, диспозитивності, гарантування права на захист.

Однак процесуальною наукою дана термінологія стала використовуватися набагато ширше, у значенні максимального захисту від

будь-якого роду посягань, протиправних дій, у тому числі усунення причин та умов, що сприяють цій діяльності. У зв'язку з цим, є також досить розповсюдженим є термін «заходи захисту», що вживається і в нормативних актах, і в дослідженнях більшості вчених, причому в одному синонімічному ряду з поняттям «заходи безпеки».

В останні роки тема забезпечення безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям та набуттям чинності нового КПК України, де поряд із засадами законності, змагальності, рівності перед законом та судом, презумпції невинності та іншими фундаментальними категоріями, що визначають сутність кримінального процесу, запроваджено засаду верховенства права, згідно з якою людина, її права і свободи є найвищою цінністю та визначають сутність та спрямованість діяльності держави.

Слід зазначити, що у окремих нормативних актах в переважній більшості випадків використовується термінологія: забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; засоби забезпечення безпеки; особиста охорона; охорона житла та майна тощо, яка не в повному обсязі відповідає кримінальному процесуальному законодавству України. Хоча, згідно з принципом законності, закони та інші нормативно-правові акти України, норми яких регулюють порядок кримінального провадження, мають бути у повній відповідності до нори кримінального процесуального законодавства України.

Стаття 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», визначає поняття «забезпечення безпеки» у кримінальному судочинстві, процесі виявлення, попередження, припинення, розкриття чи розслідування кримінальних правопорушень, а також у процесі судового кримінального провадження – як реалізація представниками правоохоронних структур заходів правового характеру, а також організаційно-технічних та інших заходів, що мають своєю метою захистити життя та здоров'я, а також майно цих осіб від протиправних зазіхань, з тим, щоб створити гарантоване підґрунтя для належної реалізації функції правосуддя у кримінальному процесі [124].

Однак таке визначення можна піддати критиці, адже поняття «розкриття кримінальних правопорушень» у КПК України та у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» не застосовується, на відміну від КПК 1960 року, де швидке та повне розкриття злочинів було завданням кримінального судочинства. Використання категорії «правоохоронні органи» також не в повному обсязі відповідає сучасним реаліям, адже не всі правоохоронні органи, передбачені законодавством, мають компетенцію здійснювати кримінальне провадження. До категорії «правоохоронні органи» не входить суд, проте саме він, зокрема, у кримінальному провадженні на стадії судового розгляду є органом, який прийматиме рішення щодо застосування заходів забезпечення безпеки.

Звідси висновок про те, що безпека осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, – це діяльність компетентних державних органів, спрямована на створення умов, за яких їх життю та здоров'ю не загрожує небезпека, або усунення цих небезпек.

Отже, це поняття не охоплює діяльність, спрямовану на захист їхнього майна, прав та інтересів. У той же час у кримінальному провадженні причиненні впливу на учасників процесу та інших пов'язаних із ними осіб ставиться під загрозу не лише життя і здоров'я, а й майно, права та охоронювані законом інтереси цих осіб. Вважається, що щодо цих об'єктів протиправних посягань ми не можемо говорити про забезпечення безпеки майна, прав та інтересів, оскільки термін «безпека» більше стосується ситуацій, коли йдеться про захист людини від небезпеки. Тому в законах та наукових дослідженнях цілком обґрунтовано слід використовувати термін «захист».

Термін «забезпечення безпеки», у свою чергу, передбачає створення тих комфортних умов для учасників кримінального провадження, які стимулювали б їх для більш активної участі в процесі забезпечення права та усунення небезпек в умовах виконання процесуальних обов'язків учасника провадження. На підставі вище викладеного визначаємо термін «забезпечення безпеки» як діяльність державних органів, посадових осіб на підставі та відповідно до закону, спрямована на:

- профілактику протиправних впливів на учасників кримінального процесу та осіб, пов'язаних із ними родинними зв'язками;
- забезпечення особистої безпеки учасників кримінального процесу та пов'язаних з ними осіб у зв'язку з погрозами або посяганнями на цих осіб або безпосередньо посяганням на їхню особисту безпеку;
- захист їх майнових та пов'язаних із ними немайнових прав та інтересів.

Зважаючи на різноманітність заходів забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, звернемо увагу на кримінальні процесуальні засоби, які полягають у встановленні на законодавчому рівні порядку здійснення процесуальних дій, заходів забезпечення кримінального провадження, за яких забезпечується максимальний захист об'єктів безпеки та майнових прав зацікавлених осіб.

На жаль, в КПК України чітко не визначено кримінальні процесуальні засоби та дії щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, а також захисту їх майнових прав.

Слідчий суддя, суд може ухвалити рішення про кримінальне провадження у закритому судовому засіданні на протязі всього судового провадження або його окремої частини через необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Також підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та їхні близькі родичі, члени сім'ї мають право на безпеку та захист житла та/або майна. Проте свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, відповідно до конструкції «заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом», забезпечені цим правом без урахування близьких родичів або членів сім'ї, а також житла та/або майна.

Статтею 206 КПК України «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини» визначено, що за наявності заяви потенційної жертви щодо зазіхання на її безпеку слід вжити необхідних заходів для забезпечення її безпеки [90]. При цьому для сторони обвинувачення – прокурора, слідчого – такого обов'язку не передбачено.

Проте статтею 221 КПК України слідчому, прокурору заборонено надавати для ознайомлення матеріали досудового розслідування про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [90].

Крім цього, у КПК України передбачено допит свідка або потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні у зв'язку з загрозою небезпеки для їхнього життя та здоров'я. Проте підозрюваний такого права немає. І це незважаючи на те, що підозрюваний як потенційний обвинувачений повинен бути присутнім у залі судового засідання під час слухання та для реалізації вимог щодо забезпечення судового контролю щодо захисту прав людини (ст. 206 КПК України) має бути наділений таким правом. Крім того, таким правом процедури допиту має бути наділений також експерт, оскільки його свідчення також є джерелом доказів у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 95 КПК України).

З метою забезпечення безпеки особи, яка залучається до впізнання підозрюваних, ця процедура може відбуватися в умовах поза візуального та аудіо-контакту, тобто, коли особи, пред'явлені для впізнання, не бачать і не чують особи, яка їх впізнає (ч. 4 ст. 228 КПК України).

При пред'явленні особи для пізнання особи, щодо якої, згідно з КПК України, застосовуються заходи безпеки, інформація щодо особи, яку необхідно захищати, не фіксується у протоколі слідчої дії та зберігається окремо.

Однак не до кінця зрозумілим, а отже таким, що потребує додаткового дослідження, є відсутність такої вимоги до інших протоколів слідчих (розшукових) дій, зокрема тих, що є джерелами доказів у кримінальному провадженні.

Враховуючи вище викладене, вважаємо перспективним:

– удосконалити нормативно-правову базу, яка регламентує забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження та захист їх майнових прав (привести її у відповідність до КПК України 2012);

- розробити прикладні методики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за допомогою методичних рекомендацій щодо застосування законодавства та тактичних прийомів, що застосовуються на стадії досудового розслідування;

- з урахуванням позитивного досвіду інших держав провести наукові дослідження правової регламентації та тактичного забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та захисту їх майнових прав.

Збільшення кількості правопорушень проти стимулювало законодавця до розробки нових заходів щодо припинення даних видів кримінальних правопорушень: якщо раніше забезпечення безпеки особи виступало як засіб реалізації охорони прав та захисту законних інтересів громадян, що залучаються до сфери кримінального процесу, то на сьогоднішній день, вважаємо, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження може виступати як самостійний принцип кримінального процесу, іманентною властивістю якого є надання процесуальних гарантій. Перш ніж почати розглядати питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як принципу кримінального процесу, необхідно зупинитися на дефініції «принцип» докладніше.

Так, у словнику української мови принципу дане наступне визначення: «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.» [37]. Так, одні науковці вважають, що принципи кримінального процесу є сталими догмами, вони розвиваються і змінюються залежно від рівня соціально-економічного розвитку конкретного суспільства, в якому вони діють і є основними ідеями, у зв'язку з чим поширюються на всю кримінальну процесуальну діяльність. Інші розглядають принципи права як основні ідеї, вихідні положення чи провідний початок процесу його формування, розвитку та функціонування.

На наш погляд, під принципом слід розуміти значиме положення, закріплене на законодавчому рівні у різних галузях права, недотримання або перешкоджання реалізації якого може призвести до відповідальності (кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної). З даного визначення

впливає те, що будь-яке порушення або недотримання посадовими особами принципу охорони прав і свобод людини і громадянина може призвести до відповідних негативних наслідків. У свою чергу, охорона прав та свобод людини та громадянина виступає конституційною гарантією забезпечення прав особи в нашій державі.

Законодавець у Главі 2 КПК України позначив відправні положення безпеки, які викладені у вигляді засад кримінального провадження. Далі по тексту КПК України ми знаходимо норми статей, які визначають, що, якщо є підстави для застосування заходів безпеки, то вони мають бути застосовані до відповідних учасників на підставі Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» [124].

Цікавим є дослідження В.Т. Томіна «Актуальні проблеми теорії та практики», де автор притримується позиції, що забезпечення безпеки учасників кримінального провадження виступає засобом забезпечення реалізації принципу охорони прав та свобод людини та громадянина, проте за рядом ознак відповідає поняттю самостійного принципу [155, с. 11]. Мета забезпечення безпеки особи червоною ниткою проходить у КПК України. У різних розділах КПК України ми зустрічаємо норми, спрямовані на безпеку учасників кримінального провадження. Вважаємо, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження доцільно розглядати як окрему засаду кримінального процесу. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які стверджують, що засада кримінального процесу має проходити через усі його стадії. Розглянемо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо заходів безпеки через призму стадій. Вважаємо, для того, щоб у повному обсязі розкрити кримінальні процесуальні заходи безпеки, слід проаналізувати не тільки їх конкретно-встановлений перелік, передбачений Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», але й інші статті кримінального процесуального закону, які цілком безперечно за змістовним компонентом можна буде віднести до повноправних заходів безпеки, які реалізуються в межах усього періоду провадження кримінальної процесуальної діяльності.

Так, на стадії досудового розслідування у разі виникнення потреби здійснити захист потерпілого, його представника, особу, яка є свідком або осіб, які є їх близькими родичами, слідчий має право винести постанову про те, щоб не розголошувати та тримати в таємниці інформацію щодо безпосереднього суб'єкта слідчої (розшукової) дії, при цьому учасники можуть бути попереджені про нерозголошення даних досудового розслідування. У випадку розголошення відомостей про особу, взяту під захист передбачена кримінальна відповідальність в порядку статті 381 КК України [88].

Отож, аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство України, цілком обґрунтовано можна дійти висновку, що норми щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження містяться у різних розділах КПК України. Ми пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України главою «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», до якої слід включити всі норми, що стосуються даного питання.

Також ми пропонуємо алгоритм застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який включатиме в себе наступні стадії: а) виявлення факту можливих загроз з боку носія такої загрози щодо конкретного учасника кримінального провадження; б) визначення характеру та оцінки ступеню небезпеки загроз цінностям, що охороняються законом; в) вибір співрозмірного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження існуючій загрозі з визначенням конкретних способів та засобів її реалізації; г) дотримання процесуального порядку застосування обраного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження з винесенням відповідної постанови та з урахуванням ситуативних обставин, що сформувалися, доведенням його змісту до особи, що підлягає захисту з укладанням з нею конфіденційної угоди (договору) про дотримання визначених у такому акті умов та відповідальності за їх порушення; д) доведення змісту постанови (ухвали) про обрання заходу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження до відповідних органів забезпечення безпеки таких осіб; е) здійснення прокурорського нагляду за виконанням та дотриманням законності застосування заходів забезпечення

безпеки учасників кримінального провадження; ж) мінімізація можливої шкоди при забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження з урахуванням обстановки, що склалася, характеру та ступеня небезпеки загроз.

Протиправна дія з боку джерела загрози на учасника кримінального провадження не завжди має наслідком кримінальну відповідальність, але впливає на поведінку суб'єкта кримінальних процесуальних відносин [77]. Тому законодавцю не варто обмежуватись лише зазначеними заходами забезпечення безпеки. Ця проблема має комплексний характер і потребує відповідного дослідження.

Безсумнівно, зміст понять заходів безпеки та їх видів визначає мету та завдання щодо забезпечення особистої безпеки учасника у кримінальному провадженні, формує систему відповідних необхідних заходів, а також правову регламентацію підстав та процесуального порядку їх застосування посадовими особами [61]. Ефективність державного захисту особи від посткримінального впливу як на учасника кримінального провадження багато в чому залежить від адекватних і своєчасних заходів безпеки, сформульованих, передусім, у КПК України.

З урахуванням вищевикладеного, вважаємо за необхідне у КПК України сформулювати саме поняття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, поняття державного захисту та органу, що здійснює державний захист, а також вказівки на види заходів забезпечення безпеки суддів, посадових осіб правоохоронних органів та контролюючих органів, потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу.

1.3. Свідок та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні

У період сьогодення свідок як суб'єкт кримінального провадження є учасником з окремо визначеним процесуальним статусом, який надає правдиві показання щодо обставин кримінального провадження. Такі показання свідка є

джерелом доказів, на яке суд має право посилатися в обґрунтуванні свого рішення у кримінальному процесі. При цьому участь у кримінальному процесі як свідка передбачає для особи низку незручностей та небезпек, починаючи від обов'язку прибути за викликом і закінчуючи можливістю нести відповідальність згідно норми кримінального закону, а також помсти зі сторони винного. Внаслідок чого особи, яким відома інформація, що стосується кримінального правопорушення, чинять спроби приховати її від представників правоохоронних органів, з тією метою, щоб не стати суб'єктом кримінального провадження – свідком.

Так, стаття 66 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що кожен свідок має право:

- «1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;
- 2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката;
- 3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення;
- 4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;
- 6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;
- 7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;
- 8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом» [90].

Далі, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає обов'язки свідка:

- «1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків» [90].

Основною особливістю процесуального статусу свідка, що робить його статус відмінним від інших суб'єктів кримінального провадження, а саме від потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), є наявність обов'язку свідчити по суті кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні гарантії довіри до свідчень таких суб'єктів, як свідки зорієнтовані на формування обставин, які, з одного боку, заохочують свідка викладати на допиті правдиві свідчення щодо обставин, що стосуються кримінального провадження, та, з другої сторони, мають на меті забезпечити їх об'єктивне дослідження та оцінку для встановлення фактичності подій.

Основними гарантіями довіри до показань є: правовий статус; імунітет свідка; гарантії правової допомоги свідку адвокатом; гарантії забезпечення безпеки; недопущення кримінально протиправного впливу на дачу показань свідком; закріплений механізм проведення слідчої (розшукової) дії - допиту свідка щодо підтвердження справжності його показань [68].

Участь у кримінальному провадженні свідка пов'язана з необхідністю усного контакту з органами, що здійснюють процесуальну діяльність, повідомляючи дані, які їм відомі. У цьому випадку показання суб'єкта - свідка є тим джерелом доказів, яке відображає максимально правдиву і об'єктивну інформацію, на відміну від підозрюваного (обвинуваченого), а також потерпілого; виходячи з цього, свідок юридично зобов'язується свідчити та давати правдиві показання щодо обставин кримінального провадження, інакше він буде притягнутий до кримінальної відповідальності згідно КК України.

Правове становище свідка є системою нормативно врегульованих норм, що закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві щодо прав, обов'язків та відповідальності особи, яка виступає як свідок, для максимальної

реалізації свідком функції, яка має велике суспільне значення - реалізації завдань кримінального провадження. Однак для реалізації цієї функції держава у певних випадках змушена (хоча на наше переконання це є обов'язком держави) приймати на себе обов'язок захистити особу, що виступає свідком у процесі.

Законодавчі акти України заходи безпеки щодо захисту свідків у кримінальному процесі поділяють на:

1) правові – ті, що встановлюють відповідальність за посягання на життя, здоров'я та майно фізичних осіб, захист та відповідальність, встановлену процесуальним законом – додержання порядку витребування інформації від осіб, які нею володіють;

2) соціального та економічного характеру - надання можливості вносити зміни до даних біографії, інформації щодо місця, де особа проживає та працює;

3) фізичного характеру - гарантування безпеки, технічного захисту приміщень, що належить до житлового, офісного фондів тощо.

Як бачимо, відповідно до чинного законодавства України свідок і його близькі родичі є повноправними особистостями, яким має бути забезпечене право на захист.

Отож одним із головних завдань кримінального провадження є швидке та повне розкриття кримінальних правопорушень та викриття осіб, винних у їх вчиненні. Успішне вирішення цього завдання безпосередньо залежить від сукупності доказів, зібраних під час розслідування у конкретному кримінальному провадженні, зокрема, показань свідків. Але чи достатньою мірою свідок захищений від кримінально протиправних посягань?

Законодавче забезпечення захисту свідків, інших учасників кримінального провадження, членів їх сімей та близьких родичів регулюється нормами Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, а також законами України: «Про забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року, «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого

1993 року, «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року та «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1993 року.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається органом дізнання, слідчим, прокурором або судом, процесуально оформляється шляхом винесення мотивованої постанови (ухвали) та є обов'язковим для виконання посадовими особами органу, на який покладено здійснення цих заходів.

При цьому свідок та інші взяті під захист держави особи мають право клопотати щодо застосування заходів безпеки або про їх відміну, бути обізнаними щодо їх застосування щодо них конкретних заходів безпеки, вимагати застосування додаткових заходів безпеки або скасування заходів, що здійснюються, оскаржити незаконні дії або рішення органів, що забезпечують їхню безпеку.

Відповідно до частини 3 статті 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», здійснення заходів безпеки покладається на органи служби безпеки або внутрішніх справ. Для цього у їх складі створюються спеціальні підрозділи.

Заходи безпеки щодо військовослужбовців можуть здійснюватись також командирами військових частин. З метою захисту осіб, які проходять військову службу, можливе відрядження їх до іншої військової частини або військової установи, а також переведення на нове місце служби (стаття 18 Закону).

Неприйняття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист, тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену статтею 380 КК України, а розголошення відомостей про заходи безпеки щодо цих осіб – статтею 381 КК України.

Відповідно до положень статті 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», з метою захисту свідків та інших учасників кримінального судочинства можливе застосування таких способів забезпечення їх безпеки: особиста охорона, охорона житла та майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю та прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів

та зміна зовнішності; зміна місця роботи чи навчання; переселення інше місце проживання; приміщення до дошкільного виховного закладу чи установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд [124].

Проте законодавство не обмежує зазначений список. З урахуванням характеру та ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна учасників кримінального провадження допускається використання і інших заходів щодо забезпечення їхньої безпеки.

Саттею 8 вище зазначеного Закону передбачено, що заходи щодо особистої охорони свідка, його житла та майна можуть включати застосування протипожежної та охоронної сигналізації, заміну номерів його квартирних телефонів та державних номерних знаків транспортних засобів [124].

У разі небезпеки для життя та здоров'я свідка йому з дотриманням вимог чинного законодавства можуть видаватись спеціальні засоби індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку (стаття 9 Закону).

Крім того, у разі наявності загрози застосування насильницьких чи інших незаконних дій щодо осіб, взятих під захист (у тому числі і свідка), за наявності їх письмової заяви або письмової згоди може проводитися прослуховування їх телефонних та інших переговорів, а також здійснення візуального спостереження у порядку, передбаченому КПК України.

Також законодавством про забезпечення безпеки учасників кримінального провадження передбачено, що при необхідності як заходи захисту свідка використовується заміна документів, що засвідчують його особу, зміну зовнішності, влаштування на нове місце роботи або навчання, тимчасове чи постійне переселення на інше місце проживання [124].

Ці заходи можуть здійснюватися лише за клопотанням або за згодою свідка на підставі санкції прокурора або ухвали суду у виняткових випадках (коли загроза його життю та безпеці не може бути усунена іншими заходами).

При цьому вирішення питань переселення в інше місце проживання, надання житлової площі, матеріальної допомоги у розмірі мінімальної заробітної плати та працевлаштування має забезпечуватись органом, який

ухвалив рішення щодо застосування заходів безпеки, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Варто зазначити, що до цього часу цей порядок належним чином не розроблено, що знижує практичну цінність перерахованих гарантій.

Статтею 14 Закону передбачено, що з метою забезпечення безпеки неповнолітніх осіб вони можуть тимчасово поміщатися до дошкільних виховних закладів (за наявності письмової згоди батьків або інших законних представників), а повнолітніх непрацездатних громадян - до тих органів, що забезпечують соціальний захист населення [124].

Особливий інтерес становлять процесуальні способи нерозголошення інформації про свідка, взятого під захист.

До них можна віднести обмеження відомостей про нього в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях), а також протоколах слідчих (розшукових) дій та судових засідань, заміну його прізвища, імені, по батькові у цих документах псевдонімом.

Усі ці дії проводяться на підставі постанови (ухвали) про зміну анкетних даних, винесеної органом дізнання, слідчим, прокурором або суддею (судом). Саме в ньому вказуються справжні анкетні дані, взятої під захист особи. Ця постанова (ухвала) не долучається до матеріалів кримінального провадження, а зберігається окремо в органі, у провадженні якого вона перебуває.

Крім того, Законом передбачені деякі особливості проведення низки слідчих (розшукових) дій з метою нерозголошення даних про осіб, які беруть участь у них.

Допускається, наприклад, проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням. Воно проводиться відповідно до загальних вимог кримінального процесуального законодавства, а про результати даної слідчої дії обов'язково повідомляється особі, яка пред'являлася для впізнання.

Крім того, з метою забезпечення безпеки свідка кримінальним процесуальним законодавством запроваджено особливі форми допиту у судовому засіданні.

На основі мотивованої ухвали суду (судді) про призначення допиту свідка із застосуванням технічних засобів з іншого приміщення, останній може перебувати поза місцем проведення судового засідання, у тому числі за межами приміщення суду. За наявності загрози ідентифікації голосу свідка допускається використання акустичних перешкод. Це рішення може бути прийняте з власної ініціативи суду (судді), за клопотанням прокурора, адвоката чи свідка. Учасникам процесу надано право слухати показання свідка, ставити запитання та отримувати відповіді на них.

У разі неможливості допиту свідка таким способом, суд (суддя) може допитати його за відсутності обвинуваченого з подальшим видаленням свідка із зали судового засідання.

Конфіденційність даних про свідка та інших учасників кримінального провадження, щодо яких застосовані заходи безпеки, дотримується також шляхом відмітки у списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, псевдонімів замість цих анкетних даних, а замість їх адрес - назви органу, що здійснює заходи безпеки, та його адреси.

Крім того, виклик до суду особи, щодо якої вжито заходів безпеки, може бути здійснений виключно через орган, який здійснює ці заходи. Законодавством передбачається також накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про свідка адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції, довідковою службою та іншими державними інформаційно-довідковими службами (стаття 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [124].

У випадках, коли цього вимагають інтереси безпеки осіб, взятих під захист, у тому числі і свідків, за мотивованою ухвалою суду може проводитися закритий судовий розгляд (частина 6 статті 130-1 КПК України).

Відповідно до положень законодавства, у виняткових випадках суд має права дозволити свідку, відносно якого здійснюються заходи безпеки, обов'язково бути присутнім на судовому засіданні (за наявності письмового підтвердження показань, наданих їм раніше).

Отже, Законом визначено досить широкий перелік способів та форм захисту свідків та інших учасників кримінального судочинства, які більш детально ми розглянемо у Розділі 2 дисертаційного дослідження. Але не варто забувати, що лише за наявності реальних і практично здійснених, а не декларативних гарантій можна забезпечити захист цієї категорії осіб від злочинних посягань і, як наслідок, надання ними реального сприяння правоохоронним органам та судам.

Варто розглянути ще один важливий момент. Істотним недоліком діючої системи захисту свідків, як учасників кримінального процесу є, на наш погляд, той факт, що дія заходів захисту можлива з моменту, коли виникла загроза життю, здоров'ю свідка чи його близьких. Не секрет, що багато свідків бояться брати участь у кримінальному провадженні, побоюючись за своє життя. Подібні побоювання виникають у очевидців ще до початку досудового розслідування. Дуже часто у випадках, коли злочинець знає, хто є свідком, погрози на адресу останнього починають надходити одразу ж. Якщо ж злочинця затримано, тиск на свідків можуть чинити співучасники, родичі та інші зацікавлені особи. У такій ситуації очевидець події навіть не повідомляє правоохоронні органи про те, що йому відомі будь-які обставини вчиненого кримінального правопорушення.

Згідно статті 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» «підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну» [124]. Ухвалення рішення про забезпечення безпеки свідка захистом є, таким чином запізнілою реакцією з боку правоохоронних органів.

Цікавим у цьому плані є досвід зарубіжних країн, зокрема, США, де інститут захисту свідків та потерпілих існує давно і застосовується набагато активніше, ніж у нашій державі. Наприклад, потерпілий вважається свідком обвинувачення і відомості про нього засекречують з моменту порушення кримінальної справи [94], як і інформацію про особу інших свідків. Головний свідок за рішенням суду ізолюється та перебуває під охороною весь час, що йде

судовий розгляд. У такій ситуації шанси на те, що винний чи його спільники зможуть вплинути на показання потерпілого, зводяться до мінімуму.

У літературі наводиться велика кількість прикладів кримінальних проваджень, у яких розслідування не було доведено до завершення через відмову свідків від дачі показань. Більше того, відомі випадки, коли свідки були згодні понести відповідальність за відмову від дачі показань, аби залишитися в живих.

Очевидно, що подібних ситуацій можна було б уникнути, якби законодавство передбачало можливість ухвалення рішення про застосування заходів безпеки щодо свідків ще до надходження їм погроз.

Вважаємо, що чинний закон про захист учасників кримінального процесу потребує доопрацювання. Своєчасне надання захисту та гарантій безпеки для тих, хто став жертвою чи очевидцем кримінального правопорушення, може стати поштовхом до швидшого розкриття кримінальних проваджень та якісного розслідування кримінальних справ.

Як показує практика, саме забезпечення прав свідків, від позиції яких багато в чому залежать результати розслідування у кримінальному провадженні, потребує оперативно-розшукового супроводу за винятком застосування всього арсеналу засобів психологічного тиску, як відкритих, так і завуальованих щодо безпосередньо особи або її близьких родичів. Недооцінка значимості даної процесуальної діяльності чи її невчасне проведення негативно впливає на організацію розкриття кримінальних правопорушень, реалізацію засади невідворотності відповідальності, оскільки за умов впливу на провадження кримінальні елементи продовжують порушувати закон. Слід зазначити, що світовим співтовариством кримінальний вплив на учасників кримінального процесу визнається найпоширенішим засобом підриву системи правосуддя, ключовою проблемою кримінального провадження [154, с. 99].

Безпека осіб, які сприяють здійсненню неупередженого кримінального провадження, є основною гарантією самого правосуддя. При цьому ця гарантія має чільне місце, поряд із правом обвинуваченого на захист та іншими

основними аспектами, що становлять традиційні інститути кримінального процесу.

Реалізація у процесі провадження захисних та охоронних засобів та способів з метою протидії фізичному та психологічному впливу на учасників процесу може здійснюватися безперервно чи певному етапі розслідування та розгляду справи в суді. Однак, як обов'язкова умова ефективної реалізації заходів захисту слід відзначити різноплановий та взаємопов'язаний порядок їх проведення. Так, початкові охоронні заходи можуть змінюватися і доповнюватися в залежності від способу застосування та від об'єкта впливу або надходження відомостей про протиправний вплив конкретної особи.

Слід зазначити, що в числі основоположних критеріїв для прийняття рішення про скасування або зміну заходів державного захисту, а також гарантій забезпечення інтересів особи, що захищається, є реалізація процесуальних вимог щодо обов'язкового роз'яснення учаснику процесу як його прав як учасника кримінального процесу, так і особи, що захищається, сприяє здійсненню правосуддя.

Безумовно, реалізація сьогодні в Україні таких пріоритетних завдань підвищення ефективності судової системи як розробка та реалізація положень щодо створення необхідних умов незалежного, всебічного та об'єктивного здійснення правосуддя, а також забезпечення незалежності судової влади, немислима без значної ролі надійної законодавчої бази щодо забезпечення захисту прав свідків та їх безпеки.

Як ми уже зазначали, законодавство України щодо державного захисту ґрунтується на Конституції України та складається з Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, а також законів України: «Про забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року, «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1993 року, «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року та «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1993 року.

Однак, при проведенні детального аналізу норм кримінального процесуального законодавства наголошується на ряді аспектів, що потребують

особливої уваги та коригування з боку законодавця. Насамперед, варто зауважити, що закон не передбачає фундаментальних положень, безпосередньо спрямованих на захист прав свідків. Так, зокрема, якщо закон передбачає систему основоположних норм, спрямованих на забезпечення гарантій прав підозрюваного, обвинуваченого, що включають презумпцію невинності, забезпечення підозрюваному та обвинуваченому права на захист, статус розглядуваної категорії учасників процесу не підкріплений правовими принципами, що забезпечують ефективну реалізацію їх прав і обов'язків.

Далі необхідно звернути увагу на п. 1 ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», де закріплено, що підставами застосування заходів безпеки є «дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну» [124]. Водночас спеціалісти зазначають, що існуюча законодавча прогалина про відсутність у законі критеріїв реальності загрози негативно впливає на правозастосовну практику. Таким чином, існуюча категоріальна невизначеність створює ґрунт для різної змістовної інтерпретації правової підстави прийняття рішення про захист аналізованої категорії учасників кримінального процесу.

Більше того, практика показує, що своєчасне неприйняття чи формальність належних заходів державного захисту викликає у свідка почуття правової безпорадності державних інституцій у боротьбі зі злочинністю. У таких ситуаціях слід мати на увазі принципово інший рівень сприйняття свідком обставин вчинення кримінального правопорушення, який полягає в перманентному баченні даними особами ситуації як потенційної загрози, що ставить у небезпеку їхнє життя та здоров'я [101, с. 23].

Проте співробітники правоохоронних органів не завжди мають можливість через тимчасову відсутність перевіреної інформації об'єктивно дати оцінку реальності загрози, що надходить учаснику кримінального провадження, способи та засоби якої, як правило, мають невизначений характер (отримання смс-повідомлень, переслідування з боку невідомих осіб, телефонні дзвінки з погрозами тощо). У ряді випадків загроза може бути безпідставною, сказаною «бездумно», коли особа, від якої походить загроза, та учасник

кримінального провадження, якому надійшла загроза, не надають їй належного значення. У таких випадках важливо об'єктивно дати оцінку інформації щодо наявності чи відсутності факторів загрози, їх спрямованість та мету до зміни показань.

Існування цілої низки прогалин, що вимагають внесення змін до положень кримінального процесуального законодавства, негативно впливає на здійснення доступу свідків та інших учасників кримінального провадження до правосуддя та практичної реалізації наданих їм прав. Зазначені правові колізії не тільки негативним чином впливають на ефективність здійснення кримінального процесу, а й створюють серйозні проблеми протидії злочинності загалом. Ігнорування наукового підходу у вирішенні завдань щодо вдосконалення законодавства, незважаючи на наявні вітчизняні та зарубіжні напрацювання з цих питань, є безперечним фактом недооцінки законодавцем проблем у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, а також можливого лобіювання цілеспрямованого не вживання конкретних заходів з боку кримінальних структур.

Так, як ми вже наголошували, показання свідків досить часто є вагомими та вирішальними доказами у кримінальних провадженнях. Однак побоюючись за особисту безпеку, а також здоров'я близьких, часто зазначені особи не завжди виявляють готовність виступати як учасники кримінального процесу. Через що ще більше простежується необхідність удосконаленого переліку тих заходів, які будуть здатні ефективно впливати на свідомість громадян, актуалізується розробка та прийняття положень, що регламентують психологічний аспект, що передбачає створення впевненості в тому, що, звернувшись до правоохоронних органів, свідок може бути спокійним як за особисту охорону, так і охорону життя та здоров'я своїх близьких.

Юридичним фактом правовідносин, пов'язаних із функцією державного захисту, є перевірка повідомлень про кримінальне правопорушення. Застосування таких заходів на даній стадії обумовлено, як правило, тією обставиною, що вплив на свідків протиправного діяння можливий до прийняття рішення у кримінальному провадженні, а якщо особа, яка вчинила кримінальне

правопорушення, не встановлена, то для перешкодження здійснення розшукових заходів. З огляду на цю обставину, значна кількість очевидців кримінального правопорушення не стають свідками, а комплекс інформації, яку вони мають, виявляється поза межами досудового розслідування. Саме тому ми вважаємо, що ст. 22 «Порядок прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки» закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» доцільно доповнити ч. 6, в якій передбачити, що заходи захисту можуть бути вжиті ще до початку кримінального провадження з огляду на фактор впливу на потенційних учасників кримінального процесу з боку захисту, зокрема свідків.

Положення закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» регламентують заходи безпеки, які застосовуються комплексно щодо особи, що захищається, спрямовані на: конспірацію трудової зайнятості чи місця навчання; створення безпечних умов проживання; охорону життя та здоров'я осіб, які перебувають під вартою або у пенітенціарних установах; недоторканність житла та майна; забезпечення засобами індивідуального захисту; конфіденційність адресних відомостей про учасника провадження; зміна зовнішності, документів, що засвідчують особу та місця проживання.

Зважаючи на важливість кожного з заходів, необхідно деталізувати порядок застосування окремих з них, що має спірний та проблематичний характер через відсутність доопрацювання із боку законодавця.

Так, зараз заходи щодо охорони житла та майна недостатньо опрацьовані через фінансові проблеми, які полягають у відсутності належного виділення державним бюджетом необхідних ресурсів, які б повністю покрити всі витрати, пов'язані з реалізацією зазначеної норми.

Носить складний бюрократичний характер надання особі засобів, що призначені для індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку. Цей захід має по суті вірну спрямованість. Однак, зважаючи на наявність складного порядку оформлення документів, необхідно ввести міру дозвільного характеру щодо придбання спеціальних засобів захисту, у тому числі, за рахунок

потерпілих та/або свідків, оскільки це може значно скоротити період здійснення державного захисту, а також мінімізувати витрати з боку держави в даному випадку та направити їх на заходи, які потребують більшої фінансової підтримки.

Забезпечення конфіденційності відомостей про особу, що захищається, є одним із ефективних і таким, що не потребує значних фінансових витрат способів захисту.

Зазначене положення має скоріше цифровізовану складову, яка повинна бути посилена найбільшим захистом персональних даних, що допоможе підвищити рівень довіри до правосуддя як з боку учасників кримінального процесу, так і в цілому громадян України.

Зміна зовнішності має низку труднощів у питанні реалізації: по-перше, викликають труднощі у визначенні ступеня достатності зміни зовнішності для забезпечення безпеки; по-друге, проблемний характер має економічна складова реалізації способу зміни зовнішніх даних особи.

Мають не достатнє нормативне врегулювання заходи щодо зміни місця роботи (служби) чи навчання. Складність цього процесу обумовлюється тим, що оскільки особа, яка підлягає захисту, змінивши місце роботи, не змінила місце свого постійного проживання, фактично залишається вразливою перед кримінальним впливом.

Слід зазначити, що у кримінальному процесуальному законі не розкривається категорія та критерії безпечного місця проживання, що створює низку питань у зв'язку з неоднозначністю сприйняття зазначеної норми.

Застосування додаткових заходів безпеки щодо особи, що захищається і утримується під вартою або в місці відбування покарання, в тому числі переміщення з одного місця утримання під вартою або відбування покарання в інше – ефективний захід, лише за умови забезпечення таємниці анкетних даних особи, що відбуває покарання. Однак, враховуючи сучасний стан забезпечення режимних умов в установах пенітенціарної системи, не завжди можна контролювати конспірацію особистих даних суб'єкта [41, с. 27].

Таким чином, слід зробити висновок про те, що, незважаючи на складності в реалізації заходів щодо захисту свідків, які мають суттєве процесуальне значення, законодавцем не повинні бути виключені положення щодо обов'язкового та ефективного захисту, підтримки цих учасників з боку правоохоронних органів.

Для вирішення поставленого завдання, потрібно детальне опрацювання існуючих положень, облік нинішньої фактичної ситуації, що склалася з метою скорочення рівня злочинності шляхом підвищення рівня «залучення» з боку потерпілих та свідків, які «безстрашно» звертатимуться до правоохоронних органів без опасінь за своє життя та життя близьких.

Висновки до Розділу 1

1. З аналізу загальних онтологічних ознак ризику ми можемо стверджувати, що ризик має двоскладову, комплексну природу і включає об'єктивний і суб'єктивний моменти одночасно. Але у праві суттєвим є те, що об'єктивним моментом ризику виступає як фактичні, так і нормативно-правові підстави ризику. Фактична, або, об'єктивна основа ризику, стає юридично значимою у разі її юридичної формалізації, тобто якщо сам факт стає нормативним фактом. Тому можна сказати, що ризик у праві є комплексним антрополого-нормативним феноменом.

2. У кримінальному провадженні при вчиненні впливу на учасників процесу та інших пов'язаних із ними осіб ставиться під загрозу не лише життя і здоров'я, а й майно, права та охоронювані законом інтереси цих осіб. Вважається, що щодо цих об'єктів протиправних посягань ми не можемо говорити про забезпечення безпеки майна, прав та інтересів, оскільки термін «безпека» більше стосується ситуацій, коли йдеться про захист людини від небезпеки. Тому в законах та наукових дослідженнях цілком обґрунтовано слід використовувати термін «захист».

3. Існування цілого ряду прогалин, що вимагають внесення змін до положень кримінального процесуального законодавства негативно впливає на здійснення доступу свідків та інших учасників кримінального провадження до правосуддя та практичної реалізації наданих їм прав. Зазначені правові колізії не тільки негативним чином впливають на ефективність здійснення кримінального процесу, а й створюють серйозні проблеми протидії злочинності загалом. Ігнорування наукового підходу у вирішенні завдань щодо вдосконалення законодавства, незважаючи на наявні вітчизняні та зарубіжні напрацювання з цих питань, є безперечним фактом недооцінки законодавцем проблем у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, а також можливого лобіювання цілеспрямованого не вживання конкретних заходів з боку кримінальних структур.

РОЗДІЛ 2

СПОСОБИ І ЗАСОБИ ЗАХИСТУ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ ПРО ОСОБУ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Захист особистих даних свідка як об'єкт правового захисту та гарантія безпеки свідка

Поряд із такими болючими для нашої держави проблемами, як організована злочинність і корупція, особливо в державному секторі, військова злочинність, пильної уваги та невідкладного реформування потребує питання забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, особливо це стосується свідків, безпеці яких і присвячена наша робота.

В Україні в останні роки створено багато нових органів, що покликані мінімізувати злочинність в державі, зокрема Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань тощо і саме зараз, в умовах активного реформування правоохоронної системи варто приділити увагу питанню безпечної участі у кримінальному провадженні суб'єктів, що сприяють встановленню істини у провадженні.

Безумовно, ніякі докази не мають наперед встановленої сили, але, коли вже вчинене кримінальне правопорушення і ведеться процес доказування найбільший відсоток доказів, які підтверджують ті чи інші факти становлять показання учасників процесу.

У п. 16 ч. 1 ст. 7 та ч. 4 ст. 95 КПК України закріплена одна із основних засад кримінального процесу – безпосередність дослідження доказів, змістом якої є те, що рішення суду має бути обґрунтоване показаннями, що суддя безпосередньо отримав у судовому засіданні під час слухання конкретної справи. Тобто це положення говорить про те, що у судовому засіданні мають дати показання всі задіяні до провадження учасники і завданням держави є забезпечити їх особисту безпеку з метою встановлення істини у провадженні, адже лише за цієї умови особа надасть правдиві показання. Поряд із цим ми

маємо той факт, що закон, який гарантує учасникам таку безпеку прийнятий ще в 1993 році і він далекий за своїм змістом від умов сучасності, особливо у частині. Що стосується європейських стандартів, які мають бути покладені в основу такого законодавства.

Отож, витонченість та відвертий цинізм, що проявляються останнім часом у злочинців, зумовлюють необхідність у якісно новому підході до забезпечення прав, законних інтересів та, особливо, особистої безпеки осіб, що сприяють розслідуванню у кримінальному провадженні. Особливо це стосується процесуального статусу свідка, який, незважаючи на нові положення КПК України 2012 р., залишається одним із найбільш вразливих суб'єктів кримінального процесу. Право на захист та безпеку має бути забезпечене не лише підозрюваному (обвинуваченому), але й тим, хто співпрацює з органами розслідування, заявив до правоохоронних органів про підготовку до вчинення кримінального правопорушення або вже вчинене кримінальне правопорушення, а також повідомив відомості, що викривають дії злочинців під час допиту. Поряд із тим, повинні вживатися безпрецедентні заходи до забезпечення безпеки близьких їм осіб та безпеки майна свідків [142, с. 4].

У зв'язку з цим, давно назріла потреба передбачити у КПК України можливість допиту свідка під псевдонімом, без вказівки даних про особу у протоколі слідчої дії з метою нерозголошення особистих даних свідка і забезпечення таким чином його безпеки, а також безпеки членів його родини і близьких осіб. Інститут участі анонімного свідка не є новим для міжнародної практики. Термін «анонімність» в буквальному розумінні означає «щось без вказівки імені автора» [37]. Положення цього інституту застосовуються у Франції [119, с. 27], США та інших країнах [73]. Крім того, анонімна участь стимулює свідків до сприяння розслідуванню у кримінальному провадженні, отриманню важливої у провадженні інформації особою, яка здійснює дізнання або досудове слідство.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством доцільно встановити право слідчого за згодою керівника слідчого органу винести мотивовану постанову, в якій викласти причини прийняття рішення про

збереження в таємниці даних про особу, щодо якої забезпечуються заходи безпеки, вказати псевдонім учасника слідчої (розшукової) дії і навести зразок його підпису. Даний зразок підпису надалі буде використовуватися взятою під захист особою в протоколах слідчих (розшукових) дій, що будуть проводитися за участю зазначеного суб'єкта кримінальних процесуальних відносин. Така постанова має бути поміщена в опечатаний конверт і долучена до матеріалів кримінального провадження. Поряд із тим, така правова норма забезпечуватиме лише факт поміщення справжніх відомостей про особу, що взята під захист в окремий конверт, який опечатується та долучається до матеріалів кримінального провадження. З метою встановлення справжніх гарантій прав та законних інтересів осіб, що захищаються, необхідно законодавчо закріпити заборону доступу інших осіб до конверта з автентичними відомостями, крім прокурора, що є керівником розслідування по даному кримінальному провадженню та посадової особи, у чиєму провадженні знаходиться провадження (дізнавача, слідчого та судді) [59, с. 46]. Обмеження кола осіб, які мають доступ до цих секретних даних, спрямовано, зокрема, і на забезпечення гарантій захисту і законних інтересів анонімного свідка.

На думку Л.В. Брусниціна, з позицією якого ми цілком погоджуємося, не слід підшивати конверт з постановою до кримінального провадження та нумерувати його як черговий лист провадження або приклеювати його до внутрішньої сторони обкладинки провадження. Такий спосіб не сприяє, як показує слідча практика, збереженню інформації. В Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», а саме в п. а ч. 1 ст. 15 зазначено, що «ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не приєднуються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження» [124]. Так, у державах, де у кримінальному процесуальному законодавстві застосовується даний спосіб захисту, по одному із кримінальних проваджень був використаний вищевказаний спосіб розміщення постанови про збереження в таємниці даних про особу, що взята під захист саме у матеріалах кримінального провадження. Після надходження кримінального провадження до суду захисник заявив

клопотання про додаткове ознайомленні з матеріалами провадження та в ході ознайомлення розкрив конверт з постановою, внаслідок чого справжні відомості про особу, що захищається, стали відомі стороні захисту [32, с. 24]. Звісно, захисник міг і не передати інформацію про анонімного свідка обвинуваченому або його співучасникам, які перебувають на волі, однак сама потенційна можливість постановки у небезпеку учасника процесу вже може створити суттєві перешкоди для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Отож у постанові про збереження в таємниці особистих даних про особу, що взята під захист, вказується його псевдонім. Порядок вибору слідчим псевдоніма учаснику слідчої (розшукової) дії законодавством не регламентується. Однак при виборі псевдоніму необхідно брати до уваги наступні правила.

По-перше, при виборі особі, що взята під захист псевдоніма слід уникати у його назві найменших збігів із справжніми даними про особу з метою недопущення їх можливої розшифровки з боку осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення. Як зазначає М.П. Фадєєва, при цьому важливо і необхідно, щоб псевдонім у вигляді імені не збігався зі справжнім ім'ям особи, що взята під захист. Якщо застосовується літера, то вона має бути іншою, ніж початкова літера прізвища особи [159, с. 100].

По-друге, вигадані псевдоніми анонімного свідка можуть бути протилежної чи однакової статі з особою, що захищається. Цілком допустимо застосування умовних імен та прізвищ іншої статі, якщо використання псевдоніма, що відповідає статі особи, що захищається, може дозволити ідентифікувати його [32, с. 24].

Видається оптимальним також використання при складанні процесуальних документів формулювань середнього роду, виходячи з поняття «особа, що взята під захист». У цьому випадку надається можливість засекретити не лише особисті дані, а й статеву приналежність особи, що захищається [159, с. 101].

На нашу думку, можливі й інші варіанти псевдоніму, які можуть забезпечити його конфіденційність, наприклад нумерація свідків під номерами починаючи з «1» тощо.

Викликаючи особу, яка бере участь у провадженні під псевдонімом, на допит, слідчий має враховувати особливості статусу анонімного свідка з метою збереження конфіденційності даних про нього. Так, слідчий повинен ретельно продумувати і максимально погоджувати з учасником процесу час та місце допиту з метою уникнути його зустрічі з особою, від якої може йти загроза.

Крім того, допит може здійснюватися за місцем проживання або перебування анонімного свідка.

При реалізації заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності особи анонімного свідка як особи, що захищається, з урахуванням його посадового становища, слідчий повинен також продумувати і сам порядок виклику у кримінальному провадженні. Не варто афішувати за місцем роботи свідків факт виклику їх до слідчого. У певних випадках доцільно поєднувати їх виклик із службовими справами, забезпечувати охороною та транспортом для прибуття у слідчі органи та назад на робоче місце [46, с. 44].

Розумним для забезпечення конфіденційності даних про особу свідка представляється також варіант проведення допиту за місцем його перебування або в режимі відео конференції, як це передбачено ст. 232 КПК України. Дана норма передбачає проведення допиту у режимі відео конференції при трансляції з іншого приміщення, якщо це викликано необхідністю забезпечити безпеку особи, яка допитується [90].

На думку Є.В. Євстратенко, немає необхідності допитувати свідка під псевдонімом, викликаючи його для проведення допиту у правоохоронні органи, та й на розсуд слідчого віддавати таке важливе питання, мабуть, не варто. Для вирішення цього питання необхідно керуватися нормами кримінального процесуального законодавства, що для забезпечення безпеки свідків, їх допит повинен проводитися в місці знаходження зазначених учасників кримінального провадження. Слід погодитися з автором у тому, що «питання про проведення допиту свідка в місці його знаходження набуває особливого значення у зв'язку

зі зростанням практики тиску на свідка, залякування його з метою відмови від дачі показань або надання неправдивих показань (погроза вбивством, заподіяння фізичної чи майнової шкоди)» [55, с. 39].

Водночас відомо, що забезпечення конфіденційності даних про свідка – це надзвичайно складна, багаторівнева та тривала за часом діяльність зі здійснення заходів захисту. Згідно діючого законодавства України керівництво цією діяльністю на стадії досудового розслідування здійснює слідчий (дознавач). Очевидно, що в кожному конкретному кримінальному провадженні існують свої особливості та слабкі сторони системи забезпечення безпеки учасника кримінального провадження. І саме слідчий (дознавач) має можливість оперативно відреагувати на постійну зміну тактики поведінки підозрюваного і заздалегідь запобігти порушенню збереження конфіденційності тієї чи іншої інформації про особу, взяту під захист. У зв'язку з цим видається правильним залишити на розсуд слідчого (дознавача) вибір місця проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Досить складною та суперечливою слідчою (розшуковою) дією в аспекті участі в ній анонімного свідка є одночасний допит двох чи більше осіб. Дана слідча (розшукова) дія дуже специфічна не лише в процесуально-тактичному, а й у психологічному розумінні. Одночасний допит двох або більше осіб - один із найбільш гострих засобів психологічного впливу на учасників процесу. Вона дає можливість «випробовувати показання на міцність» [130, с. 217-218]. Ця слідча (розшукова) дія часто відіграє роль кульмінаційного, переломного пункту в подальшій поведінці учасників кримінального процесу на слідстві [36, с. 499]. Зазначимо, що одночасний допит двох або більше осіб може проводитися при наявності чітко визначених у КПК України умов: наявність суттєвих протиріч між показаннями раніше допитаних осіб. За їх відсутності проведення одночасного допиту двох або більше осіб буде являтися незаконним, а отримані у цьому випадку результати не матимуть юридичної сили.

Згідно діючого кримінального процесуального законодавства, відповідно до ч. 9 ст. 224 КПК України, якщо у показаннях допитаних осіб є суттєві

розбіжності, слідчий має право провести одночасний допит двох або більше осіб. Дана слідча (розшукова) дія є, безумовно, дуже специфічною, детальною формою додаткового допиту учасника кримінального провадження. Вона застосовується в ситуаціях, коли у змісті отриманих раніше показань містяться суттєві розбіжності, які не вдається виключити іншими методами та засобами. У такому разі може виникнути цілком логічне питання про можливість участі в одночасному допиті двох або більше осіб свідка під псевдонімом.

На тлі цілого комплексу дій, що здійснюються правоохоронними органами щодо забезпечення конфіденційності відомостей про свідка, з моменту початку кримінального провадження до проведення даного етапу, участь анонімного свідка в одночасному допиті двох або більше осіб за загальними правилами кримінального провадження позбавило б доцільності всю їхню подібну діяльність. Вже з назви даної слідчої (розшукової) дії стає очевидним, що одночасний допит двох або декількох осіб за участю анонімного свідка призвів би якщо не до його повної деконспірації, то до результатів, близьких до неї.

З цієї позиції проведення одночасного допиту двох або більше осіб за участю анонімного свідка недопустимо. Тому у разі заявлення клопотання сторони захисту про проведення одночасного допиту двох або більше осіб з участю анонімного свідка представляється доцільним відмовляти в його задоволенні з причин забезпечення безпеки особи, що взята під захист.

У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ч. 9 ст. 224 КПК України положенням наступного змісту: «Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб не може проводитися у разі, якщо це може вплинути на безпеку учасників процесу, щодо яких ухвалено рішення про застосування заходів безпеки».

Прикладом такого підходу є законодавство Польщі. Інститут анонімного свідка існує в даній державі ще з 1995 р., коли були прийняті перші поправки до Кримінально-процесуального кодексу цієї країни, що передбачають статус анонімного свідка. У даний час Польща має досить розвинене законодавство щодо анонімного свідка [65, с. 50-52]. Тому до питання щодо участі анонімного

свідка в одночасному допиті двох або більше вже допитаних осіб тут вже сформульований однозначний підхід. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Польща у ч. 2 ст. 172 не допускає такої можливості.

Тим не менш, в умовах сучасного розвитку технологій, навіть в умовах української дійсності, проблема приховування зовнішності людини та зміни її голосових характеристик, що виключають наступну ідентифікацію її особи, не представляється недосяжною. Тобто в особливо важливих випадках на практиці можливо забезпечити конфіденційність відомостей про особу свідка, зберігаючи при цьому перспективу процесу діалогу між учасниками одночасного допиту. Оптимальним варіантом даної слідчої (розшукової) дії представляється проведення одночасного допиту двох або більше вже раніше допитаних осіб з аудіо- та відеоперешкодами, що виключають ідентифікацію особи, що взята під захист.

Така можливість передбачена, наприклад, у законодавстві Латвії [166, с. 85] та Молдови [131, с. 99-100]. Однак у цьому випадку одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб буде позбавлена своєї суті – очного контакту сторін [165, с. 101]. Поряд із тим, мета проведення одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб полягає в з'ясуванні причин та усуненні суттєвих протиріч. Видається, що одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб із застосуванням відео-технологій може бути компромісним рішенням балансу сторони обвинувачення та захисту (не порушення засади змагальності).

Чинний КПК України встановлює можливість допиту свідка в судовому засіданні з іншого приміщення з використанням технічних засобів (ч. 9 ст. 352 КПК України). Використання відео перешкод може бути застосовано щодо анонімного свідка, участь якого у таких умовах забезпечує його безпеку. Можливість використання відео конференцзв'язку як заходи безпеки в судовому засіданні підтвердили 65,3% опитаних нами респондентів (Додаток А).

У разі необхідності проведення одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб у досудовому розслідуванні, вважаємо, можна застосувати аналогію права та використовувати процедуру ч. 9 ст. 352 КПК України.

Як відомо, одночасний допит двох або більше вже допитаних осіб характеризується високим ступенем впливу на його учасників. Цей вплив може відігравати і позитивну, і негативну роль у процесі встановлення істини у кримінальному провадженні. Несумлінний учасник одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб, як правило, не обмежується викладом своїх показань, а прагне схилити іншу особу до зміни показань на свою користь [130, с. 220]. У разі проведення одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб з аудіо- та відеоперешкодами анонімний свідок буде захищений від подібного впливу. Підозрюваний (обвинувачений) у цій ситуації позбавляється можливості побачити свідка, увійти з ним у безпосередній психологічний контакт. Однак відсутність особистого контакту не лише захищає анонімного свідка від посткримінального впливу, але й створює перешкоди у встановленні істини. Ці перешкоди обумовлені унікальними особливостями одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб при стандартній формі його проведення.

Далі варто приділити увагу питанню щодо європейських стандартів захисту особистих даних особи у кримінальному провадженні і можливості їх впровадження в національне законодавство.

А.М. Орлеан у своїй публікації зазначає, що, «основні європейські стандарти у сфері забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні зосереджені у Рекомендаціях Res (97) 13 та Res (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації РЄ) [134; 64], а також у Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та Другому додатковому протоколі до неї 2001 року, Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року та у практиці Європейського Суду з прав людини» [110]. Що ж до проблем саме забезпечення безпеки учасників кримінальних проваджень, то такі норми

містяться в нормативно-правових актах міжнародного характеру щодо конкретних категорій кримінальних правопорушень.

У вище зазначених документах, а саме в Рекомендації Ради Європи (97) 13 та в Рекомендації Ради Європи (2005) 9 конкретно визначені загальні засади, що є основоположними у діяльності спеціально уповноважених органів, що здійснюють захист свідків у кримінальному провадженні. Для Комітету міністрів РЄ є недопустимим той факт, що будуть порушені правила щодо доставлення до судових органів осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень та не винесене у зв'язку з цим рішення у провадженні по тій причині, що свідок через побоювання за своє життя і безпеку не погодиться давати правдиві показання. У зв'язку з цим даним органом висловлено рекомендації для держав брати за основу нижче викладені засади:

- мають бути законодавчо закріплені положення, що забезпечать добровільну згоду свідків давати показання та гарануватимуть їх захист від протиправних посягань з боку злочинців;

- у кримінальному законодавстві держави має бути передбачена норма, що встановлює кримінальну відповідальність за посягання на безпеку свідків, їх родичів чи близьких осіб;

- має бути передбачено заохочення для свідків, що повідомлять про факт вчинення кримінальних правопорушень і будуть свідчити у судовому засіданні;

- у системі правоохоронних органів мають бути компетентні спеціалісти, що забезпечуватимуть організацію забезпечення безпеки свідків та розроблена нормативна база щодо цього питання;

- має бути чітка вимога щодо збереження таємниці відомостей, що стосуються заходів забезпечення безпеки свідків, а у разі її порушення має наступати кримінальні відповідальність;

- при застосуванні заходів безпеки варто враховувати необхідність рівноваги із засадою реалізації прав та захистом потерпілих.

Отож, при застосуванні і впровадженні європейських стандартів перш за все варто визначити коло суб'єктів, що мають право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. Статтею 2 Закону України «Про забезпечення

безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що при наявності відповідних підстав таке право мають:

«— особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;

- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
- персонал органу пробації;
- свідок;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- члени сімей та близькі родичі зазначених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства» [124].

Пунктом 22 Рекомендацій Ради Європи (2005) 9 визначено, що «програми захисту свідків повинні створюватись та бути доступними для свідків і осіб, які співпрацюють із правосуддям і які потребують захисту» [135].

Також Рекомендацій Ради Європи (2005) 9 містять поняття свідків і осіб, які співпрацюють із правосуддям і які потребують захисту:

«свідок» — це будь-яка особа, яка володіє інформацією, що стосується кримінального провадження та яка надала і/або може давати свідчення (незалежно від статусу, прямого або непрямого, усного чи письмового свідчення, відповідно до національного законодавства), та яка не підпадає під визначення «особа, яка співпрацює із правосуддям»;

«особа, яка співпрацює із правосуддям» — це будь-яка особа, яка притягується до кримінальної відповідальності за скоєння злочину, або була визнана винною за участь в злочинному угрупованні чи іншій злочинній організації будь-якого роду, або за злочини, пов'язані з організованою злочинністю, але яка водночас погоджується співпрацювати з органами

кримінального правосуддя, зокрема шляхом надання свідчень про кримінальні угруповання чи організації, або про будь-які злочини, пов'язані з організованою злочинністю чи іншими тяжкими злочинами» [135].

Як можемо побачити із наведеного визначення поняття «свідок», то воно є досить загального характеру і характеризує будь-якого суб'єкта, який має відомості щодо події кримінального провадження, в той же час може виступати в ролі інших учасників (наприклад, потерпілим), але не виступає суб'єктом, що сприяє розслідуванню. Суб'єкт, який здійснює таке сприяння може бути представником іншої сторони (підозрюваний, обвинувачений, засуджений).

У даному випадку важливим аспектом є розділити ці поняття у нормативно-правових актах, так як механізм і власне самі заходи безпеки згідно європейських стандартів відмінні у тих випадках. Коли мова йде про захист свідків, або щодо осіб, які сприяють встановленню істини у провадженні.

Також на переконання РЄ, обов'язком уповноважених державних органів є захист не лише безпосередніх учасників процесу. Але і членів їх сімей і близьких родичів, а саме чоловік або дружина (за законом або цивільні), діти, брат, сестра, батько, матір, онуки.

Ми вважаємо, що в українських нормативно-правових актах варто передбачити конкретний та вичерпний перелік таких осіб. Варто відмітити, що вище зазначені Рекомендації не розповсюджуються на суб'єктів, чиї показання послужили підставою для початку досудового розслідування, а також таких суб'єктів процесу, що забезпечують його ведення і в результаті своєї професійної діяльності можуть стати суб'єктами посягання.

Також міжнародна практика, що стосується захисту особистої інформації свідків у кримінальному провадженні всі заходи безпеки розділяє на дві групи: процесуальні та не процесуальні.

Як визначає у своїй науковій статті Т. Семків «процесуальні – це спеціальні правила ведення допиту свідків у межах кримінального провадження, а також процесуальний захист вразливої категорії свідків з метою запобігання їх віктимізації. Як правило, процесуальні заходи визначено в кримінальному процесуальному законодавстві. Не процесуальні заходи – це

захист свідка через забезпечення його основних прав і свобод шляхом застосування програми захисту свідків» [145, с. 123].

Не виникає питань щодо процесуальних засобів, так як їх перелік міститься в певній мірі в Кримінальному процесуальному кодексі України та використовується слідчими у їх практичній роботі. Що ж до не процесуальних, то це питання відрізняється певними труднощами. В Україні не використовується Програма захисту свідків, що діє в багатьох розвинених європейських країнах. В нашій державі ми можемо говорити про використання лише окремих її положень та елементів. Також немає розмежування на процесуальні і не процесуальні заходи у законі України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» і перелік, який ми маємо не є вичерпним. У статті 7 Закону визначено, що заходами забезпечення безпеки є: «особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності, зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд» [124].

На основі аналізу видів практик, що рекомендуються щодо безпеки свідків у кримінальному процесі стосовно організованої злочинної діяльності, можна відзначити, що найпоширенішими не процесуальними заходами безпеки у міжнародній практиці, що стосуються захисту свідків, і є частиною Програми захисту свідків, є «фізичний і технічний захист особи та майна; переселення, яке може бути тимчасовим або постійним, захист персональних даних та інформації про власність; зміна персональних даних; зміна місця проживання, роботи або навчання; зміна зовнішності, включаючи пластичну хірургію; соціальна реабілітація; фінансова допомога; професійна перепідготовка; надання консультаційної та юридичної допомоги; особливі умови для осіб, які знаходяться під вартою» [39].

У п. 15 Рекомендацій Ради Європи (2005) 9 визначено, що «свідки/особи, які співпрацюють з органами правосуддя, яким погрожують, мають право на отримання відповідного захисту, враховуючи конкретні характеристики справи і особисті потреби охоронюваної особи» [135]. Також варто зазначити, що у міжнародному досвіді присутня різниця при застосуванні Програми захисту свідків, що пояснюється різними правовими системами, цінностями та звичаями і, в тому числі, рівнем злочинності в державі.

Як зазначає Т. Семків «в Україні перелік кримінальних правопорушень, під час здійснення провадження у яких можуть застосовуватись заходи забезпечення безпеки, відсутній. Тобто законодавство надає можливість прийняти рішення про застосування будь-якого з заходів безпеки під час здійснення провадження за будь-яким із злочинів. Так, можна застосувати особисту охорону, вартість здійснення якої є вкрай значною, у провадженні за злочином невеликої тяжкості. Наприклад, згідно з даними Єдиного реєстру судових рішень Хмельницьким міськрайонним судом Хмельницької області 6 січня 2017 року застосовано заходи безпеки у вигляді особистої охорони потерпілого у кримінальному провадженні стосовно особи, що обвинувачується за ч. 1 ст. 190 КК України. Заходи безпеки застосовано за заявою потерпілого щодо погроз на його адресу з вимогами відмовитись від обвинувачення. Водночас ухвалою суду від 17 лютого 2017 року провадження закрито у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення та відсутністю згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді. Облік застосованих заходів загалом по державі не ведеться» [145, с. 124]. Якщо звернутися до п. 10 додатка до Рекомендацій РЄ (2005) 9, то в ньому викладено заходи захисту мають застосовуватися у тяжких злочинах.

Також різним є роль та значення органів, що відповідають за забезпечення безпеки свідків серед інших державних органів. В кожній державі визначені свої уповноважені органи щодо цього питання. Як зразкову можна привести до приклад Програму захисту свідків, що діє в Сполучених Штатах Америки. Головною рисою цієї програми є таємність та постійна мобільність,

що поєднується з такими заходами, як зміна особистих даних свідків і членів їх сімей.

Як визначено у статті 3 закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» в нашій державі функцію забезпечення заходів безпеки до учасників кримінального провадження покладено на «органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України» [124]. Згідно правил про підслідність, підрозділи, що створюються в межах зазначених органів виконують покладені на них обов'язки по забезпеченню безпеки. Недоліком є те, що в нашій державі ці структури забезпечують лише особисту охорону свідка або його майно, а згідно європейських стандартів головною метою їх діяльності має бути забезпечення безпеки життя, «фізичного, психологічного, соціального і фінансового захисту і підтримки» [135]. Тому в Україні є потреба створити спеціально уповноважений орган, на який буде покладено обов'язок виконання повноважень, що містяться у п. 22 Рекомендацій РЄ (2005) 9.

Отож можемо прийти до висновку, що забезпечення нормативно-правового підґрунтя відносно забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні в Україні, вимагає реформування та суттєвого удосконалення з метою відповідності міжнародній практиці і стандартам Європейського Союзу. В той же час, при розробленні таких законодавчих основ в Україні, необхідно враховувати сучасні реалії та перспективи можливості впровадження даного інституту.

2.2 Проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції як спосіб захисту свідка у кримінальному провадженні

Застосування форми дистанційного провадження з метою проведення процесуальних дій можна віднести до заходів безпеки, що характеризується обмеженим строком застосування (короткострокові). Для української правозастосовної практики даний захід безпеки не є таким, що систематично

застосовується і користується попитом у слідчих та судових органів, на відміну від розвинених європейських держав, особливо Сполучених Штатів Америки.

Даний захід широко розповсюджений у тих випадках, коли конкретний суб'єкт не має можливості бути присутнім при проведенні будь-якої процесуальної дії. Нормативно-правовим підґрунтям даного питання є КПК України, а також Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» прийнятий 22.05.2003 р. Також як основу правового регулювання даного напрямку можна назвати Інструкцію «Про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження)», затверджену наказом Державної судової адміністрації України від 15.11.2012 р., роз'яснення Міністерства юстиції України «Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження» від 22.07.2013 р. та інші нормативно-правові акти подібного змісту.

У теорії правової думки відеоконференцію визначено як «інформаційну технологію, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань в режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки» [104, с. 139]. Водночас, в Інструкції закріплено, що «відеоконференція – це телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників кримінального провадження з можливістю обміну аудіо-та відеоінформацією у реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних» [125]. Отож, можна виокремити особливості відео конференції в законодавчому та науковому розумінні: 1) це дія із залученням телекомунікаційних мереж; 2) розмежування суб'єктів кримінального провадження у просторі; 3) проведення у режимі реального часу; 4) можливість використання налагодженого контакту суб'єктів через інформаційний обмін.

Першим нормативно-правовим актом міжнародного характеру, який деталізував і закріпив взаємини держав щодо надання взаємного правового

сприяння із застосуванням відеоконференцзв'язку, є Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу (прийнята у 2000 р.), що для держав, які стали її законними учасниками, зобов'язалася розширити межі Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, прийнятої у 1959 році.

Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 р., який Україна ратифікувала 01 червня 2011 р., втілює у практичну сферу міжнародної співпраці новий вид взаємодопомоги у правовій сфері – збирання доказової інформації із застосуванням технологічних можливостей відеоконференцзв'язку.

На питанні ефективного застосування показань свідків, що отримані із застосуванням технічних засобів відеозв'язку, у кримінальних правопорушеннях відносно неповнолітніх зроблено акцент і в документах IX Конгресу ООН з попередження злочинності (що відбувся у Каїрі у квітні-травні 1995 року).

Отже, важливість використання дистанційного кримінального провадження підтверджена не лише вимогами сьогодення, але й міжнародними документами та успішним досвідом зарубіжних країн. Саме тому доцільно розглянути порядок використання відеоконференцзв'язку в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Особливо цей інструмент кримінального провадження є актуальним під час забезпечення безпеки свідків, що дає можливість уникнути контактів свідка й підозрюваного, обвинуваченого.

Іноді поняття «відеоконференція» ототожнюють з поняттям «відеозв'язок», під яким розуміють зв'язок, здійснюваний за допомогою передачі/прийому зображення і звуку. Проте це обґрунтовано заперечується окремими науковцями і головним аргументом є кількісний показник учасників. Відеозв'язок з технічного боку полягає головним чином у спілкуванні двох осіб та наявності двох відеоточок. Тоді як у конференції бере участь більше двох осіб (судді, сторони обвинувачення та захисту, секретар судового засідання, перекладач тощо), та й відеоточок може бути більше двох [19, с. 33].

Варто зазначити, що можливість використання відеоконференцз'язку можлива на стадіях досудового розслідування та судового розгляду в судах різних інстанцій.

Дистанційне досудове розслідування передбачено лише щодо таких слідчих (розшукових) дій як допит, пред'явлення для впізнання осіб, впізнання речей. Щодо дистанційного судового провадження, то воно може бути реалізоване у судових органах першої, апеляційної, касаційної інстанцій, і має бути обмежене тільки можливістю провести допит. У той же час ст.ст. 232, 336 КПК України визначають наступні підстави використання режиму відеоконференції у кримінальному провадженні: «1) неможливість безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні (учасника провадження у кримінальному провадженні) за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування (судового провадження); 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею (у разі дистанційного досудового розслідування) або судом (у разі дистанційного судового провадження) достатніми» [90].

Ми вважаємо, що можливість використання відеоконференцз'язку у кримінальному провадженні повинна бути розширена. Така пропозиція обумовлена декількома факторами: 1) веденням на території України активних бойових дій, що унеможлиблює здійснення повноцінного досудового розслідування та судового розгляду справи; 2) необхідністю дотримання норм міжнародного права щодо необхідності розроблення ефективного механізму захисту свідків; 3) дотримання засади розумних строків та оперативності кримінального провадження. Цікавим є те, що КПК 1960 року теж передбачав більшу кількість процесуальних дій, які можуть бути проведені в режимі відеоконференції. Більше того, у практиків та науковців відсутні вагомі підстави щодо обмеження переліку процесуальних дій, які можуть проводитися у режимі відеоконференції. Саме тому пропонуємо назву ст. 232 КПК України

«Проведення окремих процесуальних дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування» та ч. 1 ст. 232 викласти у такій редакції:

«1. Проведення процесуальних дій під час досудового розслідування повинно бути здійснене у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми».

Притаманним правилом і для досудового розслідування і для судового розгляду є те, що режим відео конференції можна застосовувати в залежності від бажання суб'єктів кримінального процесу, зокрема тих, хто забезпечує його ведення (слідчі та судові органи). Якщо суб'єкт висловлює заперечення проти дистанційного провадження, то його застосування може мати місце лише в тоді, коли уповноваженим органом буде прийнято обґрунтоване рішення щодо цього. Варто зазначити, що ця норма не розповсюджується на випадок відмови підозрюваного (обвинуваченого) проти застосування дистанційного провадження.

Застосування дистанційного провадження неоднозначно сприймається в теорії кримінального процесу. Ми підтримуємо думку В. В. Білоуса, який вважає, що використання технологій відеоконференцзв'язку в кримінальному процесі дозволяє підвищити ефективність використання часу, фінансових і людських ресурсів, збільшити кількість розглянутих проваджень за певний проміжок часу, скоротити строки розгляду тощо [21, с. 103].

Водночас, аналізуючи проведення допиту в режимі відеоконференції, М. В. Палатова зазначає, що психологізований характер допиту пов'язаний з

особистісними особливостями допитуваного та особи, яка їх допитує, психічним впливом, який вони справляють один на одного. Елементами інформаційної системи, у ролі якої виступає допитуваний, джерелами невербальної інформації, яка надходить від нього, є зовнішність, одяг, інші супутні речі, предмети матеріального мікросередовища за місцем проживання, роботи, дозвілля; паралінгвістична поведінка (переміщення в просторі, міміка); вчинки в формальних і неформальних умовах тощо. Інформація яка сприймається слідчим чи суддею, що надходить від допитуваного, дозволяє діагностувати істинність показань. Крім того, невербальна складова спілкування, але вже з боку слідчого і судді, також надає можливості інтонацією, жестами керувати ситуацією, оскільки, наприклад, при постановці питань підвищеним тоном допитувана особа більш психологічно гостро розуміє важливість саме цієї частини інформації, більш відповідально ставиться до власних висловлювань. Таким чином, під час використання відеоконференцзв'язку відбувається дефіцит переданої інформації, який пояснюється превалюванням тільки її вербальної складової [112, с. 205].

Ми підтримуємо точку зору, що очне спілкування учасників є більш «справжнім» та інформативним, але менші затрати часу та коштів при застосуванні дистанційного провадження дає можливість оперативно дійти істини у кримінальному провадженні. Потрібно пам'ятати, що режим відео конференції під час досудового розслідування та судового розгляду є більше виключенням, ніж закономірністю, у випадках, коли особа не має можливості особисто бути присутньою пі час проведення процесуальних дій. І, незважаючи на те, що дистанційне провадження перешкоджає особистому спілкуванню суб'єктів, але воно не є перешкодою для комунікації з суб'єктами, що забезпечують ведення процесу.

У процесі вивчення проблеми застосування дистанційного провадження при розслідуванні і судовому розгляді, можемо виділити такі його позитивні сторони: проведення дистанційного досудового розслідування і судового розгляду має переваги щодо матеріальної сторони та часових ресурсів; є змога

відокремлювати у просторі осіб, яким загрожує небезпека від потенційних носіїв такої небезпеки, або досягти ефекту анонімності.

Спроба узагальнення недоліків використання режиму відеоконференції у кримінальному провадженні була зроблена у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій» від 15 лютого 2013 року. Серед них: по-перше, не належний для повноцінного діалогу рівень технічного забезпечення зв'язку між судовим органом та установою виконання покарань (попереднього ув'язнення), враховуючи те, що час від часу зникає звук і зображення при проведенні відеоконференції, якщо шум та інші звуки перешкоджають повному сприянню фраз, що висловлюють учасники процесу; по-друге – відсутність можливості подати суду для розгляду клопотання у письмовій формі, доказову інформацію та інші документи процесуального характеру, що знаходяться у суб'єктів провадження, які знаходяться в установі виконання покарань; по-третє – відсутність можливості для суб'єктів процесуальної діяльності, що знаходяться в установі виконання покарань, віч-на-віч поспілкуватися із адвокатом, що знаходиться у залі судового засідання на іншій території. У випадку перебування адвоката в одному місці зі своїм клієнтом, відсутня можливість надати суду письмові клопотання, доказову інформацію, інші документи, що готувалися на судові засідання, проте мають бути подані під час його проведення [121].

Ми вважаємо, що перелічені вище проблеми є доречними, так як дистанційно провадження наділене не лише позитивними рисами, а й негативними, що необхідно невідкладно вирішити, але варто брати до уваги і позитивні риси проведення процесу у дистанційному форматі. Тому, ми не підтримуємо позицію щодо незастосування відео конференції і поділяємо погляди Головного науково-експертного управління відносно категоричного позбавлення права застосовувати режим відео конференції.

У Висновку Головного управління на проект даного Закону звертається увага не лише на переваги дистанційного досудового розслідування та судового провадження, а й на світовий досвід застосування відеоконференцій в судовому

процесі (США, Канада, Австралія, Велика Британія та ін.). Необхідність застосування режиму відеоконференцій правоохоронними органами та судами передбачена низкою міжнародно-правових документів. До того ж, наявні недоліки можна вирішити підвищенням якості обладнання, коригуванням відповідних законодавчих положень тощо [122].

Погоджуємося з думками О. І. Назарук та Р. Я. Ковальової, що застосування режиму відеоконференції спрямоване на забезпечення участі учасника кримінального процесу у разі неможливості його особистої присутності під час окремих слідчих (розшукових) чи судових дій. Підвищення якості правосуддя, гарантування доступу до нього суб'єктів та втілення права на захист у суді, скорочення строків розгляду справ, економія фінансових ресурсів – ці та інші позитивні аспекти характерні для дистанційного досудового розслідування та судового провадження. Наявні недоліки застосування дистанційного провадження можуть бути усунені, зокрема, шляхом вдосконалення технічного обладнання, законодавчого вирішення питання місцеперебування захисника у разі застосування системи відеоконференції, створення за допомогою технічних засобів умов для конфіденційного спілкування учасників, застосування електронного протоколу допиту, цифрового підпису, електронної форми розписки тощо [108, с. 309].

У ч. 3 ст. 232 Кримінального процесуального кодексу України зазначається, що «використання в дистанційному кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні технічних засобів і новітніх технологій має забезпечувати належну якість зображення й звуку, а також інформаційну безпеку». Відповідно до ч. 3 ст. 336 КПК України, «у дистанційному судовому провадженні технічні засоби й технології, окрім перелічених вимог, мають забезпечувати також дотримання принципу гласності та відкритості судового провадження» [90]. У той же час Кримінальний процесуальний кодекс України містить визначення таких понять, як інформаційна безпека та належна якість зображення та звуку.

На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, що визначають правила здійснення слідчих

(розшукових) дій у режимі відеоконференції, можна зробити висновок про те, що належною якістю зображення є така, яка дає можливість провести ідентифікацію особи на підставі її зображення всіма суб'єктами кримінального провадження, в тому числі суб'єктами, що присутні чи приймають участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, та здійснити фіксацію зображення засобами технічного характеру з наступною змогою провести ідентифікацію особи, яку допитували. Під належною якістю звуку розуміють його властивості, що дають можливість зрозуміти показання у чіткій та розбірливій формі, почути особливі характеристики голосу та мовлення особи, яку допитують всіма суб'єктами провадження, в тому числі суб'єктами, що присутні чи беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, та здійснити фіксацію їх засобами технічного зв'язку зі змогою в подальшому ідентифікувати особу, яку допитували за ознаками голосу [167, с. 134].

Враховуючи вище викладене, акцентуємо увагу на тому, що при дистанційному провадженні мають використовуватися такі технічні засоби, що можуть гарантувати якісну його реалізацію. Ці засоби мають бути належного стану з метою відтворення інформації в реальному часі, гарантувати якісний звук та відео і забезпечити доступне сприйняття даних суб'єктами процесуальної діяльності.

З урахуванням виділених змістових ознак та особливостей відеоконференції у кримінальному провадженні пропонуємо під нею розуміти «специфічну можливість здійснення слідчих (розшукових), судових та інших процесуальних дій, яка полягає у застосуванні певних телекомунікаційних технологій, через які реалізується процес спілкування між суб'єктами процесуальної діяльності в онлайн-режимі, при дотриманні умови, що хоча б один із суб'єктів знаходиться в іншому місці, і процес цієї дії обов'язково має фіксуватися засобами технічного зв'язку» [167, с. 29].

Отже, розглянемо порядок реалізації дій процесуального характеру у режимі відеоконференції.

Зазначимо, що рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування ухвалюється слідчим, прокурором, а в разі здійснення в режимі

відеоконференції допиту згідно зі ст. 225 КПК України – слідчим суддею із власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження (ч. 4 ст. 232 КПК України). Рішення про проведення дистанційного судового провадження ухвалює суд за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження (ч. 2 ст. 336 КПК України) [90; 162, с. 409].

Фактичні підстави для проведення дистанційного досудового розслідування/судового провадження, відповідно до ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України такі: «1) неможливість безпосередньої участі учасника кримінального провадження у досудовому провадженні/судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування/судового провадження; 5) наявність інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом достатніми» [90].

Перелік вище перерахованих підстав щодо можливості проведення дистанційного провадження не є виключним. Законодавством передбачена можливість проведення відеоконференції в тому вирадку, коли є інші суттєві причини. До переліку таких причин належатт введення воєнного стану на території України, розповсюдження короно вірусної інфекції (COVID-19), беручи до уваги розпорядження Кабінету Міністрів України «Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації» від 25 березня 2020 р. № 338-р. та указу Президента України «Про введення воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 64/2022 [127; 78].

Відмітимо, що у разі застосування проведення дистанційного досудового розслідування має бути прийнято відповідне рішення процесуального характеру. Таке рішення має бути прийнято у формі постанови слідчого чи прокурора, процесуальна форма та вимоги щодо змісту якої зафіксовані у ч. 3 ст. 110 КПК України, намість рішення суду чи слідчого судді на підставі ч. 2 ст. 110 КПК України приймаються у формі ухвали. Таким чином, рішення про

проведення слідчої (розшукової) дії у режимі відеоконференції має бути зафіксоване у вигляді постанови слідчого чи прокурора, або ухвали слідчого судді.

Виходячи зі змісту статті 110 КПК України постанова слідчого, прокурора має таку процесуальну форму:

1) вступна частина, в якій міститься інформація щодо:

- місця і часу прийняття постанови;
- прізвища, ім'я, по батькові та посади службової особи, що винесла постанову;

2) мотивувальна частини, що складається з інформації про:

- фактичний зміст обставин, що стали підставами для прийняття відповідного рішення;
- мотиви винесення постанови, з їх змістовним обґрунтуванням та посилання на норми кримінального процесуального законодавства України;

3) резолютивна частини, що містить інформацію щодо:

- змісту прийнятого процесуального рішення;
- місця та часу реалізації прийнятого рішення;
- суб'єкта, який зобов'язаний виконати прийняте рішення;
- право оскарження прийнятого рішення.

Постанова слідчого, прокурора має міститися на офіційному бланку та бути підписана посадовою особою, що уповноважена на прийняття відповідних процесуальних рішень [168].

Уповноваженим суб'єктам кримінального провадження варто враховувати те, що ведення активних бойових дій на території України, введення комендантської години та інших обмежень обмежують фізичну можливість учасників кримінального провадження брати участь у проведенні процесуальних дій у межах конкретної кримінальної справи, а їх волевиявлення ні в якому разі не мають протирічити реалізації прав суб'єкта на справедливий суд, що чітко визначено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [79].

Таким чином, є очевидним, що суб'єктам, що уповноважені на ведення кримінального процесу необхідно приміняти можливість здійснення досудового розслідування або судового провадження в режимі відеоконференції в умовах воєнного стану.

Відтак дистанційне провадження із забезпеченням конфіденційності проводиться у випадках коли особі, котра є потенційно небезпечною для учасника кримінального провадження не відома особистість та/ або місце проживання чи перебування свідка і за обставинами справи забезпечення конфіденційності таких даних без зміни документів буде достатнім для забезпечення надійної безпеки. При цьому забезпечення конфіденційності даних про особу здійснюється або шляхом заміни її анкетних даних або шляхом простого обмеження відомостей про особу під час проведення слідчої дії (неоголошення таких даних самою особою та іншими учасниками під час кримінального провадження, а також не вказування їх у відповідному протоколі слідчої (розшукової дії) [168].

Загальні умови і порядок проведення процесуальних заходів в режимі відеоконференції передбачено статтями 232, 336 та 567 КПК України.

Здійснення допиту, впізнання у режимі відеоконференції при проведенні дистанційного досудового розслідування передбачено ст. 232 КПК України.

Законом передбачено необхідність врахування згоди чи незгоди особи на застосування щодо неї цього заходу безпеки.

Так, у випадку, коли суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності висловлює заперечення проти проведення дистанційного досудового розслідування, уповноважений суб'єкт (слідчий, прокурор, слідчий суддя) має право винести процесуальне рішення щодо його проведення тільки вмотивованим обґрунтованим процесуальним документом (постановою чи ухвалою).

Якщо підозрюваний висловлює заперечення проти проведення дистанційного досудового розслідування, то на підставі ч. 2 ст. 232 КПК України таке рішення прийнято бути не може.

Варто зазначити, що технічні засоби і технології покликані забезпечувати певні гарантії у дистанційному досудовому розслідуванні, а саме: якісне зображення і звук, безпеку інформаційного простору застосування технічних засобів. Мережі, за якими інформація передається, повинні бути надійно захищені від стороннього втручання, оскільки у випадку поєднання відеоконференції із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу у зловмисників може виникнути намір отримати відомості про особу, що здійснює впізнання чи дає свідчення: її зовнішність та місце перебування.

Якщо суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності приймають участь у процесуальних діях у дистанційному форматі, їм повинна бути гарантована можливість задати питання і почути на них відповідь від суб'єктів, яким воно адресовано, а також мають бути забезпечені всі права та виконані всі обов'язки, які передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Особливості дистанційного впізнання з метою збереження конфіденційності даних про особу передбачено ч. 4 ст. 228 КПК України. В ній зокрема зазначається, що «з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляють особу, яка пред'являлася для впізнання» [90].

Суб'єкти та механізм ідентифікації особи передбачено частинами 5-8 ст. 232 КПК України, зокрема у статті зазначено наступне: «Якщо особа, яка братиме участь у досудовому розслідуванні дистанційно згідно з рішеннями слідчого чи прокурора, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або на території міста, в якому він розташований, службова особа цього органу досудового розслідування зобов'язана вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії» [90].

Способи повідомлення: надсилання копії постанови на e-mail, факсимільним засобом зв'язку тощо. Посадова особа органу, якій надійшло таке доручення, повинна невідкладно здійснити організацію дій щодо виконання доручення, яке надійшло.

Недоліком кримінального процесуального законодавства є відсутність норми щодо застосування дистанційного провадження із можливістю збереження у таємниці особистих даних учасника. Тому можна застосовувати два шляхи вирішення питання.

По-перше, можливо застосувати захід забезпечення безпеки, що полягає у заміні документів особи. У такому випадку суб'єкт буде залучений до провадження із документами, де містяться несправжні анкетні дані. При цьому лише суб'єкти, що забезпечують ведення кримінального процесу будуть володіти справжньою інформацією щодо даних особи, до якої забезпечується названий захід безпеки. При проведенні слідчих (розшукових) дій із участю такого суб'єкта доцільно застосовувати акустичні та відео-прешкоди.

У другому випадку можливо змінити анкетні дані особи не у виданих їй нових документах, а безпосередньо в матеріалах кримінального провадження. У тому випадку, коли справа буде стосуватися з'ясування особи шляхом перевірки її документів при участі у процесуальних діях, орган, що буде здійснювати встановлення особи перед цією дією має ознайомитися із постановою про зміну анкетних даних, як заходу безпеки, що застосований до особи.

Процес і підсумок слідчої (розшукової) дії, що була проведена у режимі відеоконференції, мають бути зафіксовані за допомогою спеціальних засобів відеозапису технічного характеру.

Суб'єкта, що підлягає захисту, можуть допитати в режимі відеоконференції застосувавши такі зміни зовнішнього вигляду і голосу, при яких не виникло б можливості її ідентифікувати. Закон не забороняє за допомогою технічних засобів фіксувати лише змінене або спотворене зображення та звук, що на наш погляд, і слід робити в цілях безпеки. Відео- або телефонна конференція може бути використана і для проведення опитування

особи слідчим, прокурором у випадках коли вони вважають, що поява опитуваної особи до них може загрожувати безпеці такої особи [34, с. 23].

Отже, на сьогодні в кримінальному процесуальному законодавстві наявний досить проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції. Правильне застосування норм КПК України уповноваженими на те особами дозволить забезпечити їх безпеку та безперешкодно здійснювати розслідування.

Проте на сьогодні такі перешкоди існують. Ведення війни росії проти України суттєво погіршило стан захисту свідків у кримінальному провадженні. Саме через це були прийняті рекомендації щодо здійснення дистанційного кримінального провадження в умовах воєнного стану.

У кримінальному процесуальному законодавстві при дистанційному судовому провадженні участь особи мала бути відбуватися з зали судових засідань, крім тих випадків, коли суб'єкт перебуває в установах відбування покарань, і при цьому суд має використовувати власні технічні системи. В адміністративному, господарському та цивільному процесі такі норми не передбачені.

Про вище вказану процедуру застосування дистанційного провадження зазначав Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 760/15429/20, вказавши, що використання відеоконференцзв'язку протягом судового розгляду, коли учасники знаходяться не в приміщенні конкретного суду із застосування особистих засобів технічного зв'язку положенням ч.4 ст.366 КПК України не передбачається [86].

Така сама позиція відображена і в ухвалі Верховного Суду від 3.06.2021 р. (провадження № 431/1397/20). Ось основні положення зазначеної ухвали: «З урахуванням специфіки кримінального провадження, у ньому не регламентована робота сторін із власними технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового провадження, яке проводиться поза межами приміщення суду. Так, відповідно до вимог ч. 1 ст. 336 КПК судові провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами

приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження у судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження; наявності інших підстав, визначених судом достатніми» [158].

В той же час з метою гарантування виконання приписів даної норми КПК України та вироблення одного порядку поведіння із засобами відеозапису технічного характеру процесу і підсумків проведених дій, що здійснені у режимі відео конференції при проведенні розгляду у суді Наказом Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155 було затверджено Інструкцію про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) [125].

У пункті 1.2.1 зазначеної Інструкції вказано, що суб'єкти судового розгляду у кримінальному провадженні мають право приймати участь у проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції тільки за умови технічної спроможності для її реалізації у конкретних судових органах, державних органах чи установах [125].

Згідно п. 5 Інструкції, на суд, до якого надійшло рішення про проведення відео конференції, покладено обов'язок здійснити забезпечення проведення такої відео конференції, незважаючи на спеціалізацію судового органу, що постановив таке рішення. Тільки в цьому разі можливе забезпечення реалізації приписів ч. 4, 6 ст. 336 КПК, в якій закріплено обов'язок судового органу (його представника) або представника установи попереднього ув'язнення або виконання покарань надати суб'єкту, що є учасником судового процесу, що проводиться в режимі відеоконференції, пам'ятку про її процесуальні права, а також здійснити перевірку документів, що посвідчують її особу.

Отож, у ст. 336 КПК України закріплені ключові норми щодо дистанційного судового провадження, що містять також порядок проведення дій процесуального характеру у режимі відео конференції. Але вказана норма не містить положення щодо застосування відео конференції під час судового розгляду із можливістю застосування засобів технічного характеру, що належать особі поза межами зали суду, де проводиться засідання.

Після того, як почалися активні воєнні дії на трьох риторіях нашої держави, бачення щодо порядків здійснення дистанційного кримінального провадження зазнало певних змін. 24 лютого 2022 року Рада суддів України ухвалила рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ». Пунктом 10 вказаного рішення Радою суддів було рекомендовано відхилитися від визначеного порядку проведення судового розгляду кримінальних проваджень «...якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може брати участь в судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою технічних засобів, визначених КПК, як виняток допускати участь такого учасника в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі й власних. У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів» [140].

Не дивлячись на те, що Рада суддів України не може постановляти рішення, що замінятимуть законодавчі норми, її рекомендації почали часто використовуватися у практиці судів. Кримінальна процесуальна діяльність почала здійснюватися із використанням особистих технічних засобів суб'єктів судового розгляду (в тому числі суддів, адвокатів, прокурорів тощо). Для здійснення судового розгляду застосовуються додатки «EasyCon», «ZOOM», «Meet» тощо.

Далі законодавчим органом влади 14.04.2022 р. було доповнено ч.2 ст.336 КПК України, яка визначає, що здійснення дистанційного судового

провадження в умовах дії в державі воєнного стану належить тільки на вирішення судового органу. Бачення суб'єкта, що має статус обвинуваченого у провадженні припинило носити характер вирішального. Першочергового значення набуло дотримання розумних строків.

Проте, виникає питання: чи можливо засаду розумності строків ставити вище інших законних прав суб'єкта, чи буде можливість шляхом дистанційного судового провадження у кримінальних справах забезпечити реалізацію засади справедливості під час судового розгляду, а також варто приділити увагу іншим проблемним моментам, що мають місце при дистанційному судовому провадженні.

Територія ведення бойових дій має тенденцію змінюватися. Логічно, що на тих територіях, де вони ведуться, здійснювати правосуддя не можливо. Зважаючи на це, змінюється підсудність проваджень. Так, тільки станом на 25 травня 2022 року було змінено підсудність (територіальну) 98 судів. В свою чергу, суди, що знаходяться на територіях, де не ведуться бойові дії працюють в звичайному порядку.

В умовах дії в країні воєнного стану не можна скорочувати чи пришвидшувати здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях. Не зважаючи на це, призначення судового розгляду здійснюється максимально оперативно. І не дивлячись на те, що неприбуття у судові засідання через воєнні дії на основі приписів п. 3 ч. 1 ст. 138 КПК України вважається поважною причиною нез'явлення за викликом до судового органу, судді вимагають приймати участь у судовому провадженні в дистанційному форматі всім суб'єктам судового розгляду.

Незважаючи на всі недоліки технічного характеру, що можуть бути при проведенні дистанційного судового розгляду, ми вважаємо, що при такому порядку проведення є недотримання норма кримінального процесуального закону України.

Безпосередньо, це стосується в першу чергу відсутності змоги у встановленому порядку перевірити особистість суб'єкта судового розгляду.

Так як без наявної можливості перевірити оригінали документів, що посвідчують особу, ця процесуальна дія набуває формальних ознак.

Далі, не вирішеним залишається питання щодо ознайомлення суб'єкта з його правами та обов'язками, так як закон вимагає вручення особі відповідної пам'ятки, що при дистанційному провадженні реалізувати не можливо.

Також при проведенні дистанційного судового засідання немає змоги гарантувати нерозголошення відомостей про особу, її об'єктивність та встановлення відсутності будь-якого впливу при дачі свідчень. Це факт пояснюється перебуванням суб'єкта поза залом судового засідання і особа може при дачі свідчень піддаватися тиску третіх осіб.

Так, стаття 346 КПК України визначає, що суд повинен забезпечити той факт, свідки, яких вже допитали і яких ще не допитали не вступали у спілкування один з одним. Але, у тому випадку, коли свідки приймають участь у дистанційному судовому розгляді, суд позбавлений можливості забезпечити відсутність спілкування між ними [90]. Маємо передбачити навіть такий випадок, що суб'єкти, які є свідками у процесі мають можливість бути при допиті в одному приміщенні і суд не може вчинити перешкоду цьому.

Також варто відзначити, що дистанційне судове провадження може мати наслідком те, що учасники приєднуються до судового розгляду без належної попередньої підготовки. Сторона захисту не на всіх слуханнях має перед собою матеріали провадження, а у свідків та експертів відсутні документи (висновки, нотатки), на основі яких міг би проводитися їх допит. Тому такий процес набуває ознак формальності.

Приймаючи спроби подолати цю ситуацію, суд зупиняє судовий розгляд, оголошуючи технічну перерву з метою надання суб'єктам доказової інформації, що підлягає дослідженню, або щодо яких допитуються такі учасники, як експерти чи свідки, що має наслідком те, що логіка судового процесу втрачається. В цей час такі суб'єкти як адвокат та обвинувачений, перебуваючи в різних місцях, «працюють» відокремлено один від другого.

Це вже є підставою вважати, що може бути порушена засада конфіденційності спілкування.

Варто враховувати, що у той час, коли в країні діє воєнний стан, цілком допустимо і очевидно те, що може бути відхилення від загальноприйнятих правил і норм, але обов'язковою умовою має бути те, що таке відхилення не має негативних наслідків для учасників судового розгляду. Інакше судові засідання має проводитися виключно у залі судових засідань.

Тим, що законодавець вніс вище зазначені зміни, було здійснено намагання реалізувати безперебійний спосіб роботи судів в умовах воєнного стану в державі. При будь яких умовах актуальним і надзвичайно важливим визначається обов'язковість і непорушеність прав суб'єктів кримінального процесу. Таким чином, судові органи реалізуючи своє право на можливість проведення дистанційного судового засідання, в першу чергу повинні орієнтуватися не на оперативність судового розгляду, а на можливість дослідити докази в повному обсязі, що будуть підставою для постановлення справедливого обґрунтованого і законного вироку.

Отже, як висновок, можемо зазначити, що в умовах повномасштабної війни в Україні, коли право на справедливий суд не може бути реалізоване в повній мірі, прийняття актів законодавства, що забезпечують законні права і інтереси громадян, в першу чергу у галузі кримінального провадження, мають належно бути обговореними із використанням знань та навичок спеціалістів, що користуються особливим авторитетом у конкретній галузі, в даному випадку у галузі використання технічних засобів для проведення відео конференції.

2.3. Тактичні завдання та способи їх вирішення при забезпеченні безпеки свідків на стадії досудового розслідування

Об'єктами безпеки свідка, потерпілого, цивільного позивача та інших осіб, які сприяють розслідуванню у кримінальному провадженні, є: життя,

здоров'я, майнові та інші права та інтереси: а) осіб, що беруть участь у провадженні: потерпілого, цивільного позивача та відповідача, їх представників, свідків, понятих, експерта, спеціаліста, перекладача; б) родичів та близьких зазначених вище осіб; в) інших осіб, які сприяють розслідуванню у кримінальному провадженні: осіб, які повідомили про вчинене кримінальне правопорушення або місце знаходження особи, що розшукується; технічних працівників, водіїв, працівників; працівників медичних та інших установ, де знаходиться особа, що підлягає захисту тощо.

Для всіх категорій зазначених осіб характерні такі види небезпек: небезпеки, пов'язані із протидією розслідуванню; небезпеки, пов'язані з можливим порушенням майнових прав та інтересів; небезпеки, пов'язані із заподіянням шкоди життю та здоров'ю під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Найбільш поширеним та небезпечним виглядом небезпек є небезпека, пов'язана з протидією розслідуванню.

Дослідженнями в сфері організаційно-тактичних аспектів забезпечення безпеки свідка, потерпілого, цивільного позивача, а також інших осіб, які сприяють здійсненню кримінального правосуддя, займалися у різні часи багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Але досі залишаються невирішеними багато питань, які підлягають дослідженню в цій галузі.

Доказування на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язане із з'ясуванням конкретних питань тактичного характеру, представлених у виді тактичних завдань розслідування.

Останніми роками актуалізуються криміналістичні дослідження, спрямовані на розробку теоретичних засад тактичних завдань та тактичних засобів їх вирішення у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Успішне вирішення завдань, що стоять перед кримінальним переслідуванням на досудовому розслідуванні багато в чому визначається активною участю в ньому потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють слідчим органам у вигляді дачі показань щодо встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Поряд із тим, як свідчить вивчення слідчо-судової практики, на таких учасників провадження у кримінальному процесі (їхніх родичів та близьких) часто здійснюється неправомірний посткримінальний вплив з боку злочинця та афілійованих з ними осіб з метою перешкоджання розслідуванню або з метою помсти за сумлінну участь у провадженні.

Залежно від обсягу, характеру та періоду розслідування кримінального правопорушення кількість осіб, що беруть участь у провадженні може змінюватись від кількох осіб до кількох сотень. Враховуючи цю обставину, на початковому етапі розслідування слідчому необхідно побудувати модель процесу розслідування. Даний вид моделювання полягає у створенні уявної моделі процесу розслідування, а також у подальшому дослідженні цієї моделі як засобу отримання криміналістично значущої інформації [102, с. 220]. Як структурні елементи зазначеної моделі мають бути передбачені всі можливі слідчі ситуації, пов'язані з порушенням стану захищеності суб'єктів кримінального процесу та інших осіб.

За допомогою моделі процесу розслідування особа, яка здійснює досудове розслідування, отримує таку інформацію: 1) можливі слідчі ситуації, пов'язані з порушенням стану захищеності суб'єктів кримінального процесу та інших осіб; 2) приблизну кількість осіб, безпека яких може бути порушена в процесі розслідування; 3) приблизна кількість осіб, які можуть вчинити дії, спрямовані проти безпеки осіб, що беруть участь у провадженні; 4) види можливих у цьому провадженні загроз безпеці.

Розглянемо основні ситуації, пов'язані з фізичним та моральним тиском на осіб, що беруть участь у провадженні, з метою здійснення протидії розслідуванню.

Суб'єкти протидії розслідуванню вимагають від свідка зміни показань чи відмови дачі показань під загрозою фізичної розправи. При цьому суб'єкти протидії конкретно знають свідка, який може повідомити доказову інформацію про вчинене кримінальне правопорушення. У цій ситуації суб'єкт протидії відомий. Далеко не у всіх випадках суб'єкти тиску повідомляють про протидію слідству. Тому, в першу чергу необхідно встановити, чи справді на свідка

чинять протиправний вплив. Дана інформація може бути отримана головним чином за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів. У вітчизняній криміналістичній літературі описуються основні ознаки, що вказують на ймовірність впливу [85, с. 319].

Далі слід спонукати свідка до повідомлення зазначеної інформації, а саме – хто безпосередньо впливає, з якою метою, за яких обставин тощо. Однак, незалежно від надходження даної інформації у випадках, коли за характером розслідуваного провадження та особливостями учасників процесу акти протидії швидше всього будуть вчинені, слідчому необхідно постаратися ізолювати свідка від суб'єкта протидії.

У цій ситуації до підозрюваного чи обвинуваченого, які можуть виступати у ролі суб'єкта протидії, необхідно застосувати заходи кримінального процесуального примусу (застосувати запобіжний захід у вигляді взяття під варту, затримати особу до повідомлення про підозру тощо).

Питання про застосування або скасування запобіжних заходів повинен, на нашу думку, вирішуватися з урахуванням думки особи, на яку чинять вплив. Вплив може бути не тільки на свідка, а й на його рідних та близьких. Як правило, суб'єкти протидії при виборі об'єкта впливу з-поміж рідних свідка з'ясовують, до кого з своїх близьких об'єкт протидії прив'язаний найбільше (чоловік, дружина, дитина, мати тощо).

Виходячи з наявної інформації про можливі об'єкти впливу, а також про ступінь реальності погрози, правоохоронні органи зобов'язані вжити відповідних заходів. Якщо небезпека загрожує дітям потерпілого чи свідка, то батькам необхідно рекомендувати утриматись від відправлення дітей до школи, дитячий садок, різні гуртки, курси або відправити їх на відпочинок за межі даного регіону в дитячі оздоровчі табори чи будинки відпочинку. У разі небезпеки, що загрожує повнолітнім членам сім'ї, необхідно повідомити їх про характер можливих загроз, залежно від характеру загрози застосувати відповідні заходи безпеки: помістити в безпечне місце, сприяти в отриманні путівок на відпочинок до інших регіонів; встановити особисту охорону.

Найскладніше вирішувати питання безпеки сім'ї свідка у тих ситуаціях, коли небезпека їм загрожує не лише в період розслідування кримінального правопорушення, а й після його закінчення – у період відбуття засудженим покарання тощо. Перелічені вище заходи безпеки у цій ситуації, безумовно, застосувати неможливо.

У цьому випадку необхідно застосовувати довгострокові програми захисту свідків, в тому числі аналогічні тим, які нині використовуються у багатьох зарубіжних країнах. Це, наприклад, переїзд об'єкта захисту разом із сім'єю в інший регіон під вигаданим ім'ям, зміна роботи, зовнішності тощо.

Досвід у забезпеченні безпеки осіб, які сприяють кримінальному правосуддю, шляхом поміщення в безпечне місце є і в нашій державі, проте такі випадки мали винятковий характер.

Наразі програми захисту свідків та потерпілих повинні мати серйозне правове підґрунтя. Здається, що зарубіжний досвід, переважно досвід США та ФРН, може бути використано й в Україні. Дані заходи мають довгостроковий характер, а отже, не обмежуються межами кримінальної процесуальної діяльності, тому основні функції реалізації програми захисту свідків повинні покладатися на спеціальну службу.

Аналогічно німецькому досвіду, на нашу думку, необхідно визначити суворий порядок вступу особи до програми захисту свідків. Іншими словами, слід встановити чіткі підстави та умови вступу особи до програми захисту свідків, коло посадових осіб, які приймають рішення про включення до програми, організовує її підготовку, хто конкретно її буде виконувати та здійснювати контроль. На основі американського досвіду слід передбачити створення в межах усієї країни спеціального житлового фонду для переселення осіб, що беруться під захист. Після вступу в програму захисту свідків особа, що захищається має вирішити, в якому районі країни вона буде проживати, в якій сфері працювати, які матеріальні та соціальні проблеми слід вирішити у першу чергу. Вирішення цих питань має взяти на себе спеціальна служба, покликана займатися конкретним виконанням програми.

При впровадженні цих заходів необхідно враховувати той факт, що далеко не кожен погодиться залишити своє рідне місто, роботу, друзів, близьких. Тому об'єкту захисту повинні пропонуватися більше комфортабельні умови нового місця проживання (зручніші житлові умови, більш високооплачувану роботу тощо).

Інший вид ситуацій пов'язаний із випадками, коли суб'єкт протидії не знає, на кого з осіб, які беруть участь у провадженні, необхідно вплинути. У таких ситуаціях основне завдання органу досудового розслідування полягає у недопущенні розголошення відомостей про осіб, які сприяють або можуть сприяти у розслідуванні кримінального правопорушення. З метою забезпечення збереження даних про осіб, які сприяють слідству, правоохоронним органам необхідно проводити низку заходів, спрямованих на те, щоб інформація про осіб, які сприяють правосуддю, не потрапила до можливих суб'єктів протидії.

У процесі проведення слідчих (розшукових) дій, де не виключено візуальний контакт особи, що захищається з можливим суб'єктом протидії, необхідно вжити заходів щодо недопущення такого контакту (за допомогою маски, поміщення в окрему кімнату, розташування особи спиною до присутніх тощо).

У процесі судового розгляду кримінального провадження, де неминучий візуальний контакт між суб'єктом та можливим об'єктом протидії, одним із найбільш ефективних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки суб'єкта кримінального процесу, може послужити призначення закритого судового розгляду.

Наступним необхідним заходом безпеки у разі виникнення аналізованої ситуації може служити інститут відео- та звукозапису показань. Суть цього інституту полягає в тому, що свідок або потерпілий, який побоюється можливої розправи за дачу правдивих показань в суді, не являється на судове засідання або не бере участі в інших слідчих (розшукових) діях, його показання підлягають відео- звукозапису та наступному відтворенню під час розгляду справи, причому дані показання розглядаються разом із іншими доказами.

У даний час відео-звукзапис показань осіб, які сприяють кримінальному провадженню, активно застосовується у багатьох зарубіжних країнах. Так, ще кілька років тому правоохоронні органи ФРН стикалися з тими самими проблемами, що і вітчизняні органи слідства та суду. В основі кримінального процесуального законодавства ФРН лежали принципи безпосередності та гласності провадження, які зобов'язували суд заслуховувати показання тих осіб, які беруть участь у провадженні безпосередньо, що не давало можливості використовувати відеозаписи показань. Ця обставина змушувала органи суду з метою забезпечення безпеки учасників судового розгляду вдаватися до різних не процесуальних рішень, таких як заслуховування показань свідків за відсутності обвинуваченого або його захисника, створення оптичних чи звукових перешкод тощо [35, с. 198].

Нині чинне кримінальне процесуальне законодавство ФРН встановлює чотири форми використання відеозапису показань: відеозапис допиту свідків органами поліції, прокуратури, слідчим; відеозапис допиту, здійснюваний слідчим під час досудового розслідування; відеозапис допиту, що здійснюється у ході судового розгляду; відтворення у судовому засіданні відеозапису показань, зробленого у процесі досудового розслідування [89, с. 112].

Безумовно, для розвитку даного інституту в ФРН та інших західних державах є достатні матеріально-технічні умови. В Україні таких умов немає, особливо зараз. Поряд із цим, зарубіжний досвід використання відеозапису показань цілком може бути використано і в нашій країні. На досудових стадіях відеозапис показань може бути здійснений лише за допомогою професійної або аматорської відеокамери. Більшість правоохоронних органів в Україні мають у своєму розпорядженні таке обладнання. Однак на судових стадіях виникає проблема: багато будівель суду у нас не обладнані спеціальною технікою і не мають у своєму розпорядженні спеціальних приміщень для того, щоб забезпечити телеміст між залом засідань та місцем, де знаходиться особа, що захищається, як це здійснюється в Німеччині. Тому, на наш погляд, необхідно передбачити можливість використання декількох форм реалізації інституту відео- та звукзапису показань, у тому числі шляхом забезпечення прямого

телемосту між залом засідань та місцем, де знаходиться особа, що захищається, з установкою великого телеекрана в залі засідань; встановлення прямого телефонного зв'язку з особою, що захищається; відтворення вже зробленого відеозапису або фонограми з наданням можливості задати питання та подальшим відтворенням відповідей на запитання тощо.

Залежно від матеріально-технічного забезпечення судового органу суд може обрати ту чи іншу форму реалізації даного інституту, Одночасно має бути встановлена заборона на повідомлення анкетних даних про особу, що захищається, а також про місце його проживання та знаходження майна.

Ще один тип ситуацій можливий у випадках, коли правоохоронному органу відомий можливий об'єкт протидії, але точно не відомо, хто з осіб, які беруть участь у провадженні, може виступити суб'єктом протидії. Така ситуація можлива, коли розслідується кримінальне правопорушення з декількома підозрюваними, або коли не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або встановлено не усіх співучасників.

Другий вид загроз пов'язаний із порушенням майнових прав, суб'єктів, що приймають участь у провадженні. У першу чергу майнова безпека учасників кримінального процесу порушується здебільшого внаслідок вчинення самого кримінального правопорушення. У цьому випадку особа, чиї права порушені, може захищати порушені права будь-якими цивільно-правовими способами, а також шляхом подання цивільного позову у кримінальному процесі.

Майнові права свідка можуть бути порушені внаслідок знищення або пошкодження особистого майна з метою чинення незаконного впливу на осіб, яким відомі обставини кримінального правопорушення.

Відомо кілька механізмів зазіхання на майно суб'єктів кримінального процесу з метою незаконного впливу. Як правило, суб'єкти протидії отримують з різних джерел інформацію щодо характеру та місця розташування майна запланованого об'єкту посягання. А потім або погрожують знищенням даного майна у разі невиконання певних вимог, або завдають певної майнової шкоди – як правило, спочатку незначної, а вже потім висувують конкретні протиправні вимоги під загрозою заподіяння ще більшої шкоди.

Щоб уникнути суттєвого порушення майнових прав свідка, у разі виникнення можливих загроз все майно, що знаходиться в приватній власності особи, має бути застраховане. На нашу думку, страхування має здійснюватись за рахунок коштів державного бюджету за ініціативою правоохоронних органів. Обов'язок здійснювати страхування та його механізм повинні бути встановлені на законодавчому рівні. Суб'єктам кримінального процесу необхідно роз'яснювати можливість та надавати відповідні засоби для самозахисту своїх майнових інтересів.

Ще одним видом загроз, характерним для свідка у кримінальному процесі, є можливість заподіяння шкоди честі, гідності та діловій репутації. Під час впливу на осіб, які сприяють кримінальному правосуддю, суб'єкти протидії намагаються досягти своєї мети за допомогою різних методів. У ряді ситуацій суб'єкти протидії паралельно з фізичним або матеріальним впливом здійснюють моральний тиск на свідків [68].

Одним із найпоширеніших видів морального впливу у наші дні є вплив через засоби масової інформації. У таких випадках зацікавлені особи готують критичний матеріал у друкованому виданні, телевізійній програмі або радіопередачі, що нібито відкриває негативні сторони свідка, викриваючи його у будь-яких протиправних діях або оприлюднює інтимні сторони його життя. Подібні матеріали, як правило, готуються щодо осіб, які мають певний статус або медійну популярність у певному районі, місті або державі в цілому.

На жаль, зараз нейтралізація цього виду впливу є малоперспективною. Водночас правоохоронні органи повинні вжити низку заходів: матеріали, що з'явилися, повинні бути перевірені і, у випадку, якщо них міститься інформація, що не відповідає дійсності, свідку має бути надана допомога у підготовці матеріалів для звернення до суду, а за наявності у зазначених діях ознак складу кримінального правопорушення, до суб'єктів протидії необхідно застосувати заходи кримінально-правового характеру. У будь-якому випадку, свідок має бути попереджений про ймовірність такого роду загроз.

Окрім вище зазначеного виду морального тиску, суб'єкти протидії часто обирають предметом впливу ділову репутацію свідків. Для цього зацікавлені

особи надсилають на адресу керівників або ділових партнерів свідка негативну інформацію про їх особистісні або ділові якості. У тих випадках, коли вказана інформація дійсно шкодить професійній діяльності осіб, що взяті під захист, правоохоронному органу, відповідальному за безпеку свідка, рекомендується шляхом направлення офіційного документа або особистої бесіди спробувати спростувати інформацію, що надійшла, пояснити причини та мету її появи. У разі невдачі правоохоронному органу необхідно допомогти у працевлаштуванні свідка на новому місці.

Підсумовуючи вище викладене, вважаємо, що тактику забезпечення безпеки у кримінальному процесі необхідно розглядати як систему тактичних рекомендацій проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також загалом розслідування, метою яких є встановлення та підтримання достатнього рівня стану захищеності об'єктів, що охороняються.

Також слід встановити чіткі підстави та умови приєднання особи до програми захисту свідків, коло посадових осіб, які приймають рішення про включення до програми, хто організує її підготовку, хто конкретно її виконуватиме і здійснюватиме контроль. Слід передбачити створення в рамках усієї країни спеціального житлового фонду для переселення осіб, що беруться під захист. Після приєднання до програми захисту свідків особа, що захищається, як вже було зазначено вище, має вирішити, в якому районі країни вона буде проживати, в якій сфері працювати, які матеріальні та соціальні проблеми слід вирішити у першу чергу. Вирішення цих питань має взяти він спеціальна служба, покликана займатися конкретним виконанням програми.

Способи протиправного посягання на свідка залежать від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, соціального стану підозрюваного (обвинуваченого), його належності до злочинного формування та поінформованості про особливості особи свідка, доказової значущості його показань. Найчастіше неправомірний вплив проявляється у вигляді застосування фізичного насильства, загроз життю та здоров'ю, психічного та

психологічного пресингу, заподіянні майнової (матеріальної) шкоди, шантажу, підкупу, провокацій, створення проблем на роботі (службі).

Вище сказане змушує свідків ухилятися, відмовлятися від участі у слідчих (розшукових) діях, змінювати показання або давати неправдиві показання на користь підозрюваного (обвинуваченого), а також не заявляти про необхідність застосування заходів безпеки. Внаслідок навмисної неучасті свідків у досудовому розслідуванні у провадженні значно ускладнюється встановлення доказів кримінального правопорушення, знижується можливість викриття винних у його вчиненні, утруднюється формування обвинувачення та попередньої оцінки події, що відбулася. У зв'язку з цим, забезпечення безпеки правомірної поведінки осіб, що сприяють розслідуванню (їх родичів та близьких) стає ефективним засобом отримання доказової та іншої, у тому числі криміналістичної інформації про обставини вчиненого, а також про протидію розслідуванню.

Безпека учасників досудового розслідування у кримінальному провадженні забезпечується шляхом ефективного та своєчасного вжиття комплексу заходів, передбачених КПК України, Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», а також іншими нормативно-правовими актами.

Забезпечення безпеки осіб, що сприяють розслідуванню має кримінальне право, процесуально-правове та криміналістичне значення. Підвищення ефективності процесу забезпечення безпеки таких осіб пов'язане з необхідністю комплексного застосування як кримінальних процесуальних, так і криміналістичних засобів. У зв'язку з цим слід удосконалювати організаційні та тактико-криміналістичні основи застосування кримінальних процесуальних заходів з метою охорони прав та забезпечення безпеки учасників досудового розслідування у кримінальному провадженні, та відповідно до цього законодавчу регламентацію відповідних слідчих (розшукових) дій.

Звісно ж, безпека участі свідків та інших осіб, які сприяють розслідуванню у кримінальному провадженні, виступає як вихідне становище сучасного тактико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування

та формує в конкретних умовах діяльності слідчого відповідні тактичні завдання.

На наш погляд, забезпечення безпеки осіб на стадії досудового розслідування в даний час слід вважати одним із найактуальніших тактичних завдань досудового розслідування тактичного характеру, визначених необхідністю вжиття заходів безпеки.

З криміналістичної точки зору тактичне завдання щодо забезпечення безпеки осіб, що сприяють розслідуванню (далі за текстом – осіб, що захищаються) має включати відповідні тактичні засоби його вирішення у вигляді певних тактичних прийомів та тактичних комплексів (тактичних комбінацій та тактичних операцій) та їх поєднання. Реалізації зазначених тактичних засобів передуює процес прийняття слідчим тактичних рішень, спрямованих на безпеку осіб, що захищаються на основі ретельного вивчення матеріалів провадження.

Під тактико-криміналістичним вирішенням завдання щодо забезпечення безпеки осіб, що захищаються, ми розуміємо інтелектуально-вольовий акт слідчого щодо вжиття заходів безпеки, зумовлений конкретними умовами розслідуваної події і що призводить до варіативного вибору його тактичної поведінки [102, с. 425].

Формування та вирішення тактичного завдання щодо забезпечення безпеки осіб, що захищаються, має ґрунтуватися на криміналістичному аналізі та оцінці слідчим слідчої ситуації, що склалася на певний момент розслідування, а також тактичному прогнозуванні та плануванні проведення необхідних тактичних засобів.

Зміст тактичних рішень розглянутого завдання щодо забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню, у комплексі формує відповідну програму дій слідчого на певних етапах досудового розслідування. Вибір обґрунтованого тактичного вирішення задачі, пов'язаної із забезпеченням безпеки осіб, що захищаються, проводиться на основі оцінки переваг можливих його варіантів. Обґрунтованим, на наш погляд, слід вважати те рішення

слідчого, яке безпосередньо призводить до досягнення поставленого тактичного завдання (мети).

Процес прийняття та реалізації слідчим тактичного рішення щодо забезпечення безпеки осіб, які сприяють розслідуванню, складається з кількох взаємопов'язаних стадій (частин), які включають: аналіз слідчої ситуації; з'ясування завдання (мети) тактичного впливу; обрання необхідних тактичних засобів її вирішення; визначення найоптимальніших варіантів реалізації таких засобів; аналіз та оцінку отриманих результатів.

На досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні заходи безпеки щодо осіб, що захищаються, можуть застосовуватися на різних етапах розслідування, починаючи з попередньої перевірки повідомлення про кримінальне правопорушення.

У межах вирішення тактичного завдання із забезпечення безпеки учасників досудового розслідування у кримінальному провадженні слідчий реалізує тактико-криміналістичні засоби під час слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України, які дозволяють забезпечити необхідні заходи безпеки щодо зазначених учасників. Такими заходами безпеки є: збереження у таємниці даних про особу учасника слідчої (розшукової) дії; прослуховування та запис телефонних та інших переговорів; проведення пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають візуальне спостереження того, хто впізнає. На наш погляд, як кримінальні процесуальні заходи безпеки слід також розглядати накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, їх огляд та вилучення; неприпустимість розголошення даних досудового розслідування.

З метою вирішення завдання забезпечення безпеки осіб, що захищаються, крім здійснення процесуальних заходів безпеки, уповноважені на те посадові особи в межах своєї компетенції зобов'язані вжити заходів безпеки, що зазначені у спеціальних законах, присвячених державному захисту свідків та інших осіб, які сприяють розслідуванню, а також заходи правового захисту, які передбачають, у тому числі, підвищену кримінальну відповідальність за

посягання на життя, здоров'я, особисту недоторканність, майно, честь і гідність осіб, що захищаються.

Слід зазначити, що застосування конкретних кримінальних процесуальних заходів безпеки до осіб, що захищаються, виходячи з тактичного рішення слідчого, може здійснюватися в різних тактичних напрямках: під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій; забезпечення таємниці слідства або неприпустимість розголошення даних досудового розслідування; застосування запобіжних заходів; подолання протидії розслідуванню кримінального провадження.

Завдання щодо забезпечення безпеки учасників досудового розслідування у кримінальному провадженні може вирішуватись при паралельному використанні кримінальних процесуальних заходів та заходів державного захисту, встановлених у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

У межах криміналістичного вирішення завдання щодо забезпечення безпеки учасників досудового розслідування особливе значення має вжиття заходів щодо збереження в таємниці відомостей про особу свідка при провадженні слідчих (розшукових) дій. Це відіграє важливу роль для запобігання в майбутньому спростування зібраних слідчим доказів.

Варіанти тактичних рішень провадження слідчої (розшукової) дії, при якій забезпечується збереження в таємниці даних про особу учасника досудового розслідування, слідчий повинен приймати в залежності від слідчої ситуації, що склалася на цей момент (наприклад, чи відома особа (особи), яка вчинила кримінальне правопорушення; чи затримана особа (особи), яка вчинила кримінальне правопорушення).

При необхідності забезпечити безпеку потерпілого, свідка (їх родичів та близьких) слідчий має право в протокол слідчої (розшукової) дії, в якій приймають участь потерпілий або свідок, не вносити дані про їх особу та присвоїти їм псевдонім (змінені біографічні дані) учасника слідчої (розшукової) дії. У цьому випадку слідчий постановляє документ (постанову), де

обґрунтовує причини винесення рішення щодо нерозголошення інформації про особу свідка, вказується псевдонім учасника слідчої (розшукової) дії та надається зразок підпису з метою його використання у протоколах наступних слідчих (розшукових) дій за його участю.

Ефективне збереження в таємниці персональних даних свідка, який приймає участь у слідчих (розшукових) діях під псевдонімом, може бути забезпечене за допомогою таких тактико-криміналістичних рекомендацій:

1) для запобігання витоку інформації доцільно не підшивати опечатаний конверт із постановою про використання псевдоніму до матеріалів кримінального провадження, а зберігати його у вигляді окремого додатку;

2) виключити при присвоєнні псевдоніма будь-які збіги зі справжніми даними про особу що захищається, ідентифікацію його за рівнем подібності з конкретними особами;

3) використовувати з метою збереження в таємниці даних про особу, що захищається, формулювання середнього роду, зокрема «захищена особа», «допитана як свідка особа» тощо;

4) обирати час та місце проведення слідчих (розшукових) дій таким чином, щоб не допустити контактів особи з іншими учасниками провадження (особливо з боку захисту) та їх вплив на неї;

5) попередити особу, що захищається про нерозголошення результатів слідчих (розшукових) дій;

6) проінформувати особу, взяту під захист про заходи, які можуть бути застосовані для її захисту у разі розшифрування дійсних даних про особу допитуваного (або появи підозри про те, що вона виступає під псевдонімом);

7) слідчі (розшукові) дії за участю особи, що захищається, доцільно проводити з використанням фактора раптовості з метою дезінформації осіб, які протидіють розслідуванню.

Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, при якій приймається рішення про збереження в таємниці даних про особу потерпілого або свідка, є допит. Вважаємо, що при такому допиті слідчий має обирати варіанти тактичних рішень залежно від кримінального провадження, на підставі аналізу

слідчої ситуації що склалася. Так, якщо свідок не відомий підозрюваному (обвинуваченому) та їхньому близькому оточенню, то в цьому випадку допит особи, яка захищається, слід проводити без зазначення справжніх даних про особу допитуваного (прізвище, ім'я, по батькові тощо) та надавати йому псевдонім учасника слідчої (розшукової) дії. Якщо підозрюваний (обвинувачений) знає свідка, тоді необхідно змінювати дані про особу допитуваного та складати два протоколи допиту однієї і тієї ж особи: один – із справжніми даними про особу допитуваного, в якому можуть бути правдиві, але нічого не значущі показання; інший – з вигаданими особистими даними (псевдонімом), але з достовірною інформацією про обставини кримінального правопорушення. Одночасне складання двох протоколів допиту особи, що захищається, дасть можливість відвести від неї підозри зі сторони підозрюваного (обвинуваченого).

З метою забезпечення конфіденційності відомостей щодо особи, що захищається, слідчому необхідно ретельно продумувати послідовність та формулювання питань при допиті. У протоколі допиту свідка поряд із його персональними даними міститься текст його показань. Аналіз особливостей тексту дає можливість встановити особу допитуваного за стилем викладу, змістом інформації, що подається, її джерелу тощо. У зв'язку із цим слідчому доцільно фіксувати показання, зберігаючи у тексті протоколу лише зміст доказової інформації у кримінальному провадженні та опускаючи окремі несуттєві деталі. Доцільно при цьому використовувати слова та речення, що не містять стилістико-синтаксичних ознак мови допитуваного.

У випадках, коли свідок заявляє слідчому про протиправний вплив на нього після того, як він уже був допитаний у провадженні, для збереження в таємниці даних про його особу допит доцільно провести повторно із присвоєнням свідку псевдоніму учасника слідчої (розшукової) дії. При цьому протокол первинного допиту свідка слід помістити до конверту разом із винесеною постановою про присвоєння псевдоніма учаснику слідчої (розшукової) дії.

Вважаємо, що при допиті особи, що захищається на досудовому розслідуванні доцільно застосування відео- конференцзв'язку, що дозволить засекретити його місцезнаходження у момент допиту і цим забезпечити психологічну комфортність допитуваного. Якщо допитуваний перебуває під псевдонімом, під час відеоконференцзв'язку необхідно змінювати тембр його голосу та візуальне зображення на екрані монітора (шляхом створення технічних перешкод чи зміни зовнішності). Без дотримання зазначених умов у процесі подальшого ознайомлення підозрюваного та його захисника з матеріалами кримінального провадження, а також із матеріалами відеозапису особа, взята під захист може бути ідентифікована.

На закінчення зазначимо, що у сфері досліджень криміналістичного механізму (технології) забезпечення безпеки осіб, які сприяють слідчому у розслідуванні кримінальних правопорушень, існує певна прогалина. У зв'язку з цим перспективною є розробка ситуаційно обумовлених організаційних та методичних рекомендацій, спрямованих на оптимальне вирішення тактичних завдань, пов'язаних із забезпеченням безпеки зазначених осіб. Зокрема, вважаємо практично виправданим створення спеціальних криміналістичних програм (з варіантами їх перетворення) для вирішення завдань щодо забезпечення безпеки осіб, що захищаються щодо слідчих (розшукових) дій, що проводяться в умовах типових слідчих ситуацій на окремих етапах досудового розслідування у кримінальному провадженні. Використання таких програм покликане полегшити слідчому вибір та послідовність конкретних кримінальних процесуальних та інших заходів забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні у відповідності до розв'язуваного тактичного завданням та індивідуальних умов розслідування.

Висновки до Розділу 2

Зроблено висновок, що забезпечення нормативно-правового підґрунтя щодо забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні в Україні, вимагає реформування та суттєвого удосконалення з метою відповідності міжнародній практиці і стандартам Європейського Союзу. В той же час, при розробленні таких законодавчих основ в Україні, необхідно враховувати сучасні реалії та перспективи можливості впровадження даного інституту.

Доведено, що важливість використання дистанційного кримінального провадження підтверджена не лише вимогами сьогодення, але й міжнародними документами та успішним досвідом зарубіжних країн. Саме тому доцільно розглянути порядок використання відеоконференцзв'язку в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Особливо цей інструмент кримінального провадження є актуальним під час забезпечення безпеки свідків, що дає можливість уникнути контактів свідка й підозрюваного, обвинуваченого.

Запропоновано тактику забезпечення безпеки у кримінальному процесі розглядати як систему тактичних рекомендацій проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також загалом розслідування, метою яких є встановлення та підтримання достатнього рівня стану захищеності об'єктів, що охороняються.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1 Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідків як учасників кримінальних процесуальних відносин

У багатьох зарубіжних країнах до осіб, які володіють важливою для досудового розслідування та суду інформацією, передбачена на законодавчому рівні велика кількість різних заходів забезпечення їхньої безпеки. Окрім цього, чітко визначений механізм їх застосування, що дозволяє ефективно використовувати на практиці інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зазначений інститут є актуальним, своєчасним і необхідним кроком для реформування українського кримінального процесуального законодавства, адже правові норми з цього питання є застарілими, а механізму їх реалізації практично не існує.

З огляду на сказане, доцільним є вивчення та аналіз досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою можливого запозичення позитивного досвіду з даного питання.

Особливе значення у цьому відіграють програми забезпечення безпеки свідків, адже вони виступають важливими учасниками кримінального провадження, які були очевидцями події кримінального правопорушення і можуть надати слідству і суду важливу інформацію. Варто зазначити, що такі програми поширені закордоном і надають не лише фізичний захист особі, а й матеріальну та моральну допомогу. Вони поширені у таких країнах як США, Австрії Німеччині тощо.

З даного приводу варто зазначити, що в Україні діє лише один Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві».

Лише в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р «Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року» передбачено пункт щодо прийняття і реалізацію спільно з іншими уповноваженими органами держави «оптимальної системи захисту свідків в Україні» [128].

Погоджуємося з А.В. Свінцицьким у тому, що у нашій державі немає дієвої окремої програми щодо захисту свідків як учасниками кримінальних процесуальних відносин [143, с. 95], а норми законодавства не в повній мірі втілюються через відсутнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення.

Отже, відсутність належних законодавчих, матеріально-технічних, організаційних, фінансових та інших передумов реалізації інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, залучення до цього процесу декількох правоохоронних органів зумовлює необхідність у пошуку оптимальних варіантів дії інституту забезпечення безпеки свідків.

Розглядаючи досвід зарубіжних держав з даного питання відмітимо, що програми захисту свідків реалізуються уповноваженими на те державними органами: окремо визначеним міністерством чи відомством. На практиці найчастіше застосовуються особиста охорона чи надання свідкам спеціальних засобів захисту. Такі ж заходи, як зміна місця проживання, зовнішності, місця навчання чи роботи застосовуються рідко через необхідність значного фінансування.

Для початку розглянемо досвід США як країни, яка є успішною у застосуванні програм захисту свідків. Як справедливо зазначає О.О. Гриньків, найбільший досвід у встановленні та розвитку інституту захисту свідків серед зарубіжних країн мають США, де зараз функціонує ефективна й надійна система підтримки жертв кримінальних правопорушень, а також осіб, що на засадах добровільності здійснюють співпрацю із представниками правоохоронних органів та підлягають ризику відчувати на собі злочинні посягання [50, с. 90].

Варто зазначити, що досвід США у забезпеченні безпеки свідків перейняло багато країн. Так, на підставі Програми захисту свідків, що діє в

США, були розроблені схожі програми в Словаччині, Австралії, Канаді, Південній Африці тощо.

В той рік, коли була прийнята Програма, за допомогою її впровадження захисту зазнали дев'яносто два свідки. З 1975 по 1977 року приблизно чотириста п'ятдесят свідків кожного року були захищені за допомогою Програми, у першій половині 90-х років було вже приблизно двісті свідків щорічно. До 1996 року число свідків, що були захищені наближалось до п'ятнадцяти тисяч осіб. Головною з умов виступає те положення, що ні один свідок не може бути залучений до Програми, якщо він не виступає надважливим свідком у провадженні, щодо кримінального правопорушення, що вчинене організованою злочинною групою, чи іншого тяжкого кримінального правопорушення і в тому разі, коли лише цей свідок має ризик бути підданим злочинному посяганню через дачу свідчень. В придачу до цієї ознаки рекомендовано, щоб кожного року до Програми залучалося не дільше ніж триста шістдесят свідків, так як тільки такому числу осіб може бути реалізований достатній рівень захисту [44, с. 50].

З 1971 до 2013 року було захищено вісім тисяч п'ятсот свідків та дев'ять тисяч п'ятсот близьких родичів свідків, що дало можливість притягнути до відповідальності більше десяти тисяч порушників закону [91].

Процедура застосування заходів захисту свідків у США передбачає декілька етапів і є достатньо непростю. Представник правоохоронного органу штату подає відповідний запит до Міністерства юстиції щодо забезпечення безпеки свідка у кримінальному провадженні. У запиті зазначаються такі дані: інформація від свідка і її важливість для кримінального провадження, вид загрози, та необхідний захід забезпечення безпеки осіб.

Важливим етапом у застосуванні програм захисту свідків є співбесіда останнього з представником Міністерства юстиції, в результаті якого визначається захід безпеки, що буде застосовуватися до свідка.

Проте кінцеве рішення приймає Генеральний прокурор Сполучених Штатів Америки, враховуючи рекомендації Служби маршалів та осіб, що підтримують обвинувачення у провадженні. Він бере до уваги різні показники,

а саме те, чи вчиняв свідок кримінальні правопорушення у минулому, чи є можливість не отримувати показання від вказаного свідка, чи існує друге вирішення питання, ніж залучати свідка до Програми. Якщо важливість показань конкретного свідка буде обґрунтована щодо тих грошових ресурсів, які будуть витрачені на здійснення його захисту, та тоді, коли цей свідок буде злочинцем, буде виправдано небезпекою, яку несе цей свідок, в цьому разі Генеральний прокурор приймає рішення щодо представлення його до Програми захисту. Щодо свідків, які перебувають під ув'язненням діє ще одна вимога – вони повинні пройти тестування на поліграфі [129].

Після того, як ухвалено рішення щодо надання захисту Генеральним прокурором, Служба маршалів сприяє свідку та його близьким роичам здійснити зміну анкетних даних та місця проживання. Свідок та його близькі родичі здійснюють собі вибір нових імен. Рекомендовано, щоб ці особи обрали собі також нове прізвище, а імена чи ініціали все ж таки залишили без змін. Особи реєструють нові імена у порядку звичайної реєстрації і отримують документи, але відповідні реєстраційні записи перебувають у засекреченому режимі. Потім Служба маршалів сприяє свідку в налагодженні побуту в новому місці проживання. Це означає, що свідку допомагають знайти нову роботу, нове житло, якщо потрібно, то надається фінансова допомога. Служба Маршалів також повинна попередити представників правоохоронних органів про те, що на їх юрисдикційній території знаходиться свідок, що перебуває під захистом [129].

Крім того, в США діє федеральне законодавство, спрямоване проти спроб «за допомогою неправомірної вигоди, неправдивих повідомлень, залякування або фізичного впливу чи через погрози перешкоджати, здійснити затримання або перешкодити іншій особі повідомити слідчому інформацію, яка стосується будь-якого порушення закону про кримінальну відповідальність Сполучених Штатів Америки». Закон передбачає також покарання за завдання особистої або майнової шкоди будь-якій особі, яка надала інформацію слідчому [38, с. 327].

Варто зазначити, що законодавство США поступово розширило перелік осіб, до яких можуть застосовуватися заходи безпеки. Так, Акт 1970 року

гарантував захист лише свідкам, але 1984 року він зазнав змін, що містили гарантії захисту в тому числі і близьким родичам свідків. Захист означає фізичну охорону до судового розгляду і під час нього, а після судового розгляду – означає допомогу отримати нові документи для зміни анкетних даних та знайти нове місце для проживання. Таким чином суб'єкт міняє прізвище, ім'я, по батькові, зачасту і зовнішній вигляд, і змінює місце проживання, здійснюючи переїзд. Суб'єкт має право будь-коли змінити документи у зворотньому порядку та повернутися до свого житла, проте Служба маршалів переконливо наполягає не вдаватися до цього. Інформацією про нові анкетні дані та місце проживання свідка знає володіє дуже обмежена кількість суб'єктів. Як стверджує Джеральда Шура, що є засновником Програми, дев'яносто п'ять відсотків свідків в Програмі самі виявляються тими, хто вчиняє злочин або особами, що мають тісний зв'язок із кримінальними структурами. Попри це, лише 17% з них вчиняють кримінальні правопорушення, перебуваючи під захистом, що є відносно не великим показником у порівнянні із сорок одним відсотком рецидивних випадків серед тих осіб, що були достроково звільнені або були помилувані. Так, бюджетні показники Програми у 2013 році були на рівні тридцяти восьми мільярдів доларів, що є досить багато. Також варто сказати, що за інформацією Служби маршалів вісімдесят дев'ять відсотків судових справ, де приймали участь свідки, що були у Програмі захисту мали фіналом перемогу сторони, що підтримувала обвинувачення у процесі [3].

Загалом уряд США кожного року виділяє на програму захисту свідків приблизно 60–100 мільйонів доларів, в свою чергу на кожного свідка, відносно якого мають бути застосовані заходи безпеки, – 40 тис. доларів [48, с. 283]. На нашу думку, таке повноцінне фінансування програм захисту свідків дозволяє в повній мірі застосовувати на практиці цей інститут кримінального процесуального права.

Окрім ефективних правових і практичних заходів забезпечення безпеки свідків, що використовують у Сполучених Штатах Америки, суттєве значення має розроблення дієвого механізму фінансування цих заходів та посилення

кримінальної покарання за злочинне посягання на життя, здоров'я чи майнові блага суб'єктів кримінального провадження [49, с. 115].

Отже, на основі цього можемо зробити висновок, що забезпечення безпеки свідків у США здійснюється на основі розроблених і впроваджених Програм захисту свідків. На сьогодні вони є ефективним інструментом забезпечення безпеки осіб, а також дозволяють виявляти і викривати осіб, що вчинили кримінальні правопорушення. Важливим фактором у забезпеченні ефективності таких програм є належне фінансування з боку держави, що дозволяє застосовувати їх до більшого кола осіб.

В Італії також діють програми захисту свідків, проте мають свої особливості запровадження і використання. На початку вони в більшості використовувалися до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, і покаялися у цьому. У цій державі частково заходи забезпечення безпеки свідків були передбачені у Кримінальному кодексі 1930 року: якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, відшкодувала завдану шкоду або сприяла у розкритті кримінально протиправного діяння, мала частковий імунітет від застосування покарання.

Варто зазначити, що у січні 2001 року набули чинності зміни до Декрет-Закону 1991 року, однією з головних складових законодавчого акту було утворення в межах програми захисту свідків відокремленої частини для осіб, що здійснюють допомогу органам правосуддя. Ключовими нормами Декрету-Закону виступають наступні:

а) суб'єкти, що підлягають захисту:

- свідки та особи, що здійснюють допомогу органам правосуддя у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків, мафії чи вбивств; свідки усіх тяжких злочинів та особи, близькі до помічників правосуддя/свідків, які можуть бути піддані злочинному впливу.

б) різновиди захисту:

- «Тимчасовий план», що полягає у переміщенні в інше місце проживання на 180 днів;

- «Спеціальні заходи», що мають на меті забезпечення захисту та соціальну реінтеграцію.

в) плани для осіб, що переселилися; і

- «Спеціальна програма захисту», яка здійснює забезпечення переміщення для переселення в інше місце, зміну документації особи, фінансову допомогу та (в крайньому випадку) нову правову ідентичність (зміну особи).

с) осіб, що здійснюють допомогу органам правосуддя, що засуджуються до тюремного покарання, мають відбути щонайменше чверть покарання, або якщо застосовано довічне покарання, десять років ув'язнення до того, як вони будуть допущені до програми захисту.

д) щодо рівня небезпеки обставин, в яких виявився суб'єкт, законодавчі акти Італії передбачають різні види захисту та допомоги [10].

Отже, італійський підхід до застосування заходів безпеки відрізняються від американського, адже уряд Італії орієнтується, в першу чергу, на рівень небезпеки, яка загрожує свідку, в той же час як законодавство США спрямоване на першочерговий захист особи.

У Федеративній Республіці Німеччина (далі - ФРН) діє розгалужена система програм захисту свідків на двох рівнях: федеральному та місцевому. Так, у цій державі працює федеральна програма захисту свідків, в тому числі ухвалюються програми на регіональному (місцевому) рівні. У Німеччині використовуються два способи забезпечення захисту свідків: захист на довгий період часу, що забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона за місцем його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі судових засідань), і наступний спосіб захисту заходів забезпечення безпеки, яка передбачає повну ізоляцію свідка від навколишнього середовища та має на меті сприяти свідку, що знаходиться під захистом в обранні нового місця проживання, працевлаштування, спробі займатися підприємницькою діяльністю, а також у наданні необхідної матеріальної допомоги [84, с. 70].

Міністерство внутрішніх справ Німеччини кожного року здійснює витрати на програми захисту свідків більше п'ятдесяти мільйонів євро, а в разі потреби має можливість виділити вдвічі більше [22, с. 111].

Варто відмітити, що кримінальне законодавство ФРН містить заборону розголошення даних про забезпечення безпеки свідків. Так, Кримінальний кодекс Німеччини у тридцятому розділі «Карані діяння на службі» 353d «Незаконне розголошення відомостей про судовий розгляд» передбачає:

«1. Порушуючи заборони закону, публічно повідомляє про судовий розгляд, проведення якого є закритим, або про зміст службового документа, що стосується справи»,

«2. Порушуючи заборони розголошення відомостей, встановлених судом на основі Закону, неправомірно розголошує відомості, які стали йому відомі в ході закритого судового розгляду, або про зміст документа, що стосується справи»,

«3. Публічно оголошує повний текст або основні частини обвинувального вироку або інші службові документи кримінального процесу, провадження про відшкодування збитків або дисциплінарного провадження до оголошення цих документів в публічному розгляді або до закінчення процесу» [156].

Кримінальне процесуальне законодавство цієї держави також містить певні обмеження щодо розкриття інформації про осіб, взятих під захист.

У ст. 147 КПК Німеччини задекларовано, що адвокат може отримати відмову ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо в них є дані щодо особи, яка перебуває під захистом. Статтею 247 КПК Німеччини передбачено дозвіл видалити із зали суду обвинуваченого на той період часу, поки буде вестися допит особи, що взята під захист [74, с. 75].

Відповідно до § 54 КПК ФРН офіційні співробітники відомства з охорони Конституції або поліції, будучи державними службовцями уповноважених служб, мають право давати показання щодо подій, інформація щодо яких є службовою таємницею, лише, коли буде наданий дозвіл вищого за повноваженнями органу (за виключенням інформації щодо роботи агентури). Вище вказаний дозвіл визначає повноваження співробітника свідчити від свого імені на підставі показань, отриманих в результаті агентурної роботи, без розкриття інформації щодо нього. Також, у Німеччині практикується також

допит самого секретного агента (інформатора). Вони свідчать у суді під псевдонімом, зберігаючи свою анонімність [156].

Отже, варто підсумувати, що у ФРН передбачено розгалужену систему захисту свідків, яка складається з федеральних та місцевих програм, кримінально-правових та процесуальних механізмів забезпечення охорони інформації про осіб, які взяті під захист. Це досить значна (порівняно як у США) можливість у механізмі реалізації правосуддя та досягнення мети судового розгляду кримінального провадження – призначення справедливого та рівнозначного покарання злочинців. Вважаємо такий досвід прийнятним для України за умови приведення чинного законодавства у відповідність до таких вимог.

Щодо законодавства Республіки Австрія, то в цій державі програми захисту застосовуються не до всіх свідків. У законодавстві цієї держави встановлений перелік свідків, що мають право входити до програми захисту цих учасників кримінального провадження.

Згідно з положеннями Федерального закону № 526, свідками виступають суб'єкти, що піддаються ризику через те, що їм відомі суттєві дані відносно проваджень про кримінальні правопорушення, що мають зв'язок з організованою злочинною діяльністю, щодо кримінальних правопорушень проти державного устрою, щодо кримінальних правопорушень у галузі незаконного обігу наркотиків та інші тяжкі кримінальні правопорушення. Заходи безпеки Австрії схожі із заходами безпеки багатьох країн Європи: переселення свідка в іншу місцевість, переїзд до іншого місця проживання (іншого міста, або іншої держави); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення документів на нове ім'я; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [84, с. 79].

Відносно законодавчих актів Франції, то Кримінальний Кодекс цієї держави, а саме норми ст. 105, ст. 107, ст. 286 містять умови звільнення від

кримінальної відповідальності «учасника кримінального співтовариства, який заявив про його існування до порушення будь-якого кримінального переслідування і який сприяв затриманню співучасників». У ст. 62-1 Кримінально-процесуального кодексу Франції, яка введена в дію на основі Закону від 21 січня 1995 року, задекларовано право давати показання анонімно (без зазначення відомостей про місце проживання свідка, якщо він подає відповідне клопотання). При допиті в поліції інформація щодо особи підлягає перевірці та встановленню, проте у протоколі зазначається лише адреса органу, в якому допитується особа. Вказана адреса залишається в подальших стадіях кримінального процесу. У кожному поліцейському органі організовано спеціальний банк даних, в який вноситься інформація щодо справжнього місця проживання свідка, який бажає дотримуватися конфіденційності в цьому питанні. Такий спосіб письмового декларування важливих доказових даних вважається одним із суттєвих засобів забезпечення безпеки суб'єктів провадження [56, с. 141].

Таке законодавче положення заслуговує на увагу, адже в сучасних умовах розвитку української державності повна анонімність забезпечить більшу участь свідків у кримінальному провадженні, а також сприятиме спрощенню процедури захисту свідка. Такий висновок впливає і з результатів проведеного нами опитування: 64 % практичних працівників підтримали необхідність такого нововведення (Додаток А).

Заходи забезпечення безпеки свідків передбачені і в законодавстві Словаччини. У цій державі є поширеними у використанні програми захисту свідків. Судово-слідча практиці у Словаччині свідчить про велику кількість свідків, які беруться під захист. З цією метою, щоб зменшити навантаження на програму захисту свідків, також обмежено коло осіб, які можуть бути в неї включені. До них віднесено лише свідків/потерпілих у найбільш тяжких злочинах та злочинах, пов'язаних з організованою злочинністю. Натомість створено більш доступну короткострокову програму захисту свідків [49, с. 134].

Отже, вищевикладене дає можливість сформулювати першочергові положення, які можливо імплементувати у національне законодавство. Ми

вважаємо, що досвід Словаччини у запровадженні короткострокових програм, які характеризуються спрощеною формою прийняття рішення про застосування заходів безпеки до свідків, розширення кола таких заходів тощо, є успішним і таким, який можна запозичити.

Проте, в першу чергу, у кримінальному процесуальному законодавстві (в окремій главі) доцільно передбачити право підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого чи іншої особи на застосування заходів забезпечення безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному процесі. Таке право повинно бути реалізоване залежно від згоди особи сприяти у розкритті кримінальних правопорушень, надавати необхідну для слідства і суду інформацію чи іншим чином співпрацювати з органами досудового розслідування та судовими органами. Такі положення значною мірою підвищать ефективність розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

В інших країнах, наприклад, у Болгарії, Колумбії, Нідерландах, Філіппінах і Південній Африці, програми захисту свідків є також дуже поширеними.

Їхня особливість полягає у тому, що вони організаційно відокремлені від поліції і підпорядковані міністерству юстиції, міністерству внутрішніх справ, державній прокуратурі або аналогам цих відомств. Так, у деяких країнах, в яких ці програми знаходяться у віданні Міністерства юстиції, вони реалізуються міжвідомчим органом, що має у своїй структурі високоповажних представників правоохоронних органів, прокуратури, суду та урядових структур, а у певних випадках і громадянського суспільства. Цей орган може приймати рішення з конкретно визначених питань, таких як внесення суб'єкта до програми або виключення з неї. Він в тому числі уповноважений реалізовувати певні наглядові функції щодо виконання програми і передавати для затвердження бюджет програми до Уряду. Аналогічний вище вказаному порядок діє в Італії і Сербії [39].

Поряд з цим, варто зазначити, що уряди окремих країн створюють спеціально уповноважені органи, які наділені повноваженнями забезпечення безпеки свідків.

Так, у 2010 році уряд Кенії запропонував внести правку до державного Закону про захист свідків 2006 року і цим самим було засновано Агентство із захисту свідків, яке здійснює свою діяльність відокремлено як від поліцейських органів, так і від органів прокуратури, і має також Консультативну раду, яка складається із міністра юстиції, міністра фінансів, керівника служби національної безпеки, комісара поліції, комісара в'язниць, директора державної прокуратури та голови Кенійської національної комісії з прав людини. Головним призначенням Ради є консультування із загальних питань Агентства по захисту свідків щодо виконання його повноважень і функцій у відповідності до норм законодавства, безпосередньо щодо питань вироблення політики щодо захисту свідків, здійснення загального адміністративного нагляду, затвердження бюджету та реалізації других функцій, що можуть бути потрібними у відповідності до законодавства [39].

Одним із основних спрямувань цього органу є налагодження тісної співпраці з органами державної влади та підприємствами, установами, організаціями з метою надання особам, яких взято під захист, комплексу послуг (видача закордонного паспорта, внутрішньодержавного паспорта, поселення у житло, влаштування на навчання чи роботу тощо).

Варто зазначити, що програми захисту свідків мають функціонувати в тісному взаємозв'язку з організаціями, відповідальними за:

1. видачу посвідчень особи (міграційна служба, водійські посвідчення);
2. надання державної житлової площі;
3. соціальне страхування;
4. пенітенціарні установи (якщо свідки перебувають в ув'язненні);
5. соціальну реабілітацію раніше засуджених злочинців;
6. освіту;
7. медичну, стоматологічну та психологічну допомогу;
8. банківські та інші фінансові послуги [39].

Задля забезпечення принципу конфіденційності формуються максимально захищені і таємні зв'язки з вищевказаними органами і

підбираються перевірені контактні особи для комунікації. З такими особами проводиться тривала робота щодо налагодження комунікації у забезпеченні безпеки свідків.

Отже, досвід Кенії у забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є своєрідним, проте заслуговує на увагу через особливе відношення держави до безпеки таких осіб. Відповідне фінансування, налагоджений механізм забезпечення безпеки, наявність законодавчого підґрунтя становлять забезпечують ефективний захист свідків у кримінальному провадженні.

Забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі Ізраїлю займає одне з основних місць серед повноважень правоохоронних органів. Варто зазначити, що запровадження програм захисту свідків є досить молодим процесом і в цьому Ізраїль максимально наближений до практики США.

Це зумовлено тим, що правова система Ізраїлю побудована на прецедентній англо-американській системі. На основі проведеного анкетування експертів, поліцейських, приватних нотаріусів і адвокатів системи державної безоплатної правової допомоги для з'ясування досвіду та позитивних кроків щодо захисту громадських активістів, журналістів та осіб, які залучені у кримінальне провадження. Варо відмітити той факт, що, якщо порівняти із вище розглянутими прикладами Сполучених Штатів Америки, і ФРН та інших європейських держав, структура захисту свідків у Ізраїлі досить молода та побудована із імплементацією та дослідженням досвіду зарубіжних держав. Так, тільки у 2002 році на основі Міністерства громадської безпеки заснували ініціативну групу з числа фахівців Прокуратури, Національної поліції, Міністерства громадської безпеки та Міністерства фінансів, яка створила і внесла конкретні пропозиції у вересні 2004 року. 1.01.2006 року Уряд Ізраїлю затвердив рішення про запровадження програми охорони свідків, де вказано на необхідності вивчення кращого світового досвіду, залученні іноземних спеціалістів та підвищення кваліфікації своїх спеціалістів відносно способів захисту свідків. Також у цьому рішенні Уряду було вказано «..провести

роз'яснювальну роботу серед населення і зміцнення почуття громадського обов'язку щодо дачі правдивих показань в суді» [157].

Відмітимо, що у цій державі діє й відповідна законодавча база щодо забезпечення безпеки у кримінальному провадженні саме свідків. Так, у 2008 році був прийнятий закон «Про захист свідків», яким передбачено основні засади застосування заходів безпеки та запровадження програм захисту свідків, та паралельно виділення фінансування на їх реалізацію. Саме тому програми захисту свідків почали своє втілення з 2010 року.

У законі «Про захист свідків» також визначені етапи процедури включення свідка в програму захисту і спосіб встановлення особистої програми такого захисту; визначені різноманітні норми відносно реалізації програми захисту, особливо норми, щодо зміни ідентифікації свідка, що перебуває під захистом. В тому числі у законі встановлені різноманітні норми відносно захисту свідків органами поліцією і управлінням місць ув'язнення [157].

Виходячи з практики розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень систему захисту в Ізраїлі потрібно розглядати в трьох напрямках:

- 1) загальне забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальних, адміністративних та інших провадженнях;
- 2) забезпечення безпеки журналістів чи інших осіб, які займаються розслідуванням тих чи інших конфліктних ситуацій;
- 3) забезпечення безпеки активістів, які допомагають здійснювати перевірку діяльності окремих правоохоронних органів.

Варто зазначити, що в Ізраїлі побудована якісна правова система щодо надання захисту свідкам кримінальних правопорушень, які виступають свідками від держави. Програма захисту свідків, включаючи зміну ідентифікації особи свідка, чи переселення в другу державу здійснюється офісом Генерального прокурора, що діє від держави зі сторони підтримання обвинувачення в суді. При ухваленні рішення щодо включення особи свідка до програми по захисту свідків прокуратура Ізраїлю зобов'язується тримати в таємниці особисті дані свідка і забезпечити йому особистий фізичний захист.

Процедура заключення правового договору між свідком, якого переводять у програму захисту та державою викладено у Настанові Генерального прокурора Ізраїля № 4.2201 від 30 серпня 2005 року. Поряд із цим, захист за цією Настановою надається виключно свідкам або потерпілим, які отримали або мають отримати процесуальне положення свідка. При цьому, суб'єкт не обов'язково повинен перебувати у статусі суб'єкта кримінального провадження. На стадії досудового розслідування органи прокуратури уповноважені ухвалити рішення відносно забезпечення безпеки свідку. Наголосимо, що одна із функцій Генерального прокурора Ізраїлю має зв'язок із відстоюванням публічних інтересів від можливих шкідливих дій урядовців [2].

Отже, проаналізувавши досвід зарубіжних країн, можемо стверджувати, що інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, приділяється велика увага. У більшості країн передбачене відповідне законодавче регулювання, напрацьований успішний механізм захисту осіб, виділяється достатнє фінансування.

На основі цього можемо виокремити особливості забезпечення безпеки свідків за законодавством зарубіжних країн:

- 1) широке розповсюдження та використання програм захисту свідків (США, Ізраїль, Словаччина, ФРН);
- 2) програми захисту свідків, в першу чергу, зорієнтовані на захист людини, а не на визначення рівня загрози (США, Ізраїль);
- 3) поділ програм захисту свідків на довгострокові та короткострокові, що дозволяє ефективніше застосовувати інститут забезпечення безпеки свідків та залучати більшу кількість осіб, які володіють цінною інформацією для кримінального провадження (Словаччина);
- 4) створення спеціально уповноважених органів з питань забезпечення безпеки свідків (Кенія);
- 5) повна анонімність свідка, яка полягає у можливості приховати від органів досудового розслідування і суду всієї інформації про особу (Франція);

6) забезпечення безпеки осіб під час кримінального провадження поширюється не лише на учасників процесу, а й на інших осіб, які такими учасниками не являються (Ізраїль).

Що стосується проблеми захисту свідків на території України, то можемо відмітити, що результати опитування працівників прокуратури та слідчих показали наступні дані: у 39% проваджень щодо кримінальних правопорушеннях проти життя і здоров'я особи був присутній злочинний тиск на свідків. За способами незаконного впливу на лідируючій позиції знаходиться насильство – 42 % випадків, друге місце посідає підкуп – 22 % (Додаток А). У результаті таких дій приблизно одна третя суб'єктів, що були учасниками кримінальних процесуальних відносин, міняли свої показання, ще одна третя – ухилялися від участі у кримінальному процесі [116, с. 235].

У зв'язку з цим, на сьогодні в Україні серед суспільства існує велика недовіра до правоохоронних і судових органів, адже неможливість захистити осіб в рамках кримінального провадження зумовлює небажання свідків надавати цінну для слідства і суду інформацію, що в результаті призводить до затягування кримінального провадження або ж його закриття. Важливою є ця проблема при розслідуванні тяжких і особливо тяжких злочинів, злочинів вчинених злочинними спільнотами, коли свідки через залякування не дають свідчення у справі.

Що стосується норм законодавства, як ми вже зазначали, в Україні діє Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», відповідно до якого під забезпеченням безпеки слід розуміти здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я, майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ від протиправних посягань [124].

Важливо зауважити, що використовують саме поняття «забезпечення безпеки», а не «захист», так як захист на основі положень КПК України є наданням правової допомоги адвокатом. Проте, зважаючи на законодавчі акти

зарубіжних держав у вказаній галузі, традиційно зумовлено, що захист свідків більшою мірою пов'язують конкретно із забезпеченням безпеки свідків в межах спеціальних програм захисту свідків – ПЗС. Ці програми, на основі нашого дослідження, працюють у багатьох державах світу, діють у вигляді комплексного інституту, який включає сукупність гарантій, передбачених процесуальним законом, засобів та заходів, що у сукупності чинять перешкоди будь-якому незаконному впливу на життя та здоров'я, власність свідків та їх близьких родичів [63]. Отже, чинне законодавство України передбачає можливість застосування заходів забезпечення безпеки свідків, проте напрацьованого механізму його реалізації немає.

З цього приводу погоджуємося з науковцями у тому, що незважаючи на значно більші можливості сучасних європейських країн, їх системи забезпечення безпеки є набагато раціональнішими. Зокрема, відповідно до італійського законодавства, щоб отримати повноцінний захист, обвинуваченому, який бажає співпрацювати із правоохоронними та судовими органами (таку особу називають колаборантом), необхідно підписати меморандум про порозуміння з державою. Цей документ передбачає зобов'язання про надання слідчим органам всієї відомчої інформації протягом 180 днів в обмін на різні пільги, включаючи схему захисту. При цьому інформація, яку обіцяє надати така особа, повинна, як це сформульовано у законі, бути «безсумнівно надійною, новою або фундаментально важливою для ходу розслідування» [66, с. 109].

Кримінальне процесуальне законодавство України, як і законодавство багатьох європейських країн, дозволяє для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту в суді, проводити цю процедуру із застосуванням технічних засобів з другого приміщення, враховуючи ті, що поза приміщенням судового розгляду. Проте ця процедура майже не використовується. Водночас у Словаччині відео конференцію застосовують до осіб, які дають свідчення, значно частіше, ніж інші заходи безпеки. Цей захід дає можливість зберегти таємницю як місця перебування, так і анкетних даних допитуваної особи.

Висока якість організації відеоконференції у багатьох випадках допомагає відмовитись від застосування комплексу інших заходів [149, с. 153].

У цьому контексті ми погоджуємося з В. Кваснівським у тому, що створення належного механізму застосування такої процедури в Україні сприятиме підвищенню загального рівня довіри до системи заходів безпеки, зростанню її ефективності. З цією метою потрібно забезпечити суди відповідним обладнанням і створити можливості для безпечного дистанційного зв'язку. Досвід Словаччини, Італії та багатьох інших європейських країн свідчить про високий рівень безпеки цього заходу порівняно з іншими. Крім того, у КПК України доцільно передбачити механізм підтвердження особи свідка, який під час судового засідання перебуває в іншому приміщенні або взагалі за межами приміщення суду, і суб'єкта, уповноваженого на такі дії [75].

На основі цього, потрібно реформувати кримінальне процесуальне законодавство щодо підвищення якості свідчень та удосконалення процедури їх отримання. На наше переконання, у випадку застосування заходів безпеки до свідків потрібно проводити їх допит лише в режимі відеоконференції. Якщо це неповнолітня особа, потрібно намагатись отримати необхідну інформацію під час першого допиту, аби в подальшому не травмувати її. У зв'язку з цим, доцільно передбачити у КПК України не можливість, а необхідність проведення допиту свідків в режимі відеоконференції, якщо до них застосовані заходи безпеки.

Тому ч. 1 ст. 232 КПК України потрібно викласти у такій редакції:

«1. Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування повинні проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у таких випадках».

Підтримуємо також пропозиції науковців щодо введення додаткового кримінально-правового фактору стимулювання кримінально протиправних посягань на потерпілих та свідків як внесення за аналогією із законодавчими нормами європейських країн до передбаченого ст. 67 КК України переліку такої обтяжуючої обставини, як «вчинення кримінального правопорушення стосовно особи, до якої застосовуються заходи забезпечення безпеки» [62, с. 87]. Така

пропозиція спрямована на обмеження вчинення кримінальних правопорушень до свідків з помсти або інших особистих мотивів.

У науці кримінального процесу побутує думка, що забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, потрібно закріпити на рівні підзаконних нормативно-правових актів: наказів та інструкцій. На думку О.А. Зайцева, підвищенню ефективності заходів безпеки сприятиме розробка й закріплення методики застосування кожного з них у відповідних внутрішньовідомчих і міжвідомчих наказах та інструкціях. При цьому доцільно максимально обмежити кількість обізнаних про застосування певного заходу до конкретної особи. Проблема мінімізації кількості обізнаних осіб актуальна і для європейських країн [66, с. 81].

Ми вважаємо таку позицію достатньо ґрунтовною і такою, що має відповідне логічне пояснення. Нагальним питанням на сьогодні для України є впровадження програм захисту свідків у кримінальному провадженні. Враховуючи позитивний зарубіжний досвід зазначимо, що запроваджувати такі програми потрібно з огляду на можливості нашої держави у цей період її існування. На нашу думку, необхідно у спільному наказі органів досудового розслідування і Державної судової адміністрації визначити основоположні засади запровадження програм захисту свідків та розробити типову форму таких програм. Таку пропозицію підтримали й 81 % опитаних практичних працівників (Додаток А).

Варто звернути увагу на те, що вітчизняне законодавство обмежується засобами безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, зокрема свідків і потерпілих, у той час як законодавства інших країн оперують категорією «захист». Остання, крім засобів безпеки, включає і заходи соціального захисту. Можна побачити, що відповідно до зарубіжного законодавства, до заходів державного захисту також належить соціальний захист (обов'язкове державне страхування за рахунок коштів державного бюджету, одноразова допомога, пенсія, відшкодування матеріальних збитків). Такі заходи передбачено програмами захисту свідків США та більшості країн Європи [49, с. 175]. Таку позицію підтримують й інші науковці [144].

Доцільним визнаємо підтримати таку позицію й передбачити у відповідному законі таких захід забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Отже, можемо сформулювати пропозиції до чинного законодавства на основі позитивного зарубіжного досвіду:

- 1) визначити в окремій главі КПК України «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», право осіб на захист, визначити види та процесуальний порядок застосування таких заходів;
- 2) розширити перелік заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, включивши заходи соціального захисту;
- 3) визначити можливість запровадження програм захисту свідків (довгострокових та короткострокових) в окремому спільному наказі органів досудового розслідування та Державної судової адміністрації;
- 4) передбачити не право, а обов'язок проводити процесуальні дії у режимі відеоконференції у разі застосування заходів забезпечення безпеки.

Вищевказані положення і пропозиції спрямовані на удосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також на створення оновленої моделі цього інституту на основі позитивного зарубіжного досвіду.

3.2 Регламентация забезпечення безпеки свідків в міжнародно-правових актах

Кожній особі належить право на безпечні умови життєдіяльності, повагу до своєї особистості, свободу та особисту недоторканість. Саме наявність закріплених на міжнародному рівні цих прав людини зумовлює необхідність забезпечення її безпеки у випадку, коли вона виступає свідком у кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що право на забезпечення безпеки, зокрема, під час кримінального провадження, є одним із основних прав людини, закріплених у міжнародно-правових актах універсального і регіонального характеру.

Зокрема, у Загальній декларації прав людини, що прийнята у 1948 р., а саме у статті 3, передбачено право кожної особи на життя, свободу і особисту недоторканність [64].

Таке саме положення міститься в нормах Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, прийнятого 1966 р. (ст. 9 (1), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що прийнята у 1950 р. (ст. 5 (1) тощо) [106; 79].

Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй висуває спонукання країн до збільшення обізнаність і реалізовувати підготовку з питань, що стосуються Декларації (про правозахисників), з тим щоб посадові особи, установи, уповноважені владні органи і судові структури мали можливість дотримуватися норм Декларації, водночас сприяючи кращому усвідомленню та повазі визначених суб'єктів, представників суспільних груп, що мають справу із стимулюванням і підтриманням прав людини, а також їх роботи (п.12) [132].

Проблема безпеки громадян активно обговорюється в рамках Європейської спільноти. Хартія основних прав, що проголошена парламентом Європи, Радою і Комісією визначає, що кожен громадянин володіє правом бути недоторканим у фізичному розумінні та психічному, що закріплено у ст. 3(1) [161].

Окрім цього, багато міжнародних документів регіонального характеру передбачають право кожної особи, зокрема свідків, на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні.

У Резолюції №95/C/327/04 «Про захист свідків у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю» від 23.11.1995 р. висловлено заклик до держав, що є її учасниками забезпечити гарантії необхідного захисту свідків, враховуючи наступні рекомендації: можливість прийняття рішення уповноваженими органами за своєю ініціативою або за клопотанням свідка, винести рішення, на основі якого інформація про свідка буде доступна конкретно визначеним органам; доступність у використанні засобів аудіо і відео зв'язку, коли свідок дає показання (п. А (6) (8) [13].

15.03.2001 р. Радою Європейського Союзу прийняла ключове рішення «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві», де вказано, що кожна держава, що є учасницею повинна гарантувати належний рівень безпеки потерпілих та, де це можлив, їх близьких родичів в такій самій ситуації, особливо, коли це стосується їх безпеки та захисту їх особистого життя там, де на переконання уповноважених осіб, є небезпека дій у зворотному напрямку або показання суттєвого наміру втрутитися в їх особисте життя; кожна країна, що є учасницею Рішення має забезпечити гарантії, що там, де є потреба захистити потерпілих, особливо тих з них, що підлягають особливому впливу від результатів дачі показань при відкритому судовому розгляді, потерпілим можуть, якщо так вирішить суд, визначити право давати показання у такий спосіб, що сприятиме у реалізації цього завданнялюбими можливими методами, що не суперечать її головним юридичним засадам. Крім цього, зосереджено увагу на потребі уникати спілкування між потерпілими та злочинцями та території судового органу, лише якщо таке спілкування не є потрібним для кримінального провадження та пропонується там, де це потрібно, утворити в приміщеннях суду спеціальні зали очікування для потерпілих (ст. 8 (1) (3) (4) [5].

У нормах Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 р. «Про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки і захисту жертв злочинів, а також про заміну Рамкового Рішення 2001/220 / ПВД Ради ЄС» в тому числі визначено право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. Так, Європейський парламент, приймаючи вказану Директиву, брав до уваги конкретні обставини, зокрема, що кримінальне правопорушення є незаконною діяльністю відносно суспільства, і порушує особисті інтереси потерпілих від протиправних діянь [7].

У зв'язку з цим, жертви кримінальних правопорушень потребують до себе поважливого, уважного і компетентного відношення і поводження, що унеможливорює будь-яке пригнічення щодо приналежності за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, статевими ознаками, мови, релігійних переконань, політичних або інших переконань, приналежності

до національних меншин, фінансового стану, народження, наявності інвалідності, віку, статі, гендерного вираження, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, посвідки на проживання або здоров'я. При реалізації яких-небудь контактів компетентних органів, що працюють у рамках кримінального провадження, з потерпілими від злочинних посягань, а також при будь-якого виду сприяння, що має зв'язок з прямою комунікацією, у рамках сприяння потерпілим або відновлювального правосуддя повинні бути вхяті до уваги особистий стан та першочергові необхідності потерпілих від злочинних посягань, їхній вік, стать, наявність інвалідності і ступінь свідомості при абсолютній повазі до їх фізичної, психічної і моральної недоторканності. Окрім цього, як вважає Л.О. Фоміна, жертви кримінальних правопорушень мають бути убезпечені від вторинної та повторної віктимізації, від чинення залякувального впливу та помсти, мати певне сприяння з тим, щоб відбулося їх реабілітація, отримувати доступ до справедливого суду [160].

У нормах Директиви 2012/29/ЕС вказано на застосування таких заходів забезпечення безпеки потерпілих від злочинних посягань як застосування потрібних заходів для ініціювання комунікації потерпілих від злочинних посягань і їх близьких родичів зі злочинцем в місцях, де відбувається судовий розгляд, за виключенням випадків, коли це необхідно для самого провадження. У цьому разі на країни, що є членами Європейського Союзу покладається зобов'язання облаштування нових приміщень судових органів відокремленими кімнатами очікування для потерпілих (ст. 19); гарантування країнами, що є членами Європейського Союзу здатності прийняття компетентними органами при кримінальному провадженні відповідних заходів щодо захисту особистого життя, в тому числі, особистісних характеристик потерпілого від злочинного посягання, досліджених при здійсненні особистого оцінювання, а також зображень потерпілого від злочинного посягання і його близьких родичів (ст. 21 (1) [7].

Особливу увагу в документах ЄС приділено забезпеченню безпеки дітей. Так, нормами Рамкового рішення № 2002/629/ПВД Ради Європейського Союзу про боротьбу з торгівлею людьми врегульовано, що неповнолітні, які

виявилися потерпілими від кримінального правопорушення, повинні розглядатися як особливо вразливі потерпілі у відповідності до норм Рамкового рішення 2001/220/ПВД Ради від 15 березня 2001 р. «Про статус потерпілих в кримінальному процесі». Якщо потерпілим від злочинного посягання виявляється неповнолітній, країни-учасниці мають забезпечити всі необхідні заходів з тим, щоб гарантувати потрібне сприяння їй сім'ї (ст.7 (2) (3) [6].

Отже, як універсальні, так і регіональні міжнародні документи передбачають право кожної особи на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. Це право є похідним від природного права на життя, особисту безпеку та особисту недоторканість. Окрім цього, деякі міжнародні документи містять детальний порядок застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

З огляду на сказане, доцільно розглянути рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, адже у них роз'яснюється право особи на забезпечення безпеки та пропозиції державам щодо його реалізації.

Так, відповідно до Рекомендації № R (97) 13 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-учасницям відносно здійснення залякування свідків і повноважень сторони, що здійснює функцію захисту, «залякування» передбачає безпосередні конкретні, опосередковані або передбачувані небезпеки для свідка, що можуть мати наслідком втручання у реалізацію цим суб'єктом його обов'язку вільно свідчити без всякого протиправного впливу. Це означає здійснення залякування в результаті факту наявності злочинної групи, яка відома чиненням насильницьких кримінальних правопорушень і помстою, або внаслідок того, що свідок відноситься до таємного суспільного угруповання і знаходиться там в уразливому стані [134].

Окрім цього, у Рекомендації визначено, що кожна держава повинна забезпечити захист свідків, їх родичів та близьких як під час судового розгляду справи, так і після нього.

Цікавим фактором є те, що цим документом встановлена вимога додатково навчати співробітників правоохоронних і судових органів працювати зі справами, у яких застосовуються заходи забезпечення безпеки до свідків.

Така необхідність зумовлена ймовірністю залякування зі сторони підозрюваних осіб.

У Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист свідків та помічників правосуддя», окрім гарантування права свідка на забезпечення безпеки, визначено перелік таких заходів та процесуальний порядок їх застосування.

Під заходами щодо захисту розуміються індивідуальні процесуальні або непроцесуальні заходи, що направлені на здійснення захисту свідка або суб'єкта, що сприяє встановленню істини у провадженні, від будь-яких залякувальних дій і/або будь-яких небезпечних результатів безпосередньо рішення сприяти органам розслідування і суду [135].

Програмою захисту вважається традиційний або спеціально визначений перелік заходів, які застосовуються на основі договору, що складається між свідком, який потребує захисту, та представником правоохоронного органу.

Так як і в Рекомендації № R (97) 13 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-учасницям відносно того, якщо здійснюється залякування свідків і прав суб'єктів зі сторони захисту, у вищевказаному документі передбачено право свідка, осіб, які співпрацюють з правосуддям, і їхніх близьких на забезпечення безпеки як до, так і після судового розгляду справи. Також до таких справ повинні залучати співробітників з належним рівнем підготовки та наявністю документів, які це підтверджують.

Важливою гарантією захисту свідків у кримінальному провадженні є їх невід'ємне право на застосування таких заходів у кожному кримінальному провадженні, пов'язаному з діяльністю злочинних організацій або тероризмом.

Так, при розробці комплексу заходів, спрямованих на боротьбу з тяжкими правопорушеннями, особливо що мають зв'язок з організованою злочинною діяльністю і діяльністю терористичного спрямування, і недотриманням положень міжнародного гуманітарного права, варто впроваджувати конкретні кроки відносно здійснення захисту свідків та суб'єктів, що здійснюють співпрацю з органами розслідування і суду, від залякування. Жоден злочин, пов'язаний з тероризмом, не повинен виключатися зі списку кримінальних

правопорушень, у зв'язку з якими передбачені спеціальні заходи/програми по захисту свідків [135].

При прийнятті рішення про надання захисту свідкові/особі, що співпрацює з правосуддям, мають бути враховані наступні показники:

- участь вимагає захисту суб'єкта (потерпілого, свідка) під час здійснення розслідування і/ або судового розгляду;
- суттєвість вкладу;
- реальність погроз;
- спроможність і наявна можливість захистити шляхом відповідних заходів або програм [135].

Варто зазначити, що свідки та інші особи, які тим чи іншим чином співпрацюють зі слідством, і піддаються залякуванню, мають право на однакових захист. Поряд з цим, до кожної особи повинні застосовуватися індивідуальні заходи безпеки, що полягають у виборі їх відповідно до конкретних обставин справи та особливостей поведінки.

У разі застосування більш радикальних заходів безпеки до свідків у справах про тяжкі злочини (зміна місця проживання, роботи тощо), рекомендується їх застосовувати на більший термін, аніж строк кримінального провадження, а саме до зникнення загрози заподіяння шкоди такій особі. Такі програми можуть застосовуватися протягом тривалого часу, або й протягом усього життя, проте тільки в тому разі, якщо буде доведена необхідність їх застосування.

Що стосується процесуального порядку застосування заходів безпеки до свідків, то для початку потрібна згода особи, до якої вони будуть застосовуватися.

Так, започаткування таких програм вимагає наявності інформованої згоди особи (осіб), що підлягають захисту, а також належної правової структури, враховуючи конкретні гарантії захисту свідків або суб'єктів, які сприяють органам розслідування і суду, відповідно до положень національного права. У випадку необхідності до фактичного старту програми захисту можна було б використовувати нагальні заходи захисту. Спеціальне вчинення протиправного

діяння суб'єктом, що сприяє органам розслідування і суду, що знаходиться під захистом, повинно б при певних обставинах тягти за собою анулювання заходів захисту [135].

Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів особливу увагу звертає на застосування заходів безпеки до свідків, які характеризуються повторною або вторинною віктимізацією.

Повторна віктимізація значить положення, в якому один і той же суб'єкт страждає через понад один випадок, що має негативні наслідки, передбачені законом про кримінальну відповідальність напротязі певного часового періоду. Вторинна віктимізація позначає віктимізацію, що не являється безпосереднім результатом кримінально-правової незаконної діяльності, а зумовлена реагуванням на жертву зі сторони інститутів та конкретних суб'єктів. Жертви, відносно яких є ризик залякування, репресій або повторної віктимізації, мають стати об'єктом особливих заходів захисту [137].

Окрім цього, у Рекомендації передбачено обов'язок держав розробити заходи запобігання повторній віктимізації. Зокрема, усі працівники правоохоронних органів повинні пройти належну підготовку відносно факторів ризику повторної віктимізації та методів мінімізації вказаних ризиків.

Нормативний акт Економічної і соціальної ради 1989/57 «Здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» в свою чергу рекомендує державам-членам у співпраці з відповідними службами, установами і організаціями докладати зусиль для того, щоб встановлювати дієві засоби зв'язку між всіма суб'єктами, що сприяють наданню допомоги потерпілим, організовувати навчання і наради і розповсюджувати відомості, з тією метою, щоб дати можливість попередити подальшу віктимізацію в результаті функціонування системи (пп. (с) п.3) [1].

Отже, враховуючи положення міжнародних документів, можемо зазначити, що у них чітко та детально визначається право на застосування заходів безпеки до свідків. Окрім того, важливим є нормативне положення щодо запобігання повторної віктимізації як суспільно небезпечної обстановки,

яка може виникнути у майбутньому. У зв'язку з цим, принагідно звернути увагу на те, що в українському законодавстві відповідні норми відсутні. Також відсутні нормативно-правові акти, які б врегульовували відносини органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій в процесі застосування заходів забезпечення безпеки. На нашу думку, ці положення можуть бути висвітлені в спільному наказі органів досудового розслідування та суду.

Резолюція 1784 (2011) 1 Генеральної Асамблеї Ради Європи «Захист свідків як наріжний камінь правосуддя і примирення на Балканах» у пп. 16.1.1., 16.1.3 наполегливо рекомендує уповноваженим представникам визначених країн і місцевостей:

- «в повному обсязі виконувати рекомендації Комітету Міністрів № R (97) 13 про залякування свідків і право на захист і Res (2005) 9 про захист свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям;
- збільшити обсяг ресурсів, що виділяються на фінансування програм захисту свідків, належним чином оснащувати суди необхідними засобами і технічним обладнанням» [138, с. 95].

Ст. 14 Типового закону УНП ООН про захист свідків передбачає: держава передбачає в національному бюджеті необхідні кошти для фінансування діяльності програми [153].

Отже, ми можемо зробити висновок, що міжнародні організації у своїх правових актах рекомендують визначити на законодавчому рівні необхідність матеріально-технічного забезпечення та фінансування програм захисту свідків. Як відомо, відповідно до законодавства України, це питання не врегульоване. У законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що «фінансування і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки, передбачених цим Законом, здійснюються на основі законодавства України і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також за рахунок осіб, взятих під захист, якщо на це є їх письмова згода» [124]. Проте в державному бюджеті на це коштів не передбачається. Відсутні й норми, які б роз'яснювали б це положення закону.

На основі цього можна зробити висновок про нагальну необхідність реформування інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Відсутність належного матеріально-технічного забезпечення цього інституту й фінансування заходів безпеки унеможлиблює їх застосування на практиці. Саме тому це питання є основним і першочерговим. На рівні законодавства необхідно визначити джерела фінансування, порядок їх виділення. Правоохоронним і судовим органам доцільно скласти кошторис витрат на застосування і подальшу реалізацію різноманітних заходів безпеки. І такі витрати потрібно встановлювати в договорі про застосування заходів забезпечення безпеки.

Ще одним недостатньо врегульованим питанням є укладення договору про застосування заходів забезпечення безпеки. Відповідно до частини 4 ст. 22 відповідного закону, орган, який реалізовує застосування заходів захисту, і суб'єкт, який підлягає захисту, мають право заключити договір щодо підстав застосування таких заходів та передбачити відповідальність сторін [124]. Проте інших питань, зокрема, щодо основних положень такого договору, закон не визначає. На нашу думку, потрібно розробити типову форму такого договору, визначивши його істотні умови й особливості укладання.

Рекомендація Res (2001) 10 Комітету Міністрів державам – членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року) також визначає необхідність забезпечення безпеки свідків і встановлює можливість оскаржень рішень, дій чи бездіяльності поліції у цьому випадку.

Так, органи державної влади повинні розробити дієві та незалежні механізми апелювання діяльності представників поліції. Скарги на представників поліції мають бути предметом незалежного розслідування. «Поліція, що розслідує справи поліції», - це операція, яка зазвичай викликає невпевненість у питанні її об'єктивності. По цій причині держава має організовувати системи не лише об'єктивні, але і явно неупереджені, з тією метою, щоб заслужити довіру населення. В кінцевій інстанції повинно бути реальним передавати ці скарги до суду (п.61) [136; 146].

Варто зазначити, що системи контролю за рішенням, діями, бездіяльністю правоохоронних органів щодо застосування заходів безпеки до свідків в Україні не створено. Лише у відповідності до п.6 ч. 1 ст. 303 діючого КПК України, на стадії досудового розслідування рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки можуть бути оскаржені до слідчого судді суб'єктами, відносно яких можуть бути застосовані заходи безпеки, що визначені у законі. Згідно ч. 2 ст. 306 КПК України така скарга має бути розглянута не пізніше ніж через 72 години з того моменту, як вона надійшла [90]. Як слушно зазначає А. Орлеан, коли є підстави для того, щоб скасувати заходів забезпечення безпеки суб'єктом, що проводить оперативно-розшукові заходи, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом постановляється мотивована постанова чи ухвала щодо скасування таких заходів, про що у письмовій формі повідомляється суб'єкт, що до цього моменту був під захистом. Таке рішення підлягає оскарженню зацікавленим суб'єктом до органів прокуратури, що є вище стоячим відносно того органу, рішення якого оскаржується, що здійснює забезпечення безпеки, а також у такому порядку, як визначено Кримінальним процесуальним кодексом України – до судових органів (а саме, рішення слідчого і прокурора підлягає оскарженню в порядку, що визначений у статтях 303, 306 КПК України, до слідчого судді) [110].

На нашу думку, це питання може бути вирішене шляхом впровадження програм захисту свідків та прийняттям відповідних змін до законодавства.

У статті 10 Типового закону УНП ООН про захист свідків: Меморандум про домовленість також передбачає основоположні засади застосування заходів забезпечення безпеки осіб:

- 1) особи, які підлягають захисту, вносяться до Програми після заключення з Органом щодо захисту Меморандуму про домовленість.

- 2) меморандум про домовленості не є юридично обов'язковою угодою і не підлягає оскарженню в суді.

3) у меморандумі зазначаються добровільні засади, що будуть викоритсовуватися в межах Програми, і включають як мінімум таку інформацію:

- а) підстави внесення до Програми;
- б) всі допустимі загальні види заходів захисту, зазначені у статті 9 (1);
- с) види матеріального сприяння;
- д) погодження свідка на реалізацію всіх рекомендацій Органу відносно захисту, в тому числі здійснення медичного огляду та експертного психологічного дослідження;
- е) погодження суб'єкта, що підлягає захисту не допускати того, щоб виникла загроза цілісності Програми і безпеку її учасників;
- ф) погодження суб'єкта, що підлягає захисту надавати інформацію щодо своїх правових і матеріальних зобов'язань, а також погодження суб'єкта, що підлягає захисту відносно способу реалізації вказаних обов'язків;
- г) погодження суб'єкта, що підлягає захисту надавати органу, що здійснює захист інформацію щодо всіх кримінальних і цивільних проваджень і проваджень щодо банкрутства, що були розпочаті проти неї раніше або відкриті на даний момент, а також про всі подібні провадження, що можуть бути розпочаті після її внесення особи до Програми;
- h) підстави, що уповноважують Орган, що здійснює захист виключити суб'єкта, що підлягає захисту з Програми [153].

Отже, на основі аналізу міжнародних документів можемо сформулювати рекомендації щодо реалізації права свідка на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні:

- 1) більшість міжнародно-правових документів передбачають невід'ємне право на забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні; доступ до такого права повинен бути безперешкодним;
- 2) співробітники правоохоронних органів та суду, які беруть участь у справах, у яких застосовують заходи безпеки щодо свідків, повинні мати належну підготовку і кваліфікацію; постійно її удосконалювати;

3) в українському законодавстві необхідно передбачити механізм співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій в процесі застосування заходів забезпечення безпеки;

4) на законодавчому рівні потрібно встановити необхідність належного матеріально-технічного забезпечення застосування заходів безпеки до свідків; передбачити джерела їх фінансування;

5) доцільно розробити типову форму договору про застосування заходів забезпечення безпеки, визначивши його істотні умови й особливості укладання;

6) визначити механізм запобігання повторної віктимізації тощо.

Окрім міжнародно-правових документів, які передбачають право на забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, важливим елементом такого захисту є розроблений механізм його застосування. Варто зазначити, що у розрізі міжнародного права такий механізм існує.

Особливо актуальним це питання є на сьогодні для України, адже в рамках повномасштабного вторгнення російської федерації на території нашої держави вчиняється багато воєнних злочинів, свідками яких виступають громадяни України. Ефективний захист українських громадян на міжнародній арені є додатковою гарантією забезпечення справедливості і притягнення винних осіб до відповідальності.

Відмітимо, що механізм захисту свідків реалізується в Міжнародному кримінальному суді, який вживає всі необхідні заходи щодо забезпечення права людини на життя, здоров'я, психологічну безпеку, повагу до гідності та таємниці особистого життя. Заходи безпеки за своєю природою є різноманітними: особиста охорона, засоби захисту тощо. Також застосовуються заходи особливого роду – для вразливих категорій населення, які повинні свідчити в Міжнародному кримінальному суді.

Варто зазначити, що механізм застосування таких заходів складається з декількох етапів.

На першому кроці своєї діяльності уповноважений «групи оперативного реагування» (а саме той, хто має відреагувати на здійснення ймовірного міжнародного кримінального правопорушення з метою здійснення підтримки відносно розслідування або других моментів) повинен у деталях розповісти свідкові, як саме планується забезпечення конфіденційності його даних. Після цього уповноважений «групи оперативного реагування» повинен задати питання свідку, чи має він бажання давати показання при проведенні наступних засідань суду. Відповідь свідка має бути задокументована. У тому випадку, коли свідок говорить уповноваженому «групи оперативного реагування», що він боїться або з іншої підстави бажає отримати допомогу, уповноважений групи повинен детально здійснити фіксацію цього моменту у конкретних свідченнях особи або у протоколі, що написаний цим уповноваженим. Варто належним чином пояснити свідкові відносно вказаних заходів (також відомих як засоби захисту та особливі засоби), з тією метою, щоб він мав можливість свідомо обрати щодо розкриття власних показань або погодитися давати показання під час судового розгляду [69].

Міжнародний кримінальний суд уповноважений вимагати застосування засобів захисту відносно особи потерпілого, свідка чи будь-якого іншого суб'єкта, з метою захисту його від ризиків, викликаних дачею показань під час проваджень у Міжнародному кримінальному суді. Судовий орган уповноважений вимагати застосування таких засобів за клопотанням прокурора Міжнародного кримінального суду, сторони захисту, свідка чи потерпілого (або його законного представника), або ж на власний розсуд, здійснивши консультування із Групою яка сприяє потерпілим і свідкам, що створена у складі Секретаріату. Вимога гарантування анонімності в тому числі відноситься до окремих документів. Так, прокурор Міжнародного кримінального суду застосовує засоби захисту відносно власних свідків або заявляє конкретний запит на стадії розслідування та обвинувачення. Прокурор Міжнародного кримінального суду повинен направити запит відносно застосування засобів захисту зі сторони судового органу на підставі визначеної процедури (за виключенням випадків, якщо прокурор суду хоче застосувати стандартні

«повсякденні» засоби захисту, такі як забезпечення анонімності, які викоритсовуються без необхідності звернення до судового органу) [9].

Варто зазначити, що встановленої на законодавчому рівні процедури визначення необхідності застосування заходів безпеки до конкретного кола осіб не існує. Відповідно до нормативних положень Міжнародного кримінального суду, такі заходи застосовуються у виняткових випадках і через наявність реальної загрози свідку.

Так, щоб вияснити, чи необхідно застосувати такі заходи, прокурор Міжнародного кримінального суду вивчає ризики, пов'язані з індивідуальними обставинами свідка, такими як характер показань, включно з умовами, в яких перебуває така особа. Група з надання допомоги потерпілим і свідкам виконує у цьому процесі окрему функцію: прокурор Міжнародного кримінального суду несе відповідальність за рішення відносно застосування засобів захисту або направлення певного запиту, а Група з надання допомоги потерпілим і свідкам забезпечує реалізацію таких заходів. Група з надання допомоги потерпілим і свідкам дотримується принципу нейтралітету, здійснюючи такі самі послуги представнику обвинувачення, захисту, а також законним представникам потерпілих. Причиною для надання послуг Групою з надання допомоги потерпілим і свідкам є звернення чи запит Прокурора Міжнародного кримінального суду (а саме відносно включення суб'єкта до програми переселення), сторони захисту чи інших осіб. Будь-яка зі сторін уповноважена подати звернення до Суду з метою призначення засобів захисту, який виносить у цьому разі остаточне рішення [9].

Доцільно звернути увагу на те, що чітко визначеного переліку заходів забезпечення безпеки, які можуть застосовуватися до свідків, немає. Суд має право застосовувати різноманітні заходи, які, на його погляд, відповідають кожній ситуації.

Так, це може бути контроль над інформаційними потоками, розкриттям інформації та гарантуванням анонімності. Суд призначає, безпосередньо, наступні засоби захисту: «вилучення із судових матеріалів із відкритим доступом імені потерпілого, свідка чи іншої особи, який (яка) зазнає ризику

внаслідок надання свідчень, а також будь-яких відомостей, що дають змогу ідентифікувати таких осіб; наказ щодо заборони розкриття відповідної інформації стороннім особам з боку будь-якого учасника судового процесу; наказ щодо надання свідчень за допомогою електронних чи інших засобів (включно із пристроями для зміни зображення чи голосу свідка); наказ щодо використання псевдоніма протягом усього судового процесу; слухання справи в закритому судовому засіданні» [69].

Окрім цього, Міжнародний кримінальний суд має право застосовувати й такі заходи: заборона на поширення інформації, зокрема, в соцмережах, яка може нашкодити свідку або його родині, обмеження спілкування з визначеними особами, зокрема, із затриманою особою, забезпечення захисту особистого листування свідка з іншими особами тощо.

Варто зазначити, що за реалізацію «Програми захисту свідків» Міжнародного кримінального суду і переселення потерпілих і свідків (як частину ймовірних засобів захисту) несе відповідальність Секретаріат Суду. Такі рішення знаходяться у залежності від співробітництва держав-учасниць Римського статуту. Запит до Групи з надання допомоги потерпілим і свідкам на приєднання суб'єкта до вказаної Програми уповноважений заявити прокурор Міжнародного кримінального суду «або судовий представник» (що є представником потерпілого чи сторони захисту). Після заявлення такого клопотання Група з надання допомоги потерпілим і свідкам вивчить надану інформацію. Буде проведено поглиблене опитування свідка та членів його сім'ї. Крім того, Група з надання допомоги потерпілим і свідкам здійснює аналіз всієї інформації, до якої має доступ. Враховуючи вплив вказаної дії на повсякдення суб'єкта переселення потерпілих і свідків варто призначати як виключний захід, що призначається тільки у разі неможливості по іншому вирішити питання. Міжнародний кримінальний суд не дозволяє прокурору призначати переселення потерпілих або свідків як запобіжного заходу (за виключенням надзвичайних обставин – коли існує серйозна загрози причинення неминучої шкоди потерпілому чи свідкові) [69].

Важливою гарантією захисту прав свідків є можливість подачі запиту до прокурора Міжнародного кримінального суду щодо проведення відповідних заходів, щоб полегшити процес надання свідчень для вразливого свідка чи потерпілого, неповнолітнього, літньої особи або потерпілого від сексуального насильства.

З метою захисту суб'єктів, відносно яких можуть бути призначені спеціальні засоби, «групи оперативного реагування» (суб'єкти, що першими здійснюють документування чи займаються розслідуванням) уповноважені наполягати на дотриманні анонімності зі сторони прокурора Міжнародного кримінального суду, якщо Міжнародний кримінальний суд вимагатиме розсекречення відомостей з обмеженим доступом, включаючи справжні імена потерпілих та інші важливі дані.

Свідка вважають вразливим, якщо надання свідчень стає для нього причиною підвищеного ризику психологічної травми, та якщо в нього існують вади психологічного або фізичного характеру, що мають несприятливий вплив на його можливість давати показання під час судового засідання. Перелік причин визначення зазначеної вразливості не є вичерпним. Проте вказаними причинами можна вважати, безпосередньо, вік свідка (якщо це неповнолітні або літні люди), наявність інвалідності, психічні вади, або ж причини, що мають зв'язок з разючим характером злочинних діянь. У тому разі, коли про вразливість свідка стає відомо внаслідок того, як уповноважений «групи оперативного реагування» вказав прокурору Міжнародного кримінального суду на доказову інформацію, що може представити цей суб'єкт, такі працівники повинні терміново сказати про це прокурору Міжнародного кримінального суду, щоб у співпраці з Групою з надання допомоги потерпілим і свідкам можливо було застосувати необхідні заходи для сприяння вразливому свідкові [69].

Варто зазначити, що до вразливих свідків застосовуються своєрідні заходи забезпечення безпеки, такі як робота з психологом, відсутність безпосередньої взаємодії свідка з обвинуваченим, проведення допиту свідка за полегшеними правилами тощо.

Отже, у Міжнародному кримінальному суді приділяється значна увага щодо застосування заходів безпеки свідків.

У цьому контексті варто зазначити, що воєнні злочини, які вчиняють на території України російські військові – юрисдикція Міжнародного кримінального суду. Сьогодні представники правоохоронних органів України здійснюють надскладну роботу щодо збирання доказів цих злочинів.

Існує інформація, що в результаті рішення Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду про початок повноцінного розслідування від 2 березня 2022 року слідчі Міжнародного кримінального суду приїхали до України для здійснення розслідування міжнародних кримінальних правопорушень спільно із українськими слідчими. Отож, міжнародне співробітництво представників Міжнародного кримінального суду та правоохоронних органів України уже розпочалася [97].

Поряд з тим, паралельно із розслідуванням Міжнародного кримінального суду був започаткований процес утворення спеціального ad-hoc трибуналу для розслідування злочину агресії (так як цей злочин не може розслідуватись в рамках Міжнародного кримінального суду через обмеження, що існують). 5.03.2022 року спеціалістами у галузі міжнародного права була проголошена Декларація про створення такого Трибуналу на основі засад Нюрнберзького Трибуналу після Другої світової війни. Створення такого Трибуналу отримало безліч різноманітних позицій зі сторони міжнародного наукового співтовариства [14; 12].

Окрім цього, задля розслідування воєнних злочинів на міжнародному рівні повинна бути задіяна й національна правоохоронна та судова система та інших держав. Це зумовлено тим, що Міжнародний кримінальний суд притягує до відповідальності керівництво держави.

Задля забезпечення належної співпраці з Міжнародним кримінальним судом та здійснення сумісного розслідування злочинної діяльності нашої державі необхідно ратифікувати Римський статут, який гарантуватиме участь України в ролі повноправного учасника Міжнародного кримінального суду та надасть державі додаткові права та можливості, зокрема, щодо системи захисту

свідків. Також потрібно гармонізувати національне законодавство щодо питання співпраці з Міжнародним кримінальним судом (або шляхом прийняття спеціального закону або укладення договору з Міжнародним кримінальним судом про співробітництво) та привести у відповідність національне кримінальне законодавство до норм міжнародного гуманітарного права. Для того, щоб здійснювати співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, країна зобов'язана ухвалити національні законодавчі акти, які дадуть можливість привести його юридичні норми у відповідність до Римського статуту. Протягом розслідування Міжнародним кримінальним судом значна кількість обов'язків і дій реалізується шляхом співробітництва з представниками національної правоохоронної системи держави, саме тому ухвалення такого національного законодавства, що могло б регулювати вказане співробітництво є вкрай потрібним кроком з боку нашої держави [11; 4].

Отже, на сьогодні Україні необхідно здійснити ряд законодавчих реформ щодо можливості застосування міжнародних механізмів притягнення винних до кримінальної та іншої відповідальності за воєнні злочини у нашій державі. Проте вчиняються й ті кримінальні правопорушення, які підпадають під юрисдикцію українських правоохоронних органів (вбивства, зґвалтування, пограбування тощо). У даному контексті доцільно реформувати інститут забезпечення безпеки свідків, адже в таких випадках свідок є дуже вразливим і потребує особливого ставлення. Ми вважаємо, що для категорії вразливих свідків (на прикладі міжнародно-правових актів та практики діяльності міжнародних установ) потрібно розробити окремий перелік заходів забезпечення безпеки, до яких обов'язково включити забезпечення відсутності спілкування з обвинуваченим, роботу з психологом тощо.

3.3 Формування оновленої моделі забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні

На сьогодні в Україні інститут забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні не є новим. Як ми відмічали, його механізм

передбачений в нормативно-правових актах, які регулюють окремі аспекти застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Так, основним нормативно-правовим актом України у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», в якому визначено підстави, приводи та порядок здійснення представниками уповноваженими державних органів юридичних, організаційних та технічних, інших заходів, що направлені на здійснення захисту від злочинних зазіхань на життя, здоров'я, житло і власність суб'єктів, що приймають участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень чи в судовому розгляді кримінальних справ. Метою цих заходів є створення потрібних умов для правильного здійснення правосуддя [110, с. 91].

КПК України 2012 року теж містить окремі положення щодо забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні, які стосуються окремих етапів їх застосування. Так, положення, щодо заходів безпеки в кримінальному провадженні, закріплено у статтях, які розміщені в главах 1, 2, 3, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 43 Кримінального процесуального кодексу України [90].

Кримінально-виконавче законодавство також визначає окремі аспекти забезпечення безпеки осіб. Так, право засудженої особи на забезпечення своєї безпеки у зв'язку з її участю у кримінальному провадженні передбачено ст. 10, ч. 3 ст. 50, ч. 1 ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України [91].

Кримінальне законодавство також містить гарантії реалізації права на забезпечення безпеки свідків. Зокрема, у КК України передбачено норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК України), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) [88].

Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини гарантують забезпечення безпеки свідків, які беруть участь у кримінальному провадженні. Таке право і механізм його реалізації передбачений у багатьох актах (Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., Другий додатковий протокол до неї 2001 р., Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р., Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям та в практиці Європейського Суду з прав людини тощо).

Отже, в Україні на сьогодні відсутні комплексні правові норми, які б органічно визначали поняття, види та порядок застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зараз ці норми «розкидані» окремих законах, кодексах, підзаконних актах. Окрім цього, в нашій країні наразі відсутня ефективна програма захисту свідків, які дають показання у кримінальному провадженні, зокрема, щодо розслідування тяжких злочинів. Особливо це актуально сьогодні, адже в умовах воєнного стану свідчення осіб про вчинення російськими військовими кримінальних правопорушень на території України є важливим доказом, а порядок забезпечення їх безпеки фактично відсутній. Саме тому на сучасному етапі становлення України потрібно оновити модель захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з метою забезпечення їх безпеки з одного боку, і притягнення винних до кримінальної відповідальності – з іншого.

Окрім цього, як свідчить судово-слідча практика, від своїх свідчень у суді відмовляється кожний четвертий свідок. Це в результаті часто призводить до закриття кримінального провадження за відсутності доказової бази. Саме тому в більшості країн світу досить давно діють ефективні програми захисту свідків і потерпілих. Варто зазначити, що часто до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, застосовуються такі програми.

Саме тому доцільно звернути особливу увагу на стан нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

кримінальному провадженні, з метою визначення його прогалин та формування напрямів їх вирішення.

Отже, варто почати з того, що причиною для застосування заходів забезпечення безпеки суб'єктам кримінального провадження є інформація, що підтверджує існування справжньої небезпеки для їх життя, здоров'я, житла і власності. Приводом для застосування вказаних заходів виступає:

- заява суб'єкта кримінального провадження, члена його сім'ї або близького родича;
- звернення керівника відповідного державного органу;
- отримання оперативної чи іншої інформації про наявність відповідної загрози [124].

Після встановлення підстав та приводів до застосування заходів забезпечення безпеки представник правоохоронного або судового органу самостійно визначає, які заходи потрібно застосовувати, період та особливості їх реалізації залежно від обставин кримінального провадження та особи, до якої такі заходи застосовуються. Також ця особа визначає стан «реальної загрози» та перевіряє його існування.

З цього приводу міжнародно-правові документи містять чіткі критерії вибору заходів забезпечення безпеки осіб та порядку їх застосування. Зокрема, такі положення присутні у Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р., Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям. На нашу думку, доцільно визначити такі критерії на законодавчому рівні в Україні.

Причинами відміни заходів безпеки можуть визначатися: «закінчення строку конкретного заходу безпеки; усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист; систематичне невиконання такою особою вимог органів, що забезпечують безпеку, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування. Приводом для скасування заходів забезпечення безпеки може бути як заява особи, щодо якої були застосовані

заходи безпеки, так і отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист» [124].

Органи, які забезпечують безпеку, поділяються на дві категорії: 1) органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки; 2) органи, які здійснюють заходи безпеки. До органів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, відповідно до ст. 3 Базового закону, віднесено слідчого, прокурора, суд, орган (підрозділ), що здійснює оперативно-розшукову діяльність. У відповідності з п. 3 ч. 6 ст. 206 КПК України, до цих органів також віднесено слідчого суддю. До органів, які здійснюють заходи безпеки, віднесено: органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження [124].

Варто зазначити, що деякі заходи забезпечення осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, може здійснювати слідчий, прокурор чи суд (наприклад, закритий судовий розгляд, проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції тощо).

Якщо проаналізувати досвід зарубіжних країн, можемо зазначити, що у багатьох із них створені окремі органи, які забезпечують безпеку свідків. Це пов'язано з тим, що діяльність щодо забезпечення свідків є специфічною: з одного боку вона є ризикованою, адже співробітники мають справу із можливим залякуванням свідка, нанесенням йому шкоди, а з іншого – такі органи повинні мати налагоджену співпрацю з багатьма органами державної влади, місцевого самоврядування чи приватними структурами. На нашу думку, враховуючи українське законодавство та практику його застосування, окремого органу задля забезпечення безпеки свідків немає необхідності створювати: достатньо спеціалізованих підрозділів, які існують в органах досудового

розслідування чи судах. Це дозволить зекономити кошти та реалізувати їх на запровадження програм захисту свідків.

Варто зазначити, що право на забезпечення безпеки мають такі учасники кримінального провадження:

- «особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення («заявник» у розумінні ст. 3 чинного КПК України) або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;

- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;

- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;

- цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники у провадженні про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

- свідок;

- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;

- члени сімей та близькі родичі перелічених вище осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій стосовно них робляться спроби вплинути на учасників кримінального провадження» [124]. Такий перелік відповідає всім міжнародно-правовим стандартам.

Варто звернути увагу на процесуальний порядок застосування заходів забезпечення безпеки осіб. Він передбачений в окремих нормах КПК України. Так, орган, що проводить оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, при отриманні заяви або повідомлення щодо ймовірності існування загрози для безпеки суб'єкта, повинні здійснити перевірку такої заяви або повідомлення і в термін не більше 3-х діб, а у невідкладних випадках – негайно, винести рішення щодо застосування або відмовити у застосуванні заходів безпеки. Таке рішення має бути оформлене мотивованою постановою чи ухвалою і направлене її для виконання уповноваженому органу, який зобов'язаний реалізувати заходи безпеки. Вказаний процесуальний документ виступає обов'язковим для виконання зазначеними органами [90].

На підставі п.6 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому розслідуванні рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки можуть бути оскаржені до слідчого судді особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом. Відповідна скарга розглядається не пізніше 72 годин з моменту надходження (ч. 2 ст. 306 КПК України) [90].

Коли обирається захід безпеки, умови його реалізації і порядок використання майнових благ або документів, що видаються з метою забезпечення безпеки, має бути доведено до особи, до якої такі заходи застосовуються. Щодо призначених заходів безпеки та результати їх застосування орган, якому було доручено їх реалізацію, має проінформувати слідчого, прокурора, суд, у віданні якого знаходяться матеріали кримінального провадження, а також слідчого суддю, у випадку, якщо він ухвалив рішення про застосування таких заходів, а у разі ліквідації факторів загрози – подає відповідному органу за місцем перебування суб'єкта, що взятий під захист, клопотання про відміну заходів безпеки. Орган, що здійснює заходи безпеки, і особа, до якої вони застосовані можуть заключити угоду щодо умов застосування цих заходів та відповідальність сторін [90].

Досить цікавим практичним питанням кримінального провадження є особливості допиту свідка із застосуванням заходів безпеки. Складність реалізації цієї слідчої (розшукової) дії полягає у тому, що вона поєднує дві засади кримінального провадження – захист прав учасників та забезпечення справедливості при розгляді справи.

Як відомо, допит свідка у таких випадках здійснюється в режимі відеоконференції. У такому випадку не завжди можна отримати відомості про такого свідка, що може порушувати засаду змагальності у кримінальному провадженні.

З огляду на сказане, необхідно проаналізувати практику Європейського Суду з прав людини з даного питання. Так, питання допиту свідка із збереженням у анонімності інформації щодо нього суттєво мірою стосується прав обвинуваченого, що визначаються у пункті 1 та підпункті «d» пункту 3

статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – право обвинуваченого допитувати свідків зі сторони обвинувачення або вимагати, щоб провели їх допит, а також заявляти вимогу здійснити виклик й допитати свідків зі сторони захисту на тих же умовах, що й свідків зі сторони обвинувачення [79].

Відповідні норми відображені у рішеннях ЄСПЛ у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» від 23.04.1997 та «Доорсон проти Нідерландів» від 26.03.1996.

Після винесення рішень у цих справах ЄСПЛ надав рекомендації щодо дотримання конфіденційності про свідка, до якого застосовані заходи безпеки:

1) таке приховування повинно здійснюватися у виняткових випадках та бути належним;

2) чи має доступ суд або правоохоронний орган до такої інформації про свідка, а також визначити співвідношення між необхідністю конфіденційності з обставинами справи.

Отже, виходячи з рекомендацій ЄСПЛ можемо зробити висновок, що суди в Україні повинні забезпечувати конфіденційність свідка за його вимогою і залежно від обставин справи. Суд, правоохоронний орган повинен детально дослідити всі обставини справи і встановити факт реальної загрози для життя та здоров'я свідка. Окрім цього, за рекомендацією ЄСПЛ, потрібно встановити, чи необхідність забезпечення конфіденційності даних про свідка перевищує інтерес розслідування.

Процесуальний порядок допиту свідка в режимі відеоконференції як особи, яка перебуває під захистом, на етапі розгляду кримінальної справи в суді задекларовано ч. 8 ст. 336, а також ч. 9 ст. 352 КПК України. Перша норма регулює загальні підстави здійснення проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції відносно суб'єкта кримінального процесу, який взятий під захист, а друга - особливості допиту саме свідка як суб'єкта, якому необхідно забезпечити безпеку [90].

Варто зазначити, що допитати особу у режимі відеоконференції можна лише ту, яка передбачена як суб'єкт застосування заходів безпеки. Така позиція

визначається на підставі аналізу судової практики. В ухвалі Апеляційного суду міста Києва від 07.06.2016 (№ ЄДРСР: 58433036) було зосереджено увагу на тому, що виходячи зі змісту ч. 9 ст. 352 КПК проведення допиту свідка в режимі відеоконференції можливе тоді, коли застосовано відносно такого суб'єкта заходи безпеки згідно Закону № 3782-XII [53].

Окрім цього, наявні судові рішення, відповідно до яких недостатньо доказів щодо доведення необхідності забезпечувати конфіденційність свідка.

Для прикладу можна навести ухвалу Голосіївського районного суду м. Києва від 22.04.2019 (№ ЄДРСР: 81325711). Суд відхилив посилання прокурора на лист управління Національної поліції, за змістом якого до свідка вжиті заходи забезпечення безпеки. Суд дійшов висновку, що прокурором не наведені докази на підтвердження винятковості такого випадку для забезпечення безпеки свідка. Також, суд зосередив увагу на тому, що з клопотанням про вжиття заходів забезпечення безпеки сам свідок ні до суду, ні до прокурора не звертався [53].

В ухвалі Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 02.08.2019 (№ ЄДРСР: 83403000) було зосереджено увагу на відсутності доказів винятковості обставин, якими було обґрунтовано клопотання прокурора щодо допиту свідка із застосуванням заходів безпеки. Була вказівка на наявність інформації, що підтверджують проінформованість обвинувачених щодо даних відносно особи свідка на момент розгляду клопотання [53].

Отже, враховуючи таку позицію судів, можна зробити висновок, що стороні захисту потрібно більш глибоко підходити до збору доказової бази задля забезпечення безпеки свідка. Такі докази повинні підтверджувати, що ця особа має право на основі Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» на застосування таких заходів щодо неї та наявність реальної загрози порушення її прав.

Окрім цього, вимога українських нормативно-правових актів відносно потреби здійснити оцінювання судовим органом реальної небезпеки свідка повністю корелюється із прецедентною практикою Європейського суду з прав людини. У п. 61 рішення «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» Суд вказав:

«Суд не переконаний, що Апеляційний суд в достатній мірі оцінив реальність загрози помсти офіцерам поліції та членам їх сімей. З рішення суду не вбачається, чи розглядав він питання, що заявники будуть спроможні виконати такі погрози або спонукати інших осіб зробити це за їх дорученням. Його рішення базувалося виключно на серйозності скоєних злочинів» [53].

Отже, виходячи з наведеного, можемо зробити висновок, що законодавче забезпечення інституту захисту свідків у кримінальному провадженні є недосконалим, адже багато питань залишається неврегульованими.

Варто зазначити, що законодавство визначає наступні заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження:

- «особиста охорона, охорона житла і майна;
- видавання спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- заміна документів та зміна зовнішності;
- зміна місця роботи або навчання;
- переселення в інше місце проживання;
- поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- закритий судовий розгляд» [124].

Варто відмітити, що цей перелік доповнюється й заходами, передбаченими КПК України.

До таких відносяться:

- допит свідка/потерпілого та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування, у т. ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК України);
- впізнання поза візуальним і аудіоспостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України);

– допит/впізнання у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232 КПК України) та процесуальні дії у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336 КПК України);

– допит у суді свідка, потерпілого, обвинуваченого з використанням технічних засобів з іншого приміщення чи в інший спосіб, що виключає ідентифікацію особи, у разі потреби – зі створенням акустичних перешкод (ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351 КПК України);

– допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (п. 5 ст. 352 КПК України);

– допит особи, яка перебуває закордоном, за допомогою відеоконференції або телефонної конференції в порядку міжнародної правової допомоги (ст. 567 КПК України);

– відсторонення від посади службової особи, яка в силу службового становища може чинити тиск на особу, взяту під захист (ст. 154 КПК України – щодо підозрюваного чи обвинуваченого);

– запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 176, п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України – щодо підозрюваного чи обвинуваченого);

– покладення слідчим суддею, судом певних обов'язків на особу при обранні їй запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою (не відлучатися з певного населеного пункту, утримуватись від спілкування з конкретною особою, не відвідувати певні місця, носити електронний засіб контролю тощо (ч. ч. 5,6 ст. 194 КПК України);

– аудіо- і відеоконтроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, заняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місця перебування радіоелектронного засобу тощо (ст. ст. 258, 267–270 КПК України) [34, с. 19].

Також, до вказаних заходів можуть належати:

- виділення матеріалів кримінального провадження щодо однієї із осіб, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення й погодилась на угоду (ч. 8 ст. 469, ч. 3 ст. 217 КПК України);
- ненадання доступу до матеріалів кримінального провадження щодо застосування заходів безпеки або видалення таких відомостей з матеріалів кримінального провадження (ч. 1 ст. 221 та ч. 5 ст. 290 КПК України) [78, с. 137].

Як визначено у статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України, щодо засуджених осіб можна додатково призначати наступні заходи забезпечення безпеки:

- ізольоване тримання;
- переведення в іншу установу виконання покарань;
- переведення засудженого в безпечне місце [91].

Виокремлюють й інші заходи, що за певних обставин якомога краще відображають інтереси забезпечення безпеки учасників кримінального провадження:

- офіційне письмове попередження особи, від якої може виходити потенційна загроза для особи, взятої під захист, про кримінальну відповідальність за ст. 386 КК України за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого або експерта до суду, органів досудового розслідування, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою, а також погрозу вчинити зазначені дії з помсти за попередні показання або висновки;
- оголошення особи, взятої під захист, померлою чи безвісно відсутньою;
- усиновлення неповнолітньої особи, взятої під захист, яка втратила батьків внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

- зміна домашнього і мобільного номерів телефону на номери, які не будуть відображатися у телефонних довідниках та інформація щодо яких не буде надаватися операторами без спеціального дозволу;

- зведення до мінімуму відкритих контактів з представниками поліції у формі та використання таємних приміщень для контактів з особою тощо [34, с. 19].

Додатковими процесуальними гарантіями забезпечення безпеки для учасників кримінального провадження в Україні є ряд норм КПК України:

- зобов'язання будь-якої особи, якій надано доступ до інформації про приватне життя, запобігати її розголошенню (ч. 4 ст. 15 КПК України);

- заборона незаконного розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України);

- заборона надання стороні захисту для ознайомлення і відкриття матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 1 ст. 221, ч. 5 ст. 290, ч. 3 ст. 317 КПК України) [90].

Отже, в українському законодавстві існує розгалужена система заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, проте вони регулюються різними нормативними актами. На нашу думку, необхідно їх передбачити в законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» як основному правовому акті, який регулює це питання. Кримінальні процесуальні гарантії забезпечення безпеки осіб доцільно закріпити у КПК України окремою статтею.

Загалом досліджені заходи забезпечення безпеки у відповідності до Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-учасникам відносно захисту свідків та суб'єктів, які сприяють органам розслідування і суду, можна поділити на: процесуальні заходи безпеки, позапроцесуальні заходи безпеки. При цьому до процесуальних заходів безпеки варто віднести ті, які реалізуються слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом із використанням наданих їм законом процесуальних повноважень. До реалізації таких заходів можуть бути залучені й інші представницькі органи [34].

До таких заходів відносяться допит свідка слідчим суддею, заборона на розголошення даних про свідка, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, закритий судовий розгляд тощо.

До непроцесуальних заходів безпеки варто відносити ті, що реалізуються суб'єктами, які не виступають особами з процесуальним статусом поза межами кримінального процесу. В той же час рішення щодо застосування визначеного заходу безпеки виноситься слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом [34].

Отже, в нашій державі відсутній цілісний нормативно-правовий акт, який повністю врегулював би цей інститут кримінального провадження.

На основі сказаного, пропонуємо привести закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» до чинного кримінального процесуального законодавства та вимог сьогодення. Процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, доцільно передбачити в окремій главі КПК України, зокрема, визначити етапи застосування цих заходів, особливості проведення процесуальних дій щодо таких осіб, визначити засади застосування заходів безпеки, приводи, підстави їх призначення та скасування, можливість оскарження рішення про їх призначення або відмови у їх призначенні. З такою пропозицією погодились 74 % опитаних респондентів (Додаток А).

Проте ми наголошуємо, що чинне законодавство України щодо забезпечення безпеки свідків не суперечить міжнародно-правовим стандартам. Більше того, норми закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» великою мірою співпадають з практикою захисту свідків у США. В Україні необхідно внести зміни до вже діючого законодавства та розробити ефективний механізм захисту свідків у кримінальному провадженні.

Підтримуємо думку А. Орлеана, що одним з першочергових завдань у цьому напрямку повинно бути утворення спрощеного порядку призначення та застосування тих заходів безпеки, які обираються на короткий період часу та детально конкретизованого порядку призначення довгострокових заходів за

стандартами, що визначені у Програмі захисту свідків, передбаченої Рекомендацією Res (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям. При цьому варто виокремити показники оцінки для індивідуалізації потреб суб'єкта у захисті та встановленні потрібних спеціальних заходів що повинні бути дієвими на протязі кримінального провадження [34].

Окрім цього, враховуючи війну в Україні, доцільно передбачити заходи забезпечення безпеки емоційного та психологічного характеру (соціальна та психологічна реабілітація). Варто відмітити, що такі заходи застосовуються до вразливих свідків і їх застосування передбачене Директивою Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р.

До такої категорії осіб ми відносимо: жертв насильства за ознакою статі та їх діти; жертв, котрі постраждали від дискримінаційного кримінального правопорушення, за мотивами, що пов'язані з їх особистими характеристиками; жертв, які є особливо вразливими через залежність від злочинця; жертв-інвалідів, а також жертв тероризму, воєнних злочинів, організованої злочинності, торгівлі людьми, статевого насильства, експлуатації або злочинів на ґрунті ненависті. Вважаємо, що дане визначення доцільно закріпити на законодавчому рівні.

Ще одним питанням, яке, на нашу думку, повинно бути врегульоване на законодавчому рівні, є матеріально-технічне забезпечення та фінансування заходів забезпечення безпеки свідків. Як відомо, у нашій країні забезпечення безпеки осіб фактично не фінансується.

З огляду на зарубіжний досвід з цього питання відмітимо, що не всі держави мають можливість виділяти велику кількість коштів на реалізацію програм захисту свідків. При вирішенні цього питання враховуються різні обставини, зокрема, статус свідка і ймовірність завдання йому шкоди.

В США особливо цінним свідкам можуть навіть надати можливість переселитися в іншу державу, де існують представництва відповідної служби.

Таким свідкам навіть сприяють в організації ведення підприємницької діяльності, аналогічного тому, яким вони займалися в своїй країні. Що стосується України, на теперішній час відсутні приклади успішного захисту свідків із застосуванням комплексу заходів, визначених законом. Відсутні і дані про витрачені на вказані цілі кошти [147].

Цікава пропозиція, спрямована на обмеження кількості осіб, які мають доступ до матеріалів кримінального провадження та інформації про особу, шляхом використання псевдоніма та засобів дактилоскопії, висловлена Р.І. Могутіним, А. В. Харченком та С. Я. Яніним. Науковці пропонують, прийнявши рішення про застосування заходів забезпечення безпеки щодо свідка або потерпілого, слідчий виносить про це постанову, в якій констатує факт участі у кримінальному процесі особи, яка має доказову інформацію, не вказуючи справжні дані про неї. У цій же постанові вказується псевдонім особи, під яким вона буде брати участь у кримінальному провадженні, та надаються відбитки великих пальців її рук. Слідчий зашифровує справжні дані про цю особу та зберігає їх на магнітному носії разом із відбитками пальців. Позитивними моментами, на думку авторів, такого заходу є, по-перше, зведення до мінімуму кількості осіб, яким відомі дійсні відомості про особу; по-друге, простота застосування цього заходу для слідчого у технічному плані; по-третє, у випадку здійснення впливу на особу, яка перебуває під захистом, не важко буде встановити джерело витоку інформації. Свідчення залегенованого свідка повинні бути зафіксовані таким чином, щоб ніхто не запідозрив, що це - його псевдонім. Правдиві дані в його свідченнях повинні міститися виключно в повідомленні про саму подію злочину. Ці моменти повинні бути також чітко регламентовані в Кримінальному процесуальному кодексі України. Не визначена процедура впізнання свідком підозрюваного або звинуваченого поза візуальним спостереженням, що надає можливість захисту обвинуваченого оскаржити законність такої дії. Законом не регламентовано, що свідчення свідка можна оголосити в суді, не викликаючи при цьому свідка, на підставі його заяви про те, що він побоюється виконання загрози. Це свідчить про те, що дії такого роду також можуть бути оскаржені. Захисник, в таких випадках

виказує сумнів в існуванні такого свідка і категорично наполягає на проведенні очної ставки. Суд може погодитися з ним чи ні, але протистояти в таких умовах дуже важко. Кримінальний процесуальний кодекс України повинен чітко регламентувати кожний крок слідчого, судді, прокурора [107, с. 71].

За розголошення відомостей про заходи безпеки особами, що ухвалили відповідне рішення або здійснюють ці заходи, український закон передбачає дисциплінарну відповідальність. Кримінальна відповідальність загрожує лише в тому випадку, якщо розголошення таких відомостей спричинило за собою тяжкі наслідки. В той же час, розголошення відомостей особою, яка знаходиться під захистом, тягне за собою кримінальну відповідальність навіть у тому випадку, коли його дії лише «могли призвести» до тяжких наслідків. Тобто відповідальність опікуваної особи набагато серйозніша, ніж відповідальність осіб, що представляють державу. Тому очевидно, що для створення системи захисту учасників кримінального судочинства необхідний ряд умов. По-перше, розробка єдиної концепції захисту. Така концепція, не обов'язково навіть у вигляді окремого документа, а швидше, у вигляді доктринальної системи поглядів, повинна визначати найбільш загальні напрями формування інституту захисту учасників кримінального судочинства. Об'єктом даної концепції виступить діяльність державних органів по розробці реалізації заходів державного захисту учасників судочинства, її тенденції і закономірності, особливості розслідування злочинів в специфічних умовах, викликаних протиправними діями на найуразливіших учасників кримінального судочинства. Зміст концепції повинен мати положення про теоретичні і практичні шляхи рішення проблеми захисту вказаних осіб. По-друге, для того щоб запрацював Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві», повинна бути прийнята програма захисту свідків державного рівня. Необхідне ухвалення підзаконних актів, які забезпечили б дію всіх положень Закону. Повинен існувати спеціальний департамент, що займається організаційним забезпеченням таких процесів, забезпеченням фізичної охорони свідків. Це має бути самостійний апарат, підлеглий безпосередньо міністру внутрішніх справ або його першому

заступнику, з відповідним статусом, належним інформаційно-оперативним забезпеченням. Туди повинен входити секретний відділ, що забезпечує заміну документів, відділ по організації питань переселення, зміни зовнішності [147].

У зв'язку з цим, погодимося з науковцями, що чинне українське законодавство доцільно що гарантують належний соціальний захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з подальшим внесенням змін і доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів.

У державах, де запроваджено програми захисту, вищезазначені витрати складаються з такого: одноразових витрат на створення програми, зокрема на інфраструктуру (приміщення, обладнання, транспорт тощо); витрат на оплату праці співробітників, на відрядження та переміщення свідків; витрат, пов'язаних із підготовкою та виготовленням рекомендацій для свідків; витрат на психологічну допомогу свідкам [103, с. 187].

Обсяг коштів, виділених на програму захисту, має бути достатнім для ефективного функціонування системи захисту та пропорційно змінюватися залежно від криміногенної обстановки в державі (наприклад, ліквідація організованих злочинних угруповань) або зростання ефективності правосуддя. З міркувань безпеки відомості про бюджетні асигнування, оперативні витрати та отримані вигоди під час опублікування не конкретизують. Бюджетні процедури та фінансові витрати держави на захист свідків у різних країнах світу відрізняються [103, с. 189].

Уряд США кожного року виділяє на програму захисту приблизно 60–100 мільйонів доларів, а на кожну особу, щодо якої застосовують заходи забезпечення безпеки, – 40 тисяч доларів [16, с. 1]. МВС ФРН щорічно витрачає на програми захисту свідків понад 50 мільйонів євро, а за необхідності має можливість виділити вдвічі більше [71]. В Італії кожного року на програму захисту свідків передбачені витрати біля 60 мільйонів євро. За останні десять років в Італії не було зафіксовано ні одного факту смерті суб'єкта, відносно якої були застосовані заходи забезпечення безпеки [60].

Отже, необхідність законодавчого закріплення фінансування заходів забезпечення безпеки свідка не викликає сумніву з огляду на успішний

позитивний досвід зарубіжних країн. У разі наявності такого інституту у кримінальному процесуальному законодавстві потрібен й механізм його реалізації, основною частиною якого є матеріально-технічне забезпечення і фінансування. У зв'язку з цим, у відповідному законі потрібно передбачити норму щодо необхідності фінансування заходів забезпечення безпеки та передбачення коштів на це в Державному бюджеті України.

Враховуючи вимоги міжнародно-правових стандартів, позитивного зарубіжного досвіду, рекомендацій Європейського Суду з прав людини можемо сформулювати основні постулати оновленої моделі інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні:

1) привести Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» до чинного кримінального процесуального законодавства та вимог сьогодення. Процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, доцільно передбачити в окремій главі КПК України, зокрема, визначити етапи застосування цих заходів, особливості проведення процесуальних дій щодо таких осіб, визначити засади застосування заходів безпеки, приводи, підстави їх призначення та скасування, можливість оскарження рішення про їх призначення або відмови у їх призначенні;

2) запроваджувати програми захисту свідків на кшталт програм, які успішно реалізовані в США, ФРН, Італії тощо (див. підрозділ 3.1);

3) враховуючи війну в Україні, доцільно передбачити заходи забезпечення безпеки емоційного та психологічного характеру (соціальна та психологічна реабілітація) до вразливих свідків (вимога Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р.);

4) представники правоохоронних і судових органів повинні забезпечувати конфіденційність свідка за його вимогою і залежно від обставин справи (рекомендації ЄСПЛ);

5) гарантування належного соціального захисту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, з подальшим внесенням змін і доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів;

6) встановити на законодавчому рівні чіткі критерії вибору заходів забезпечення безпеки осіб та порядку їх застосування (приписи Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 р., Рекомендації Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям);

7) розробити механізм співпраці органів, що здійснюють заходи безпеки (інструкції, протоколи, регламенти тощо) з органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями.

Висновки до Розділу 3

Зроблено висновок, що забезпечення безпеки свідків у США здійснюється на основі розроблених і впроваджених Програм захисту свідків. На сьогодні вони є ефективним інструментом забезпечення безпеки осіб, а також дозволяють виявляти і викривати осіб, що вчинили кримінальні правопорушення. Важливим фактором у забезпеченні ефективності таких програм є належне фінансування з боку держави, що дозволяє застосовувати їх до більшого кола осіб.

Проаналізувавши досвід зарубіжних країн, можемо стверджувати, що інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, приділяється велика увага. У більшості країн передбачене відповідне законодавче регулювання, напрацьований успішний механізм захисту осіб, виділяється достатнє фінансування.

Дійдено висновку, що міжнародні організації у своїх правових актах рекомендують визначити на законодавчому рівні необхідність матеріально-технічного забезпечення та фінансування програм захисту свідків. Як відомо, відповідно до законодавства України, це питання не врегульоване. У законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що фінансування і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки, передбачених цим Законом, здійснюються на основі законодавства України і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а також за рахунок осіб, взятих під захист, якщо на це є їх письмова згода. Проте в державному бюджеті на це коштів не передбачається. Відсутні й норми, які б роз'яснювали б це положення закону.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні інституту забезпечення безпеки осіб у кримінальному процесі України. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. На підставі проведеного дослідження виокремлено загальні ознаки ризику як фактора, що притаманний людській діяльності:

А) Невизначеність – ризик можливий через варіабельність розвитку подій. Оскільки людина має свободу волі, а самій реальності властиві постійна динаміка та зміна через наявність часу, існування завжди невизначено в тій чи іншій мірі.

Б) Збитки – ризик існує, коли результат може призвести до незапланованого наслідку, зазвичай негативного характеру. Оскільки людська діяльність доцільна та вибір мети, як правило, раціональний, завжди є ймовірність недосягнення мети.

В) Оцінка – ризик передбачає його оцінку суб'єктом, тобто ризик є ситуація якісного та кількісного оцінювання негативної події майбутнього. У праві ризик використовується виключно як нормативна оцінка.

Г) Віднесеність у часі – ризик завжди є ймовірністю, тобто в тимчасовому стані можливості настання негативних наслідків.

Д) Значимість - ризик завжди передбачає практичне значення та пов'язаність з інтересами хоча б одного суб'єкта.

2. Представлено визначення терміну «забезпечення безпеки» як діяльності державних органів, посадових осіб на підставі та відповідно до закону, що спрямована на: профілактику протиправних впливів на учасників кримінального процесу та осіб, пов'язаних із ними родинними зв'язками; забезпечення особистої безпеки учасників кримінального процесу та пов'язаних з ними осіб у зв'язку з погрозами або посяганнями на цих осіб або

безпосередньо посяганням на їхню особисту безпеку; захист їх майнових та пов'язаних із ними немайнових прав та інтересів.

3. Запропоновано алгоритм застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, який включатиме в себе наступні стадії: а) виявлення факту можливих загроз з боку носія такої загрози щодо конкретного учасника кримінального провадження; б) визначення характеру та оцінки ступеню небезпеки загроз цінностям, що охороняються законом; в) вибір співрозмірного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження існуючій загрозі з визначенням конкретних способів та засобів її реалізації; г) дотримання процесуального порядку застосування обраного заходу забезпечення безпеки учасника кримінального провадження з винесенням відповідної постанови та з урахуванням ситуативних обставин, що сформувалися, доведенням його змісту до особи, що підлягає захисту з укладанням з нею конфіденційної угоди (договору) про дотримання визначених у такому акті умов та відповідальності за їх порушення; д) доведення змісту постанови (ухвали) про обрання заходу забезпечення безпеки учасників кримінального провадження до відповідних органів забезпечення безпеки таких осіб; е) здійснення прокурорського нагляду за виконанням та дотриманням законності застосування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; ж) мінімізація можливої шкоди при забезпеченні безпеки учасників кримінального провадження з урахуванням обстановки, що склалася, характеру та ступеня небезпеки загроз.

4. З огляду на ту обставину, що вплив на свідків протиправного діяння можливий до прийняття рішення у кримінальному провадженні, а якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не встановлена, то для перешкодження здійснення розшукових заходів, значна кількість очевидців кримінального правопорушення не стають свідками, а комплекс інформації, яку вони мають, виявляється поза межами досудового розслідування. Саме тому запропоновано ст. 22 «Порядок прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки» Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити ч. 6, в якій

передбачити, що заходи захисту можуть бути вжиті ще до початку кримінального провадження з огляду на фактор впливу на потенційних учасників кримінального процесу з боку захисту, зокрема свідків.

5. Обґрунтовано необхідність розширення можливості використання відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні у зв'язку з наступними факторами: 1) веденням на території України активних бойових дій, що унеможлиблює здійснення повноцінного досудового розслідування та судового розгляду справи; 2) необхідністю дотримання норм міжнародного права щодо необхідності розроблення ефективного механізму захисту свідків; 3) дотримання засади розумних строків та оперативності кримінального провадження.

6. Зазначено, що тактику забезпечення безпеки у кримінальному процесі необхідно розглядати як систему тактичних рекомендацій проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також загалом розслідування, метою яких є встановлення та підтримання достатнього рівня стану захищеності об'єктів, що охороняються.

7. Сформульовано першочергові положення, які можливо імплементувати у національне законодавство. Досвід Словаччини у запровадженні короткострокових програм, які характеризуються спрощеною формою прийняття рішення про застосування заходів безпеки до свідків, розширення кола таких заходів тощо, є успішним і таким, який можна запозичити, проте спершу передбачивши в окремій главі Кримінального процесуального кодексу право підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого чи іншої особи на застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

8. Сформульовано пропозиції до чинного законодавства на основі позитивного зарубіжного досвіду:

5) визначити в окремій главі КПК України «Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні», право осіб на захист, визначити види та процесуальний порядок застосування таких заходів;

6) розширити перелік заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, включивши заходи соціального захисту;

7) визначити можливість запровадження програм захисту свідків (довгострокових та короткострокових) в окремому спільному наказі органів досудового розслідування та Державної судової адміністрації;

8) передбачити не право, а обов'язок проводити процесуальні дії у режимі відеоконференції у разі застосування заходів забезпечення безпеки.

9. На основі аналізу міжнародних документів можемо сформульовано рекомендації щодо реалізації права свідка на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні:

7) більшість міжнародно-правових документів передбачають невід'ємне право на забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні; доступ до такого права повинен бути безперешкодним;

8) співробітники правоохоронних органів та суду, які беруть участь у справах, у яких застосовують заходи безпеки щодо свідків, повинні мати належну підготовку і кваліфікацію; постійно її удосконалювати;

9) в українському законодавстві необхідно передбачити механізм співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій в процесі застосування заходів забезпечення безпеки;

10) на законодавчому рівні потрібно встановити необхідність належного матеріально-технічного забезпечення застосування заходів безпеки до свідків; передбачити джерела їх фінансування;

11) доцільно розробити типову форму договору про застосування заходів забезпечення безпеки, визначивши його істотні умови й особливості укладання;

12) визначити механізм запобігання повторної віктимізації тощо.

10. На підставі проведеного опитування практичних працівників, аналізу матеріалів кримінальних проваджень та норм законодавства запропоновано внести наступні зміни до Кримінального процесуального кодексу України:

- доповнити ч. 9 ст. 224 КПК України положенням наступного змісту:
«Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб не може проводитися у

разі, якщо це може вплинути на безпеку учасників процесу, щодо яких ухвалено рішення про застосування заходів безпеки»;

- назву ст. 232 КПК України викласти у такій редакції «Проведення окремих процесуальних дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування» та ч. 1 ст. 232 викласти у такій редакції:

«1. Проведення процесуальних дій під час досудового розслідування повинно бути здійснене у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми»;

- ч. 1 ст. 232 КПК України викласти у такій редакції:

«1. Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування повинні бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у таких випадках:...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1989/57. Осуществление Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью (резолюция 1989/ Экономического и Социального Совета от 24 мая 1989 года). URL: <http://docs.cntd.ru/document/901747241> (дата звернення:16.03.2021).
2. Attorney General of Israel. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Preview_Status_Pravozhist_A4-1.pdf (дата звернення: 24.03.2021).
3. Bonsor, Kevin. How Witness Protection Works. *HowStuffWorks.com*. Процитовано 1 липня 2018.
4. Carrie McDougall. Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics, 15.03.22. URL: <http://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/> (дата звернення:19.07.2022).
5. Council framework decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings.URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/framework_decision_2001_220_on_standing_of_victims_in_criminal_proceedings_en_1.pdf (дата звернення:06.03.2019).
6. Council Framework Decision of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002F0629> (дата звернення:16.03.2021).
7. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA: Official Journal of the European Union C. 57-73 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF> (дата звернення:06.03.2019).
8. Falcon, Gabriel (16 лютого 2013). Inside the witness protection program. CNN. Процитовано 1 липня 2018.

9. GRC тематичний огляд № 15: Захист і підтримка свідків 4 березня 2016. URL: <https://globalrightscompliance.files.wordpress.com/2016/03/issue-brief-15-ukr.pdf> (дата звернення: 16.03.2021).

10. Handling and Protecting Witnesses and Collaborators of Justice. Mr. Fausto Zuccarelli Vice Chief Prosecutor Prosecutor's Office attached to the Court of Naples, Italy. Jakarta, 20 July 2011. URL: <https://cutt.ly/xfawASI> (дата звернення 14.10.2022).

11. Kevin Jon Heller. Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea, 07.03.22. URL: <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/> (дата звернення: 19.07.2022).

12. Larry D. Johnson. United Nations Response Options to Russia's Aggression: Opportunities and Rabbit Holes, March 1, 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/80395/united-nations-response-options-to-russias-aggression-opportunities-and-rabbit-holes/> (дата звернення: 19.07.2022).

13. Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime 95/C 327/04. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:31995Y1207\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:31995Y1207(04)) (дата звернення: 01.03.2019).

14. Tom Dannenbaum. Mechanisms for Criminal Prosecution of Russia's Aggression Against Ukraine, March 10, 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/80626/mechanisms-for-criminal-prosecution-of-russias-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 19.07.2022).

15. United States Declaration of Independence, прийнята 04.07.1776. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php) (дата звернення 15.11.2021).

16. United States of America, Department of Justice, Office of the Inspector General, Audit Division, United States Marshals Service: Administration of the Witness Protection Security Program: Executive Summary (March 2005). P. 1.

17. Агапов А.М. Історичні традиції та соціально-правова цінність особистої безпеки. *Право та безпека*. 2012. № 3 – 4(43). С. 119.

18. Амстердамський договір від 02.10.1997 року. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80_1997 (дата звернення 15.11.2021).

19. Архипова Е. А. Применение видеоконференцсвязи в уголовном судопроизводстве России и зарубежных стран (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2013. 198 с.

20. Бардацька О., Орлеан А. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних із торгівлею людьми. К. Тютюкін, 2010. 56 с.

21. Білоус В. В. Дистанційне кримінальне провадження: недоліки законодавчої регламентації і шляхи їх усунення. *Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 5–6 груд. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 103.

22. Богонюк Г. І. Суб'єктивна сторона складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 108–113.

23. Бородій І. Безпека свідків як пріоритетний напрям міжнародного кримінального законодавства. *Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу* (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. С. 742-747.

24. Бородій І. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки неповнолітніх свідків. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.). Переяслав, 2021. С. 79-80.

25. Бородій І. Забезпечення безпеки свідків у вимірі міжнародного законодавства. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного*

права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.). Одеса, ОДУСВ, 2022. С. 47-48.

26. Бородій І. Проблеми забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. *Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.)*. Кропивницький: Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2021. С. 30-31.

27. Бородій І.В. Застосування заходів безпеки щодо окремої категорії осіб на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 12 травня 2022 р.)*. Харків. Право, 2022. С. 220-222.

28. Бородій І.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 188-195.

29. Бородій І.В. Процесуальний аспект участі осіб щодо яких застосовуються заходи безпеки на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 106-109.

30. Бородій І.В., Топчій В.В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(8). С. 200-206.

31. Бояров В.І., Руденко М.В. Анонімність свідків: «за» і «проти». *Адвокат*, 2001. №№ 4-5. С. 13–15.

32. Брусніцин Л.В. Допит під псевдонімом. *Законність*. 2003. № 1. С. 24.

33. Буянов В. П. Врахування ризиків в економічних рішеннях комерційної фірми. *Управління ризиком*. 2003. № 2. С. 60-63.

34. В.В. Касько, А.М. Орлеан, Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. К.: «ВАІТЕ», 2012. 50 с.

35. Вавілова Л.В. Зарубіжне законодавство та практика захисту жертв злочинів. Право, 1999. 340 с.
36. Васильєв В.Л. Юридична психологія. Навчальний посібник. Л., 1974. С. 499.
37. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts> (дата звернення 15.11.2021)
38. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 325-330.
39. Види практик, що рекомендуються у сфері захисту свідків у кримінальних провадженнях стосовно організованої злочинності / Управління по наркотиках та злочинності ООН. URL: [https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20\(R\).pdf](https://unodc.org/documents/organized-crime/V0853366%20WP%20Good%20Practices%20(R).pdf) (дата звернення 24.12.2022).
40. Вражнов А. С. Окремі аспекти ситуації інформаційної невизначеності на прикладі криміналістичного ризику. *Слідчий*. 2011. № 22. С. 2–6.
41. Ганін А.А. Проблема правового регулювання інституту державного захисту прав потерпілих та свідків. *Юрист*. 2018. №3 (23). З. 24-29.
42. Глобенко Г. І. Окремі аспекти інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4 (84). С. 63–70.
43. Глушко І. Дистанційне кримінальне провадження під час воєнного стану. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/distanczijne-kriminalne-provadžhennya-pid-chas-voyennogo-stanu/> (дата звернення 24.12.2022).
44. Гончаров В. Б., Кожевников В. В. Проблемы безопасности участников уголовного процесса. *Государство и право*. 2000. № 2. С. 49–51.
45. Горячкіна Д.А. До питання категорії «ризик» в теорії цивільного права. *Юридична наука*. 2011. № 3 (11). С. 90-92.
46. Грицюк І.В., Аністратенко Ю.І. Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 63-68. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/11.pdf> DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.2.11>

47. Гринберг М.С. Риск в уголовном праве. *Вестник Омского университета*. 2006. № 3. С. 96.

48. Гриньків О. О. Фінансування програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 282–285.

49. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві : монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 260 с.

50. Гриньків О.О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах. *Право і суспільство*. 2007. № 4. С. 89-92.

51. Декларація прав людини та громадянина (Конституція Франції) (Прийнята 26.08.1789). URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0826N/> (дата звернення 15.11.2021).

52. Дігести Юстиніана / перекл. з лат.; 2005. Т. VI. Напівтом 2. С. 531.

53. Діденко А. Допит свідка із застосуванням заходів безпеки в кримінальному судочинстві. Вимоги законодавства та судова практика. URL: <https://radako.com.ua/news/dopit-svidka-iz-zastosuvannyam-zahodiv-bezpeki-v-kriminalnomu-sudochinstvi-vimogi-zakonodavstva> (дата звернення:19.07.2022).

54. Доценко О. С. Поняття і сутність громадської безпеки в суспільстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 2. С. 148–153.

55. Евстратенко Е.В. Защита свидетелей и потерпевших в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2004. С. 39.

56. Епихин А. Ю. Институт безопасности участников уголовного процесса: сравнительный анализ законодательства зарубежных стран. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2008. № 1. С. 139–145.

57. Європейське право: право Європейського союзу : підручник : у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. К. : Ін Юре, 2015. 312 с.

58. Єгорова Н. А., Соловйова Н. А. Тактичний ризик, тактичні та слідчі помилки при розслідуванні злочинів: криміналістичні та кримінально-правові аспекти. *Вісник наукових праць*. 2012. № 2 (21). С. 99-104.

59. Єпіхін А.Ю. Правове регулювання заходів безпеки учасників процесу. *Законність*. 2003. № 5. С. 46.

60. Жертвы: право на защиту. Проблемы защиты прав потерпевших и свидетелей по уголовным преступлениям: доклад Межрегиональной правозащитной общественной организации «сопротивление». URL: <http://www.soprotivlenie.org/?id=3&cid=115&t=v> (дата звернення: 20.12.2018).

61. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення 15.11.2021).

62. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : навч. посіб. В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, В. М. Андрущук та ін. Ірпінь, 2007. 228 с.

63. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: порівняльно-правовий аналіз. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9754/98473.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 24.03.2020).

64. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Tex (дата звернення: 24.03.2020).

65. Зайцев Є.О. Анонімний свідок у кримінальному процесі Республіки Польща. *Слідчий*. 2006. № 10. С. 50.

66. Зайцев О. А. Государственная защита участников уголовного процесса. *Юрист*, 2002. 144 с.

67. Захарова З.З. Перевищення меж допустимості обґрунтованого ризику. Актуальні проблеми кримінального права у новому тисячолітті. 2004. 148 с.

68. Захист свідків у кримінальному процесі. URL: <https://prikhodko.com.ua/ru/uslugi/ugolovnoe-pravo/zashhita-svidetelya-na-doprose/> (дата звернення 21.08.2022).
69. Захист свідків у міжнародному кримінальному суді. Офіційний сайт видання «Українське право». URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-svidkiv-u-mizhnarodnomu-kryminal%60nomu-sudi/ (дата звернення: 16.03.2021).
70. Зіневич О. Пріоритети та реформування системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. URL: <https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna-bezpeka/> (дата звернення 15.11.2021).
71. Золовкін С. Как защищают свидетелей в Германии. *Столичные новости*. 2007. № 43 (480).
72. Ільченко О.В., Анісімова Ю.В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: процесуальні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 332-335.
73. Ільюхов А. А. Ризик у діяльності слідчого та його вплив на виникнення слідчих помилок. *Слідчий*. 2011. № 7. С. 30–33.
74. Казакова В. А. Новый закон об обеспечении социальной и правовой защиты свидетелей в ФРГ. *Государство и право*. 2000. № 9. С. 75–76.
75. Кваснівський В. Зарубіжні програми захисту учасників судового процесу: досвід для України. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23087/1/151-155.pdf> (дата звернення: 24.03.2020).
76. Кікоть-Глуходєдова Т.В. Виникнення, становлення та розвиток поняття «безпека» у науці та законодавстві США, Великобританії, Франції, Німеччини. *Слідчий*. 2014. № 24. С. 51.
77. Козаченко О.І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/1/zakordonnij-dosvid-ta-nacionalne.pdf> (дата звернення 15.11.2021).

78. Козій В. Виділення матеріалів досудового розслідування як захід забезпечення безпеки підозрюваного в кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national teorie si practica*. 2015. № 2 (12). С. 135–138.

79. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.11.2021).

80. Коновалова Г.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*, 2013. № 20. С. 1–3.

81. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

82. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. Серпень, 2019. С. 68-72.

83. Крамаренко Ю. М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Х., 2005. 17 с.

84. Краснова К. А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС. *Международное право*. 2015. № 4. С. 66–86.

85. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.

86. Кримінальна справа № 760/15429/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101634630> (дата звернення 24.12.2022).

87. Кримінальний кодекс Литовської Республіки: затверджено 26 вересня 2000 року законом № VIII-1968. URL: <https://jurkniga.ua/contents/kriminalniy-kodeks-litovskoi-respubliki.pdf> (дата звернення 15.11.2021).

88. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 15.11.2021)..

89. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. Право. 2013. 824 с.
90. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.11.2021).
91. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення:19.07.2022).
92. Крючков Р.А. Риск в праве: генезис, понятие и управление: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2011.
93. Кузнєцова Н.Ф., Тяжкова І.М.. Курс кримінального права в п'яти томах. Том 1. Загальна частина: Вчення про злочин, 2002. URL: <http://yport.inf.ua/obosnovannyiy-risk.html> (дата звернення 15.11.2021).
94. Кухта К.І., Махов В.М. Правовий статус жертви злочину (потерпілого) у кримінальному процесі США. Юрлітінформ, 2008.
95. Кучинська О.П. Деякі питання забезпечення прав свідків у кримінальному процесі України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*, 2012. № 9. С. 163–169.
96. Кучинська О.П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013. № 1. С. 295–300.
97. Лебідь В. Спеціальний механізм правосуддя для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини проти українського народу: що це таке? Офіційний сайт української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spetsialnyy-mekhanizm-pravosuddia-dlia-prytriahnennia-do-vidpovidalnosti-za-mizhnarodni-zlochyny-proty-ukrainskoho-narodu-shcho-tse-take/> (дата звернення:16.03.2021).
98. Лебідь І.Г. Концепція «human security» в безпековому дискурсі. URL: <https://jpvs.donnu.edu.ua/article/view/3630/3663> (дата звернення 15.11.2021).

99. Лисюк Ю.В. Процесуальна фігура свідка у кримінальному провадженні: сучасний стан і перспективи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2014. № 4. С. 90–95.

100. Ліфіренко С. А. Проблеми ризику та шляхи їх вирішення в управлінській діяльності. *Адміністративне право та процес*. 2010. № 3. С. 50–51.

101. Мамошин М.А. Проблеми забезпечення захисту прав потерпілого на сучасному етапі . *Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю: питання теорії та практики* . *Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції: у 2 частинах*. Ч. 2. 2019. С.21-23.

102. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник. К. Кондор, 2007. 558 с.

103. Михайлова Ю. О. Впровадження в Україні міжнародного досвіду забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2019. С. 185-190.

104. Михальчук Т. В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Вип. 58 (1). С. 138–144.

105. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К. ВД «Ін Юре», 2003. 1128 с.

106. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.05.2021).

107. Могутин Р. И., Харченко А. В., Янин С.А. Использование средств дактилоскопии для сохранения в тайне данных о лицах, содействующих уголовному судопроизводству. *Вестник криминалистики*. М. Спарк, 2004. Вип. 2(10). С. 70-72.

108. Назарук О. І., Ковальова Р. Я. Режим відеоконференції у кримінальному процесі: переваги та недоліки. *Часопис Київського університету права*. 2017/1. С. 307-311.

109. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право*. 2015. № 5. С. 24–27.

110. Орлеан А.М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до Європейських стандартів. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18171/1/%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%B5%D0%B0%D0%BD%20%D0%90.pdf> (дата звернення 24.12.2022).

111. Павлов В.И. Проблемы теории государства и права: учебное пособие. Минск, 2017. С. 36.

112. Палатова М. В. Критерії інформативності при дистанційному допиті задля забезпечення процесуальної рівності сторін і змагальності процесу. *Європейські стандарти кримінального судочинства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Донецьк, 27 вересня 2013 року). Ред. кол.: О. О. Волобуєва, В. П. Горбачов, Д. С. Паламар. Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. С. 204–205.

113. Пацалова Т.В. Проблеми забезпечення безпеки потерпілих і свідків у кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*, 2006. № 9. С. 138–140.

114. Пашков С. М. Організаційноправові засади діяльності судової міліції по забезпеченню безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь 2008 20 с.

115. Печніков Г. А., Булхумова О. В., Андрющенко Т. І. Кримінальний процес з об'єктивною істиною та «змагально-виграшною» істиною. *Вісник наукових праць*. 2011. № 1. С. 120-124.

116. Підтримання прокурором державного обвинувачення : підручн. [для студентів вищих юридичних навчальних закладів]. Є. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьяков, М. Туркот та ін. К. Національна академія прокуратури України, 2014. 512 с.

117. Пілюгіна Т. В. Соціально-психологічні фактори ризику розвитку кримінальних форм поведінки співробітників правоохоронних органів. *Суспільство і право*. 2011. № 4. С. 211-213.

118. Плєва К. Правовий статус свідків за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник*, 2014. № 6. С. 142–146.

119. Прадель Ж. Право на захист у Франції. *Міліція*. 1997. № 3. С. 27.

120. Про введення воєнного стану: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 24.12.2022).

121. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій: Пояснювальна записка до проекту Закону України від 15.02.2013 р. № 2305. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45773 (дата звернення 24.12.2022).

122. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій: Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України від 19.08.2013 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45773 (дата звернення 24.12.2022).

123. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року. URL: N 2201-IX <https://ips.ligazakon.net/document/t222201?an=86> (дата звернення 24.12.2022).

124. Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення 15.11.2021).

125. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації від 15 листопада 2012 р. № 155 URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1552012> (дата звернення 24.12.2022).

126. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303.

127. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 338-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 24.12.2022).

128. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2019-%D1%80> (дата звернення: 22.03.2020).

129. Програма захисту свідків у США. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Програма_Захисту_Свідків_\(США\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Програма_Захисту_Свідків_(США)) (дата звернення 18.06. 2022).

130. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М., 1967. С. 217.

131. Рашков П. У Молдові свідки будуть захищені. *Прокурорська та слідча практика*. 1998. № 3. С. 99.

132. Резолюция, принята ГА ООН 19 декабря 2011 года № 66/164 «Пропаганда Декларации о праве и обязанности отдельных лиц, групп и органов общества поощрять и защищать общепризнанные права человека и основные свободы» (п.8) URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/66/164> (дата звернення: 14.05.2021).

133. Рекомендація № R (97) 13 Комітету Міністрів державам членам Ради Європи стосовно запобігання тиску на свідків та забезпечення прав захисту (прийнято Комітетом Міністрів 10 вересня 1997 р.).

134. Рекомендація № R (97) 13 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту. URL: [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення 24.12.2022).

135. Рекомендація № Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям. URL:

[http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення 24.12.2022).

136. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам – членам щодо Європейського кодексу поліцейської етики (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року). URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf (дата звернення: 16.03.2021).

137. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 967 засіданні заступників міністрів 14 червня 2006 року https://www.probaton.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/10_Рекомендація-Rec20068-Комітету-Міністрів-Ради-Європи-державам-членам-щодо-допомоги-потерпілим-від-злочинів.pdf (дата звернення: 16.03.2021).

138. Реферативний огляд європейського права / За заг. ред. В. О. Зайчука. Вип. 21. К., 2011. 110 с.

139. Ромців О. І. Особливості забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в Україні. *Правові горизонти*. 2020. № 23 (36). С. 68–72.

140. PCY опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 24.12.2022).

141. Савенок А.Л. Уголовно-правовые проблемы использования беспилотной техники. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серыя 4. Правазнаўства. 2018. № 1 (35). Т. 8. С. 76–82.

142. Саушкин С.А. Актуальные вопросы теории и практики участия свидетеля в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2002.

143. Свінцицький А.В. Порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо інституту безпеки учасників кримінального провадження. *Науковий*

вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021
№ 52. С. 94-97.

144. Свінцицький А.В. Процесуальні засади забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [Автореферат] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ; М-во фінансів України, Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 18 с.

145. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. Випуск 3. 2017. С. 119-128.

146. Семьоркіна О., Міхеєв М. (Не)безпека. Про проблеми забезпечення заходів особистої безпеки громадських активістів і правозахисників у межах кримінальних проваджень. К, 2020.

147. Славінська І.В Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/608/1/Славінська.pdf> (дата звернення: 19.07.2022).

148. Слінько С.В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі. *Форум права*, 2012. № 1. С. 878–882.

149. Смірський В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2015. № 2. С. 152–155.

150. Стахівський С.М. Кримінальні процесуальні засоби доказування : дис. д-ра. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 401 с.

151. Тарасенко В. Є. До питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в сучасних умовах протидії злочинності. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Pupch_2012_4_6.pdf (дата звернення 18.07.2022).

152. Тертышник В.М. Уголовный процесс : учебное пособие. Харьков : Арсис, 1999. 528 с.

153. Типовые законодательные положения, касающиеся создания программы защиты свидетелей. Приложение I Помощь, успешные виды практики и сравнительный анализ национального законодательства в области

выявления и защиты потерпевших и свидетелей по делам, связанным с организованной преступностью. Документ Рабочей группы правительственных экспертов по технической помощи. СТОС/COP/WG.2/2013/2 19 август 2013.

URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/2013_CTOC_COP_WG2/CTOC_COP_WG2_2013_2_R.pdf (дата звернення: 16.03.2021).

154. Томілова Н.С. Питання державного захисту потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства. *Науковий вісник*. 2012. № 9. С. 99-103.

155. Томін В.Т. Кримінальний процес: актуальні проблеми теорії та практики. Юрайт, 2011. С. 11.

156. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии от 13.11.1998. URL : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733&subID=100102942,100102944,100103642,100104127#text> (дата звернення: 24.03.2020).

157. Управление по защите свидетелей. URL: https://www.gov.il/ru/departments/guides/witness_protection_authority_guide?chapterIndex=5 (дата звернення: 24.03.2021).

158. Ухвала № 431/1397/20 від 03.06.2021, про здійснення дистанційного судового провадження за її участю поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97394025&red=1000038958225cfca307c245074ba804554900&d=5> (дата звернення 24.12.2022).

159. Фадеева М.П. Теория и практика государственной защиты лиц, содействующих уголовному судопроизводству: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 100.

160. Фоміна Л. О. Регламентация права на безпеку жертв і свідків злочинів в актах Європейського Союзу. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2019. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzGrcXjPXsxkfZcVfFLvqWkzdpdJ?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення: 16.03.2021).

161. Хартія Європейського Союзу про основоположні права: офіційний сайт Центру громадських свобод. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 14.05.2021).

162. Цимбал П.В., Пасюк Т.В. Проблемні питання застосування режиму відеоконференції у кримінальному процесі під час пандемії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 408-411.

163. Шамілова Г.З. Захист права на свободу та безпеку за Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 р. *Євразійський юридичний журнал*. 2014. № 9. С. 111 – 113.

164. Шахбазян, А. А. Поняття та значення правових ризиків у цивільному праві та способи їх мінімізації. *Юридичний журнал*. 2011. № 5. С. 128–136.

165. Шейфер С.А. Проблеми регламентації доказування у кримінально-процесуальному законодавстві. *Держава право*. 1995. № 10. С. 101.

166. Шешуков М.П. Латвійське законодавство про захист осіб, які сприяють правосуддю у кримінальних справах. *Держава та право*. 1999. № 2. С. 85.

167. Шульга Н.В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 208 с.

168. Юхно О.О., Абламський С.Є., Бондаренко О.О., Глобенко Г.І., Книженко С.О., Матюшкова Т.П., Романюк В.В., Сичов С.О., Терещук С.С., Чича Р.П. Методичні рекомендації щодо особливостей проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4405> (дата звернення 24.12.2022).

169. Ярошовець Т.І. Естетичний потенціал феномену сакрального в контексті гармонізації глобалізаційних процесів сучасної культури. Дис.на здобуття канд..філософ..наук. К., 2017. 198 с.

Зведені дані соціологічного опитування 125 слідчих органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України

№ з/п	Зміст інформації	Результат (%)
1	Чи вважаєте Ви використання відео конференцзв'язку як заходу безпеки в судовому засіданні? Підтримую таку пропозицію Не підтримую Підтримую лише за певних умов	65,3 % 30% 4,7 %
2	Чи вважаєте Ви, що повна анонімність забезпечить більшу участь свідків у кримінальному провадженні, а також сприятиме спрощенню процедури захисту свідка? Так Ні Маю певні сумніви щодо цього	64 % 11% 25 %
3	Які способи незаконного впливу на свідків переважають у кримінальних провадженнях на території України? Злочинний тиск на свідка Насильство Підкуп	36 % 42 % 22 %
4	Чи вважаєте Ви за необхідне у спільному наказі органів досудового розслідування і Державної судової адміністрації визначити основоположні засади запровадження програм захисту свідків та розробити типову форму таких програм?	

	Так Ні	81 % 19 %
5	Чи потрібно на Вашу думку процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, доцільно передбачити в окремій главі КПК України? Так Ні	74 % 26 %
6	Яке Ваше ставлення до створення спеціальної служби, що буде займатися виконанням та реалізацією всіх завдань програми захисту свідків? Підтримую Не підтримую	61 % 39%
7	Чи вважаєте Ви за доцільне створити в Україні розгалужену систему захисту свідків, яка складається з державних та місцевих програм, кримінально-правових та процесуальних механізмів забезпечення охорони інформації про осіб, які взяті під захист? Так Ні, не вважаю це за доцільне	67 % 33 %
8	Чи використовуєте Ви своїй діяльності прикладні методики забезпечення безпеки учасників кримінального провадження? Так Ні	62 % 38 %

10	Чи підтримуєте Ви твердження щодо обов'язку держави приймати на себе зобов'язання захисту свідка з моменту початку кримінального провадження? Так Ні	71 % 19 %
11	Чи імпонує Вам ідея запозичення міжнародного досвіду щодо запровадження короткострокових програм, які характеризуються спрощеною формою прийняття рішення про застосування заходів безпеки до свідків, розширення кола таких заходів тощо? Так, це позитивно позначиться на державному рівні Вважаю достатніми існуючі національні програми Потрібно більш досконало вивчити це питання	47 % 12 % 9 %
12	Чи вважаєте Ви за необхідне удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження та захист їх майнових прав? Так Ні	77 % 23 %

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник директора Навчально-наукового
інституту права з навчально-методичної роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Бойко-Слободжан О.О.

2022 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету д.ю.н., професора Дідківської Г.В.; доцента кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету к.ю.н., доцента Грицюка І.В.; доцента кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету к.ю.н., доцента Лугіної Н.А. склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи Бородій Ірини Василівни, які викладені у її наукових роботах:

1. Бородій І.В. Процесуальний аспект участі осіб щодо яких застосовуються заходи безпеки на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 106-109. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/26.pdf>
2. Бородій І.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 188-195. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer>
3. Бородій І.В., Топчій В.В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(8). С. 200-206. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/aaaa>
4. Бородій І.В. Свідок та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(10). С. 195-202. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer-irpinskogo-yuridichnogo-chasopisu>
5. Vasyl Topchii, Iruna Borodiy, Dariya Vitiuk, Tetiana Bilko & Oleksandr Bilko. Prevention of Military Crimes in Foreign Countries: History, Realities, Perspectives. *Pakistan Journal of Criminology* Vol.14, №.3, July-September 2022 (19-35). URL: <http://www.pjcriminology.com/publications/prevention-of-military-crimes-in-foreign-countries-history-realities-perspectives/>
6. Бородій І. Проблеми забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. *Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної*

науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.). Кропивницький: Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2021. С. 30-31.

7. Бородій І. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки неповнолітніх свідків. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.). Переяслав, 2021. С. 79-80.

8. Бородій І. Забезпечення безпеки свідків у вимірі міжнародного законодавства. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.). Одеса, ОДУСВ, 2022. С. 47-48.

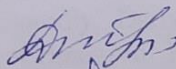
9. Бородій І. Безпека свідків як пріоритетний напрям міжнародного кримінального законодавства. *Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу* (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. С. 742-747.

10. Бородій І.В. Застосування заходів безпеки щодо окремої категорії осіб на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції* (м. Харків, 12 травня 2022 р.). Харків. Право, 2022. С. 220-222.

використовуються в освітньому процесі кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету під час викладання дисциплін: «Кримінальний процес», «Проблеми досудового розслідування», «Судові та правоохоронні органи», «Теорія судових доказів» і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчально-методичних матеріалів до зазначених дисциплін.

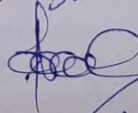
Комісія прийшла до висновку, що результати дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Бородій Ірини Василівни на тему «Забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України» вважати впровадженими в освітній процес кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету.

Завідувач кафедри
кримінальної юстиції
д.ю.н., професор

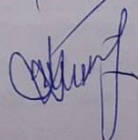
Галина ДІДКІВСЬКА

Доцент кафедри кримінальної юстиції
к.ю.н., доцент

Ігор ГРИЦЮК

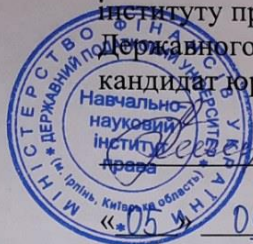
Доцент кафедри кримінальної юстиції
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник директора Навчально-наукового
інституту права з навчально-методичної роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Бойко-Слобожан О.О.

09 2022 року

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в наукову діяльність**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету д.ю.н., професора Дідківської Г.В.; доцента кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету к.ю.н., доцента Грицюка І.В.; доцента кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету к.ю.н., доцента Лугіної Н.А. склала цей акт про те, що під час виконання науково-дослідної роботи на тему «Удосконалення кримінального провадження в Україні (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний номер 0115U002808), яка виконується на кафедрі кримінальної юстиції Державного податкового університету, було використано матеріали дисертаційної роботи Бородій Ірини Василівни на тему «Забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України»:

1. Бородій І.В. Процесуальний аспект участі осіб щодо яких застосовуються заходи безпеки на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 106-109. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/26.pdf>

2. Бородій І.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 188-195. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer>

3. Бородій І.В., Топчій В.В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(8). С. 200-206. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/araaa>

4. Бородій І.В. Свідок та його право на забезпечення безпеки у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(10). С. 195-202. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer-irpinskogo-yuridichnogo-chasopisu>

5. Vasyl Topchii, Iruna Borodiy, Dariya Vitiuk, Tetiana Bilko & Oleksandr Bilko. Prevention of Military Crimes in Foreign Countries: History, Realities, Perspectives. Pakistan Journal of Criminology Vol.14, №.3, July-September 2022 (19-35). URL: <http://www.pjcriminology.com/publications/prevention-of-military-crimes-in-foreign-countries-history-realities-perspectives/>

6. Бородій І. Проблеми забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.). Кропивницький: Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2021. С. 30-31.

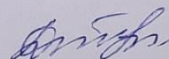
7. Бородій І. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки неповнолітніх свідків. Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.). Переяслав, 2021. С. 79-80.

8. Бородій І. Забезпечення безпеки свідків у вимірі міжнародного законодавства. Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.). Одеса, ОДУСВ, 2022. С. 47-48.

9. Бородій І. Безпека свідків як пріоритетний напрям міжнародного кримінального законодавства. Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. С. 742-747.

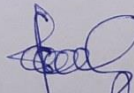
10. Бородій І.В. Застосування заходів безпеки щодо окремої категорії осіб на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 12 травня 2022 р.). Харків. Право, 2022. С. 220-222.

Завідувач кафедри
кримінальної юстиції
д.ю.н., професор

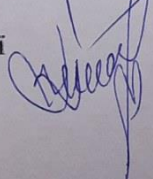
Галина ДІДКІВСЬКА

Доцент кафедри кримінальної юстиції
к.ю.н., доцент

Ігор ГРИЦЬОК

Доцент кафедри кримінальної юстиції
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. Бородій І.В. Процесуальний аспект участі осіб щодо яких застосовуються заходи безпеки на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 52. С. 106-109. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/26.pdf>
2. Бородій І.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2021. Вип. 16. С. 188-195. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/potochnyi-nomer>
3. Бородій І.В., Топчій В.В. Правова природа і зміст права на захист учасників кримінального провадження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2022. Вип. 1(8). С. 200-206. URL: <https://dpu.edu.ua/uk/araaa>

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

4. Бородій І. Проблеми забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі України. *Актуальні питання судово-експертної та правоохоронної діяльності: збірник матеріалів засідання №1 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 вересня 2021 р.)*. Кропивницький: Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2021. С. 30-31.
5. Бородій І. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки неповнолітніх свідків. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав, 31 жовтня 2021 р.)*. Переяслав, 2021. С. 79-80.

6. Бородій І. Забезпечення безпеки свідків у вимірі міжнародного законодавства. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.)*. Одеса, ОДУСВ, 2022. С. 47-48.

7. Бородій І. Безпека свідків як пріоритетний напрям міжнародного кримінального законодавства. *Фінанси, економіка, право vs війна: збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.)*. Ірпінь: Державний податковий університет, 2022. С. 742-747.

8. Бородій І.В. Застосування заходів безпеки щодо окремої категорії осіб на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 12 травня 2022 р.)*. Харків. Право, 2022. С. 220-222.